

MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont
1014 Budapest, Országház u. 30.

**A 2013. évi költségvetési beszámoló
szöveges értékelése**

I. kötet

(szakmai beszámoló)

2014. február 28.

MTA BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT

1014 Budapest, Országház u. 30.; Budapest, 1250 Pf.: 9

telefon: +36-1-224-6754, fax: +36-1-224-6752;

e-mail: titkarsag@btk.mta.hu; honlap: www.btk.mta.hu

A kutatóközpont létrejöttének második esztendejére megszilárdult az az intézményi forma, amely folyamatos, üzemszerű működési keretet nyújt a több mint négyszáz munkatársnak. Az MTA BTK tudatosan támaszkodik arra a tagintézetei által évtizedek alatt kiépített kapcsolathálóra, amelynek fenntartásával és fokozatos bővítésével szoros és eredményes együttműködést ér el a hazai és a külföldi kutatóhelyek között. A központ súlyát munkatársainak összetevékenysége adja, s ez – az eddigi tapasztalatok szerint – vezető szerepet biztosít számára a hazai bölcsészettudományi kutatóhelyek között.

Az év során mind létszámát, mind feladatkörét tekintve erősödött a számítástechnikai részleg, a gazdasági hivatal személyi állománya folyamatosan megújult, és a tudományos munkatársak forrásteremtő tevékenységét a tavalyi év közepétől önálló pályázati iroda segítette. A BTK vezetése nagy energiákat fordított az akadémiai belső, valamint minden számkra elérhető hazai és nemzetközi pályázati rendszer kiaknázására. Sokszor ezek a sikeres pályázatok biztosították nem csupán a fejlesztés lehetőségét, de némelykor – pl. a régészet és a művészettörténet nehéz helyzetében – az adott kutatási terület egyedüli túlélési, kibontakozási esélyét.

A központ alaptevékenységét a tudományterületeiket hivatásszerűen művelő kutatóintézetek beszámolóí részletezik, ám ezek közül is két szempont, a *párbeszéd a társadalommal* és a *nemzetközi együttműködés* eredményei külön említést érdemelnek: az első a hazai kapcsolódások révén a kutatóközpont társadalmi beágyazódottságát mutatja, míg a második a külföldi együttműködések által a nemzetközi tudományos élet részeként vállalt feladatainkra utal.

2013-ban sok jelentős tudományos konferencia fűződött a BTK nevéhez. A januárban tartott *Megőrzés–kutatás–megosztás* című rendezvényen az MTA BTK archívumai, gyűjteményei, könyvtárai történetével, valamint a gyűjtemények adatbázisba rendezésének terveivel ismerkedhettek meg a résztvevők. A különböző műhelyek és nézetek között formálódó új együttműködés kezdeteként folytattak eszmecserét a magyar őstörténeti kutatások helyzetéről és jövőbeni irányvonalairól áprilisban az Akadémia székházában. A REFO500 nemzetközi fórumán a reformáció és a migráció hazai kultúrájáról és a politikai teológia kutatásáról tájékozódhattak az érdeklődők novemberben. Az MTA BTK közreműködött a *Bethlen Gábor és Európa* című, Kolozsváron tartott háromnapos nemzetközi történelemszimpózium szervezésében, majd budapesti rendezvényein. Több mint félszáz hazai és itáliai kutató tanácskozott a magyar–olasz művelődéstörténet fontos fejezetéről, a 20. század magyar és olasz kultúrájában az avantgárd és a posztmodern között is továbbélő klasszikus örökségről. A kutatóközpont régészei jelentős szerepet játszanak Zalaváron a Kárpát-medence valószínűleg egyetlen Karoling-kori kőpalotájának feltárásában. A másfél millió látogatót vonzó washingtoni *Smithsonian Folklife Festival* népművészeti rendezvényen, ahol

tavaly Magyarországon volt a díszvendég, az érdeklődők a kutatóközpont munkatársai révén ismerkedhettek meg közelebbről a magyar népművészettel.

Az év legjelentősebb hazai rendezésű nemzetközi konferenciái sokoldalú és tartalmas tematikáról árulkodnak: *XII. Magyar–Olasz Művelődéstörténeti Konferencia* az MTA, az ELTE, az Accademia Nazionale dei Lincei, az Università di Roma, La Sapienza szervezésében (2013. május 29–31.); *Physical Violence and State Legitimacy in Late Socialism* az MTA BTK TTI és a potsdami Zentrum für Zeithistorische Forschung közös rendezésében (2013. június 21–22.); *Third Symposium of the ICTM Study Group for Multipart Music* az International Council for Traditional Music és az MTA BTK ZTI szervezésében (2013. szeptember 12–17.); A Vámbéry Ármin Centenárium Emlékbizottság, az ELTE és az MTA BTK *Vámbéry Ármin (1832–1913) halálának századik évfordulója* tiszteletére rendezett nemzetközi tudományos konferencia (2013. szeptember 13.); *Memory of Everyday Collaboration with the Communist Regimes in Eastern Europe* az MTA BTK TTI, az Európai Emlékezet és Szolidaritás Hálózata (European Network Remembrance and Solidarity), a Lengyel Intézet, a Szlovák Intézet, valamint a Cseh Centrum közös szervezésében (2013. október 23–26.); *Ephemeral Architecture in Central-Eastern Europe in the 19th and 20th centuries* az MTA BTK MI és a CentrArt Egyesület szervezésében (2013. november 28–29.).

Nagy hangsúlyt kapott az egyes tudományos témák multidiszciplináris megközelítése, amit több témacsoport is jelez: ilyen például az MTA BTK Régészeti Intézet *bioarcheológiai és környezetrégészeti* témacsoportja, az MTA BTK Filozófiai Intézetben működik a *Fizika filozófiája kutatócsoport*, s ősszel megkezdte működését a kutatóközpont egészének szellemi szinergiáira alapozó *Nemzettudat-kutatás multidiszciplináris kutatócsoport*, amely a nemzetépítés kulturális vetületeinek átfogó szemléletű kutatását végzi.

A kutatóközpontban második alkalommal odaítélt kitüntetés, a *Főigazgatói Elismerés* a tudományos kutatómunkát hivatásszerűen segítő tudományos szervezői tevékenységnek a legfelsőbb vezetői szinten való megbecsülését jelenti.

A BTK több sikeres pályázata a budai várból való közelgő kiköltözésük előkészítésére szolgált (különös tekintettel könyvtári állományaik, különböző adattáraik és egyéb gyűjteményeik nagy terjedelmére és változatos összetételére).

Az MTA BTK munkatársai által a 2013. évben elért főbb eredmények intézetenként külön olvashatók. Ezek részletes bemutatását az alábbiakban kiegészíti három olyan témacsoport tevékenységének az ismertetése, amely intézményközi összetételével és interdiszciplináris témakörével közvetlenül a kutatóközpont főigazgatója alá tartozik.

MTA BTK MAGYAR ŐSTÖRTÉNETI TÉMACSOPORT

1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9

Honlap: www.arpad.btk.mta.hu

I. A témacsoport fő feladatai 2013-ban

Legfontosabb feladatuknak a nemzetközileg értékelhető alapkutatások végzését tekintik az MTA BTK hét tagintézményének munkatársai által képviselt interdiszciplináris témakörökben. Tevékenységüket a hazai és külföldi tudományos élet szereplőivel folytatott eszmecsere megújítása jellemzi, egyszersemind igyekeznek megfelelni annak az elvárásnak, hogy eredményeiket a korszerű médiaeszközök segítségével a nagyközönség számára is láthatóvá tegyék. Állásfoglalásaikat először szűkebb körben tartott műhelymegbeszéléseken, majd nagyobb nyilvánosság mellett rendezett előadás-sorozaton vitatják meg. A MÓT létrejötte után egy esztendővel az egész szakterület problémakörét átfogó konferencia szervezésére vállalkoztak.

II. Kiemelkedő eredmények

Nyilvános üléseken vitatták meg az etnikum és az etnogenezis; az állam és etnosz a 9–10. századi magyar történelemben; a Rusz és a korai magyar történelem kapcsolata; a nomád fejedelmi tükör a sztyeppe forrásokban; a történeti források a Volga–Káma vidékéről a honfoglalás időszakában; valamint a (nyugati) türkök és alattvalóik kérdéskörét. Beszámoló hangzott el egy – Bartók Béla nyomdokain végzett – nagyszabású keleti népzenei gyűjtőmunkáról. Szegedi kihelyezett ülésükön a magyar honfoglalás kori leletkataszter problémakörét tárgyalták, valamint a több mint 30 év után ezen a nyáron felújított orosz–magyar régészeti expedíció eredményeit ismertették: az Uráltól keletre, a nyugat-szibériai Cseljabinszknál, az Uelgi-tó mellett részt vettek a magyarság korai történetével kapcsolatos régészeti ásatásokon, majd egy konferencián képviselték a hazai tudományosságot. A Solt melletti Tételhegyen a témacsoport munkatársai vezetésével folyik a több korszakot érintő tervásatás.

Fontos fejezet volt a tavalyi évben a magyar rovásírással kapcsolatos emlékek feldolgozása. Felmérték és dokumentálták az erdélyi lelőhelyeket, elkészült a magyar rovásírás-kutatás bibliográfiája, valamint több erre vonatkozó kulcsfontosságú, latin nyelvű munka fordítása. Az érintett szakmabeliek és a magyar őstörténet iránt érdeklődő laikusok tájékoztatását egyaránt szolgálja a MÓT folyamatosan épülő honlapja. Felkerültek rá az előadások videofelvételei, valamint írott összefoglalói. Megkezdődött egy internetes őstörténeti lexikon összeállítása. A magyar őstörténethez tágabban kapcsolódó források közül elkészült a Derbendnáme, valamint egy 10. században íródott, íjszatról szóló kézikönyv válogatott részeinek a fordítása.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A csoport belső magját csupán két és fél státus jelenti. A MÓT akadémiai állásban levő tagjait a BTK intézeteinek munkatársai adják (20 fő), rajtuk kívül az egész hazai felsőoktatási és közgyűjteményi szférából felkért további húsz kutató alkotja a

témacsoport külső tagságát. A hazai őstörténeti műhelyekkel formalizált kapcsolatokra is törekszenek: így került sor 2013-ban a Szegedi Tudományegyetemmel és a piliscsabai Pázmány Péter Katolikus Egyetemmel együttműködési szerződés aláírására.

Részben az eddigi ismeretek összegzését, részben a témakör iránt egyre nagyobb érdeklődést tanúsító nagyközönség tájékoztatását szolgálta a 2013. április 17–18-án a MTA székházában megtartott őstörténeti konferencia. A nagy médiaérdeklődést kiváltó ülészek szekciónként (régészet–embertan–genetika, nyelvtörténet, művelődéstörténet, történelem–írott források, tudománytörténet, tudományos rekonstrukció–hagyományörzés) mutatta be az utóbbi évek eredményeit.

IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációi

Klima László: Magyar őstörténet. Tudomány és hagyományörzés (Budapest, 2013. április 17–18.). Keletkutatás 2013. ősz, 164–171. [A MÖT-konferencia ismertetése.]

Petkes Zsolt: Honfoglalás és kora Árpád-kori soros és templom körüli temetők sírleleteinek katasztere Fejér megyében. Alba Regia 41 (2012) [2013] 67–121.

Révész László–Wolf Mária (szerk.): A honfoglalás kor kutatásának legújabb eredményei. Tanulmányok Kovács László 70. születésnapjára. Monográfiák a Szegedi Tudományegyetem Régészeti Tanszékéről 3. SZTE BTK Régészeti Tanszék–MTA BTK MÖT–Martin Opitz Kiadó, Szeged, 2013, 886.

Türk, Attila: Archäologische Daten zu einigen Details der Taschen- und Feuergerätefunde des 10. Jahrhunderts im Karpatenbecken im Spiegel ihren osteuropäischen Analogien. – Archeologické pramene k niektorým konštrukčným prvkom taštičiek a k predmetom na zakladanie ohňa z 10. storočia z územia Karpatskej kotliny vo svetle východoeurópskych analógií. Slovenská Archeológia LXI–1, Bratislava (2013) 177–198.

Zsidai Zsuzsanna: Turkok az arab forrásokban – problémafelvetés egy népnév értelmezése kapcsán. Keletkutatás 2013. ősz, 5–17.

MTA BTK MÉDIATÖRTÉNETI KUTATÓCSOPORT

1014 Budapest, Országház u 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9

Honlap: www.btk.mta.hu/mediatudomanyi-es-mediatorteneti-kutatocsoport.html

I. A témacsoport fő feladatai 2013-ban

A kutatócsoport interdiszciplináris keretek között vállalkozik a 19–20. századi magyar médiatörténet egyes kérdéseinek vizsgálatára. A csoport munkatársai a saját szakterületükön – a folklorisztika, illetve az egyháztörténet terén – gyűjtött tapasztalatokat felhasználva törekszenek újabb nézőpontokkal gazdagítani a hazai médiatörténet-írást.

II. Kiemelkedő eredmények

Első nagy kutatási területük a felekezeti sajtó története. Ezen belül az egyik fő irány a két világháború közötti egyházi sajtó elemzése a magyar reformátusok közösségi identitásépítésének szemszögéből. A projekt arra keresi a választ, hogy miként változott a század folyamán a református identitás tartalma, illetve hogy milyen szerepet játszott az egyházi sajtó a nyilvános diskurzusok formálásában, hogyan alakult szervezeti háttere, belső viszonyrendszere. A munka első eredményeit két tanulmány (*Identitásépítés a magyar református sajtóban a XX. század első felében a Református Figyelő példáján, A modernitás dilemmái a két világháború közötti református sajtóban*) foglalja össze.

A katolikus sajtómozgalom, amely a 19. század végén vett komoly lendületet, szintén számos izgalmas kutatási lehetőséget tartogat, a vonatkozó alap kutatások első eredményeit munkatársuk kötete, *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932* című monográfia összegzi. Ennek szerves folytatását jelenti *A Központi Sajtóvállalat Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején* című tanulmány, amely a katolikus sajtóvállalkozás történetének további alakulását mutatja be. A kutatócsoport a politikai katolicizmus nyilvános tömegrendezvényeinek médiareprezentációját is elemezte, amint azt tanúsítja a Médiakutató 2013. évi 1. számában megjelent *Két nagygyűlés Budapesten* című tanulmány és az „Ekkora botrányt kánikulai hőség még nem termelt.” *Egy kiszivárogtatási ügy 1900-ban*, valamint *A katolikus nagygyűlések mint médiaesemények a dualizmus korában* című tanulmányok.

Másik fő kutatási irányuk a folklórisztikához kapcsolódik, munkatársaik a Habsburg-ház tagjainak és a '48-as hősök folklórjának tanulmányozása kapcsán keresik az írott kultúra hatásának útjait, a képes sajtó és a folklór kölcsönhatásait, amelynek példája az „Ez csak úgy volt megcsinálva.” *A képes sajtó hatása Rudolf trónörökös folklórjára* című tanulmány. Emellett érdekes témát jelentett az *Ájtárás a regiszterek között. Jókai Mór képes szórakoztató lapjai* című publikációban az *Üstökös* című élclapban megjelent anekdoták vizsgálata, amelyek az olvasók sorából toborzott gyűjtőhálózat munkája nyomán jelenhettek meg.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

A kutatócsoport 2013-ban két saját konferenciát szervezett az MTA BTK Jakobinus Termében: májusban *A sajtó kultúráközvetítő szerepe 1867–1945*, decemberben pedig *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai* címmel, amelyeknek anyaga tanulmánykötetben lát hamarosan napvilágot. Részt vettek a *Médiatudományi Könyvek* néven tervezett kiadványsorozat szakmai előkészítésében.

IV. Az év legjelentősebb tudományos publikációja

Klestenitz Tibor: *A katolikus sajtómozgalom Magyarországon 1896–1932*. Complex Kiadó, Budapest, 2013. 310+XLII oldal.

MTA BTK REFO500 REFORMÁCIÓTÖRTÉNETI MUNKACSOPORT
1118 Budapest, Ménesi út 11–13.

I. A témacsoport fő feladatai 2013-ban

Az MTA BTK a 2012. április 28-án aláírt szerződés értelmében a REFO500 Stiftung (<http://www.refo500.nl/en>) nemzetközi konzorcium partnere lett. Az alapítók kialakítottak egy, a legmagasabb tudományos kritériumot megkövetelő elit társaságot, a REFORC-ot, azaz a *Refo Research Consortiumot* (<http://www.refo500.nl/rc/pages/220/reforg.html>), amelynek célja néhány kiemelt kutatási projekt támogatása és népszerűsítése a nemzetközi interdiszciplináris kutatásban. Az MTA BTK angol nyelvű, az emigráció és reformáció viszonyáról, hagyományairól és interdiszciplináris összefüggéseiről szóló kutatási projektje szintén része a konzorciumnak (*Reformáció és migrációs kultúra: a magyar református emigráció ötszáz éve – Reformation and the Hungarian Culture of Migration: Five Centuries of Survival of Reformed Hungarians all over the World*; <http://www.refo500.nl/rc/pages/386/reformation-and-the.html>).

Az MTA BTK részvételének célja kettős: részint az európai reformáció történetének magyar vonatkozásait és sajátosságait dolgozza fel és teszi publikussá e nemzetközi fórumon, részint a magyar tudományosságnak biztosít nemzetközi figyelmet, együttműködési lehetőségeket és tudományos publicitást.

II. Kiemelkedő eredmények

A témacsoport ebben az évben két olyan tudományos tanácskozást szervezett, melyeken a kutatási tervben vállalt témákat, illetve a migrációs projekt kérdéseit tárgyalta tudományos nyilvánosság előtt. 2013. május 22–25. között Kőszegen került sor gróf Esterházy Pál (1635–1713) irodalmi, zenei és mecénási munkásságának nemzetközi kontextusait vizsgáló konferenciára *Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában* címmel. A nagyszerű rendezvény sok történést, művészet- és zenetörténést is megszólaltatott, így az Esterházy-életművet méltató irodalomtörténeti kérdésselvetés jelentős interdiszciplináris vizsgálatokkal bővült.

2013. november 29-én került sor a *Culture of Migration: Exile and Persecution in Early Modern Europe (Emigrációs kultúra: száműzetés és perzekúció a kora újkori Európában)* című, angol és német nyelvű tanácskozásra, amely a kora újkori magyar emigráció komparatív, teológia- és eszmetörténeti vizsgálatának lehetőségeit mutatta be. A külföldi előadók között szerepelt a REFO500 projekt főigazgatója, Hermann Selderhuis professzor is.

III. A témacsoport hazai és nemzetközi kapcsolatai

Az MTA BTK REFO500-as partnerségének kapcsán került sor 2013. február 26-án a *Hungarian Historical Review* első számainak bemutatására: az angol nyelvű folyóirat a magyar tudományosság eredményeit a REFO500 szakmai fórumain is népszerűsíti. A bemutatóról, illetve az újabb lapszámokról a program weboldala rendszeresen tudósít.

A munkacsoport két tagja vett részt a 2013. május 16–18. között tartott III. REFO500 konferencián, melynek témája (*Anthropological Reformations – Anthropology in the Era of Reformation*) a reformáció és antropológia viszonyát taglalta. A két résztvevő – az előadásaik sikeres megtartása mellett számos szakmai-intézményes kezdeményezésről értesült – megbízást kapott a 2014–2015-ben sorra kerülő nemzetközi rendezvények szervezésére.

IV. A fontosabb hazai pályázatok

Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában, támogató: NKA, futamidő: 2013.05.05–2013.07.19., megítélt összeg: 1 400 000 Ft (a kőszegi konferenciához).

V. Az év legjelentősebb tudományos publikációja

Reformations (Special Issue), ed. Gabriella Erdélyi, *Hungarian Historical Review* 2013 Volume 2 Issue 1.

MTA BTK TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZET
1014 Budapest, Országház u. 30.; 1250 Budapest, Pf.: 9
Telefon: +36-1-224-6755, fax: +36-1-224-6756
E-mail: titkarsag@tti.hu; honlap: www.tti.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2013-ban

A 2012. január 1-jén érvénybe lépett akadémiai szervezeti átalakítás és intézeti igazgatóváltás eredményeként 2013-ban, az előző évhez hasonlóan, a folyamatosság és a változás egyszerre jellemezte az intézet működését. A *korábbi eredményekre építve* így az intézet 2013-ban is az alapvető kézikönyvek készítését, az államalapítástól 1990-ig terjedő időszak egyetemes történeti összefüggésekbe ágyazott magyar történetére vonatkozó alapkutatások végzését (különös figyelemmel a forráskiadásra), az eredmények szakszerű, széles körű (külföldi és hazai) publikálását és a magyar társadalom történeti gondolkodásának formálását tekintette legfontosabb feladatainak. Az intézet e feladatokat azzal teljesíti, hogy hosszú távra tervezett alapkutatásokat végez és biztosítja az infrastruktúrát a kutatási eredmények gyors és magas színvonalú publikálásának elősegítéséhez. Rendezvényei (intézeti előadások, műhelytanácskozások, fiatal kutatók fóruma) a folyamatban lévő és lezárt kutatásokról szóló beszámolókkal és műhelyvitákkal, újonnan megjelent művek bemutatásával, kisebb és nagyobb konferenciákkal járulnak hozzá e feladatok ellátásához. Hagyományainak megfelelően az intézet biztosítja a magyarországi központi történettudományi intézmények és folyóiratok (MTA Történettudományi Bizottsága, Magyar Történelmi Társulat, *Századok*, *Történelmi Szemle*, *Világtörténet*, *The Hungarian Historical Review*) működésének infrastrukturális hátterét és a szakma nemzetközi intézményeivel való kapcsolattartást.

A *változtatás* fontos eleme az, hogy az egyéni kutatások mellett nagyobb hangsúlyt kapott a csoportos, projektkeretekben végzett munka. A projektek a történettudomány nagy nemzetközi témáihoz illeszkednek, és megvalósításukhoz egyre több a magyar és nemzetközi pályázatokon elnyert forrás. Legsikeresebb projektjük a Lendület pályázat keretében a magyar politikatörténetben különös fontosságú uralkodókoronázások és a Szent Korona históriájával kapcsolatos 2012-ben indult kutatás. Az év során különösen sok energiát fordítottak az idegen nyelvű (angol, francia, német, olasz, horvát, szerb, szlovák) publikációkra, így új angol nyelvű szakmai folyóiratuk 6 számát tették közzé. Az intézet lényeges célkitűzése társadalmi súlyának növelése és a nyilvános történelem (public history) szakavatott befolyásolása. Ennek elsődleges eszköze az internet és az intézeti honlap, amely 2012-ben megújult és azóta naprakészen frissül. Nem csupán az intézetben zajló kutatókról és kutatásokról, hanem konferenciákról és a nemzetközi, valamint a hazai történetírást foglalkoztató aktuális kérdésekről is tudósít. A honlap meghatározó véleményformáló kíván lenni mind a szűkebb szakmát, mind a közvéleményt érdeklő történeti kérdésekben.

II. A 2013-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

A középkori témacsoport leglátványosabb eredménye a Római Magyar Akadémiával és a jó nevű Viella Kiadóval együttműködve megjelentetett olasz nyelvű tanulmánykötet, amely a magyar Anjou-kor történetét mutatja be az olaszul olvasóknak. Az igen kedvező szakmai visszhangot kiváltó kötet különös jelentőségét az adja, hogy Olaszországban hasonló, a magyar középkor történetére vonatkozó könyv 1938 óta nem jelent meg. A *The Hungarian Historical Review* 2013. évi 2. számában az angol nyelvterület számára foglalták össze az Anjou-kor történetére vonatkozó új alapvető kutatási eredményeiket. Horvát kollégákkal együttműködve tettek közzé Zágrábban tanulmánykötetet a késő középkori Bosznia történetéről.

A témacsoportban folyó Anjou-kori kutatások további kiemelkedő eredménye az I. Károly magyar király uralkodásának időszakát bemutató monográfia, melynek szlovák nyelvű kiadása folyamatban van. A témacsoport forráskiadási munkálatainak része a Szapolyai-oklevéltár első kötete, amely a magyar késő középkor egyik legjelentősebb, 1526 után az országnak királyt is adó családjának ma már nem létező levéltárát magyarországi, szlovákiai és romániai levéltárakban őrzött oklevelek alapján rekonstruálja, a több mint hatszáz dokumentum közzétételével jelentősen bővítve a késő középkor magyar történetére vonatkozó kiadott levéltári források körét. A témacsoport gazdaságtörténeti kutatásainak eredményeit 2013-ban új alapvető kutatásokra épített monográfia fémjelzi. A kötet egyfelől a középkori gazdaságtörténet egy mindeddig méltatlanul háttérbe szorult elemét, a vámok és a vámszedés történetét dolgozza fel a teljesség igényével 1342-ig, másfelől közreadja a vámszedő helyek, továbbá a vámmentességgel rendelkező települések, valamint a révek és a hidak adattárát, így alapozva meg további kutatásokat.

A *kora újkori* témacsoport alapvető kutatásokat összegző nagymonográfiát tett közzé a neves erdélyi diplomata, Harsányi Nagy Jakab karrierjéről. A könyv első ízben nyújt mikrotörténeti jellegű betekintést az Erdélyi Fejedelemség 17. század közepi bonyolult külpolitikai kapcsolatrendszerébe. Kismonográfia tekinti át a török kori Pécs egyik fontos emléke, az Idrisz baba türbe történetét, egy másik kismonográfia pedig a 350. évforduló alkalmából a költő és hadvezér Zrínyi Miklós 1663-ban játszott katonai szerepét, a török háború egyik meghatározó eseményét tisztázza. Hosszabb távú kutatási projekt eredménye egy tanulmánygyűjtemény a Balkán-félsziget katolikus egyház- és kereskedelem-történetéről.

A forráskiadványok sorából kiemelkedik a Bél Mátyás-témacsoport munkájának eredményeként Trencsén vármegye leírásának – Szlovákiában is pozitív visszhangot kiváltó – publikálása. A magyar történetírás klasszikus hagyományait folytatja Kazinczy Ferenc elemi népiskolai királyi tanügyi inspektor hivatali levelezésének közzététele, valamint a 18. század végi késő felvilágosodás egyik kevésbé ismert, de jelentős képviselője, a szepességi származású pedagógus és evangélikus lelkész, Jakob Glatz egyik fiatalkori munkájának kiadása, mely részben a korabeli Magyarország egyes

részeinek útleírászerű bemutatása, részben a Habsburg-kormányzat és a magyar nemesség, valamint a hazai protestáns közép- és felsőfokú oktatás éles kritikája. Horvát, román és holland kollégákkal együttműködve két angol nyelvű tanulmánykötetet tettek közzé neves külföldi kiadók gondozásában (Brill és The Isis). Az egyik angol tanulmánykötet az Oszmán Birodalom európai vazallus államainak összehasonlítását végezte el, a másik pedig a kora újkori oszmán–európai kapcsolatokat vonta széles körű vizsgálat alá. Szlovák akadémiai társintézményükkel együtt szlovák nyelvű interdiszciplináris tematikájú tanulmánykötetet jelentettek meg a Thurzó család történetéről.

A *The Hungarian Historical Review* két kora újkoros számot jelentetett meg. A REFO500-projekt keretében a reformáció magyarországi kutatásának friss eredményeit szerkesztették csokorba. A Bethlen-évfordulóhoz kapcsolódva pedig a nagy erdélyi fejedelem európai kapcsolatrendszerére vonatkozó új alapkutatási eredményeket összegező tanulmányokat gyűjtötték egybe. Ezek a publikációk is szerepet játszhatnak a korai újkori magyar történelem nemzetközi megismertetésében, miközben a Thurzó-kötet – az újonnan indult *Korridor* folyóirat mellett – elősegítheti a legfontosabb magyar kutatások szélesebb körű szlovákiai bemutatását.

Az *újkori* témacsoport új, nagy összegű OTKA-projekt keretében átfogó, a nacionalizmuskutatás legújabb irányait szem előtt tartó kutatásba kezdett a magyar nemzettudat történetéről. A munka bázisa az újkori történelmi témacsoport, jóllehet a teljes BTK-ra kiterjed a projekt hatálya. Ez a projekt korábbi közös, koncentrált kutatásokra épül, így például ennek jegyében szerveztek a 19. századi levelezés témáját áttekintő műhelykonferenciát. A másik, komoly eredményt hozó esemény az Eötvös József és Szalay László születési évforduló alkalmából szervezett műhelykonferencia volt *Politika és autonómia* címmel. Az előadók mindenekelőtt arra törekedtek, hogy új szempontok és kevésbé ismert vagy eddig ismeretlen források bevonásával hívják fel az Eötvös- és Szalay-kutatás fehér foltjaira a figyelmet. Így például 1839–1840-ből származó, Eötvössel foglalkozó titkosrendőri jelentéseket elemezték, Eötvös és a zsidó emancipáció kérdését helyezték új megvilágításba, és Eötvös második miniszterségének időszakát világították meg politikusi és értelmiségi szerepeinek konfliktusán keresztül.

Sok évtizedes alapkutatás eredményeit tette közzé a *Nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában* című művük, amely a történelmi statisztikai feldolgozás és a rendezett forráskiadás ötvözete. A kétkötetes, több mint 1500 oldalas mű a történelmi Magyarország 44 megyéje 7600 helységének birtoklási adatait tartalmazza. A kézikönyv minden eddigénél pontosabb képet ad a késő feudalizmus nemességének rétegződéséről: országos szinten először szolgál megbízható statisztikai adatokkal a birtokviszonyokról.

A Nép, nemzet, zsidó címmel megjelent tanulmánykötet kulcsfogalmakat vizsgál e fogalmak sokféle (köznapi, tudományos, művészeti) reprezentációjának elemzésén keresztül. A könyv fő tézise: a címben szereplő kulcsfogalmak nem egy már eleve adott, egyúttal változatlan jelentéssel bíró valóságot írnak le (vagy fejeznek ki metaforikusan), hanem ők ruházzák fel a valóságot változó és egyidejűleg is többértű jelentéssel.

A *Horthy-korszak* témacsoport kutatói több, sokéves kutatások eredményeit összefoglaló monográfiát publikáltak. *Magyar nemzetiszocialisták* című monográfiájuk az 1930-as években kibontakozó magyarországi új szélsőjobboldali mozgalom pártjait, politikusait, sajtóját és politikai törekvéseit mutatja be. A könyv áttekinti az eddigi kutatásokat, és elvetve mind az apologetikus, mind a diabolizáló értékeléseket, kimutatja, hogy ez az irányzat Magyarországon – ellentétben Németországgal vagy Olaszországgal – egészen 1944 novemberéig több, egymással hol összefogó, hol vetélkedő frakcióból állt. A könyv jelentősen árnyalja a magyar nemzetiszocialisták és a hagyományos magyar politikai elit közötti kapcsolatrendszerre vonatkozó ismereteinket. A Horthy-korszak vezető rétegeinek tárgyyszerű megismerését mélyíti el a magyar királyi csendőrség vezetőiről közzétett munkájuk is. Több tanulmányt publikáltak a magyarországi deportálások 1941. évi első hullámáról, valamint a Horthy-korszak szellemi életéről és kultúrpolitikájáról, különös tekintettel az akkori történet- és emlékezetpolitikára. Magyar és orosz nyelvű írásokban is elemezték a magyar–orosz/szovjet viszony propagandisztikus bemutatását a kommunista korszak agitációs tevékenységében. Rövid, de átfogó életrajzot tettek közzé Szálasi Ferencről.

A Horthy-korszak témacsoport tagjai az 1919 és 1945 közötti időszak belpolitika-, társadalom-, eszme- és hadtörténete mellett különösen sokat foglalkoznak a Magyarországgal szomszédos államok és az ott élő magyar kisebbségek történetével. Ez utóbbi témakörhöz kapcsolódott 2013-as publikációik és konferencia-előadásaik jelentős része.

Továbbra is a kutatások középpontjában áll a magyarországi zsidóság 1930–1940-es évekbeli helyzetének bemutatása, különös tekintettel a holokausztra. Együttműködés alakult ki a témacsoport egyik munkatársa és a rochesteri Nazareth College egyik kutatója között, ami közös kutatási programot és publikációkat eredményezett 2013-ban. A témacsoport közreműködésével négy jelentősebb tudományos rendezvény valósult meg. 2013 januárjában a HM Hadtörténeti Intézet és Múzeummal közös szervezésben a magyar királyi 2. honvéd hadsereg Don menti harcainak, tragédiájának 70. évfordulóján tartott, nagy szakmai és sajtóvisszhangot kiváltott konferencia bemutatta a legújabb kutatási eredményeket. Székesfehérvár városának történetével foglalkozott a másik nagy konferencia, a harmadik pedig, amelyet a Károli Gáspár Református Egyetemen közösen szerveztek, az *1913 – az utolsó békeév* címet viselte. Ugyancsak a témacsoport munkatársainak aktív közreműködésével jött létre a Bethlen Istvánt és korát bemutató konferencia, melynek az országgyűlés felsőháza adott helyet (az előadások a *Rubicon* c. történelmi magazinban jelentek meg).

A *jelenkortörténeti* témacsoport tagjainak fő kutatási területe Magyarország, Kelet-Közép-Európa és a nemzetközi kapcsolatok második világháború utáni története, valamint az 1945 utáni Magyarország, különösen a Kádár-korszak társadalomtörténete. Nemzetközi projektek keretében három nemzetközi konferenciát rendeztek Budapesten, és mindegyiknek az anyagából angol nyelvű tanulmánykötet jelenik meg külföldön. 2013. június 13–15. között került sorra a *Catastrophe and Utopia. Central and Eastern European Intellectual Horizons 1933 to 1958* (Katasztrófa, utópia és az értelmiség kilátásai Közép- és Kelet-Európában 1933–1958 között) című konferencia a jénai

Friedrich-Schiller-Universität, Imre Kertész Kolleg társrendezésével. A konferencia több mint két tucat külföldi résztvevő segítségével a kelet-közép-európai értelmiség egyik legváltóságosabb periódusát vizsgálva arra kereste a választ, miként vesztették el, illetve őrizték meg autonómiájukat ennek a társadalmi csoportnak az egyes tagjai a náciizmus, a második világháború, a holokauszt és a sztálinizmus kiépülése idején. A tanácskozás egyik fontos megállapítása volt, hogy az értelmiségiek nem csupán szemlélői vagy elszenvedői voltak a drasztikus társadalmi átalakításoknak, hanem aktív formálói is a folyamatoknak a kollaboráció, alkalmazkodás, ellenállás és az ellenzéki szerep révén. A kelet-közép-európai tapasztalatok összehasonlításából kiderült, hogy a számos hasonlóság mellett az egyes időszakok korántsem párhuzamos módon zajlottak az egyes országokban.

Szintén a kelet-közép-európai kommunista diktatúrák összehasonlító társadalomtörténete volt a témája 2013. június 20–22. között a *Physical Violence and State Legitimacy in Late Socialism* (Fizikai erőszak és állami legitimitás a késő szocialista korszakban) című konferenciának, melyet a jelenkor kutatás másik rangos német műhelye, a Zentrum für Zeithistorische Forschung Potsdam társrendezésével szerveztek Budapesten. A konferencia azon kéziratokat vitatta meg, amelyek a fizikai erőszak és a kommunista rendszer legitimitációját a késő szocialista korszakban vizsgálják. A konferencia egyik fontos eredménye, hogy integrálja az erőszakra és a kommunista korszakra szóló társadalomtörténeti diskurzusokat. Ezzel új értelmezési keretbe helyezi a rendszer legitimitációjának vizsgálatát, szakítva azzal az elbeszélésmóddal, miszerint minden történeti folyamat szükségszerűen a rendszerváltás irányába hatott.

A témacsoport legjelentősebb idei nemzetközi rendezvényére *Memory of Everyday Collaboration with the Communist Dictatorships in Eastern Europe* (A mindennapi kollaboráció emlékezete a kelet-európai kommunista diktatúrákban) címmel 2013. október 23–26. között került sor, mely folytatva az eddigi konferenciák tematikáját a kelet-közép-európai kommunista diktatúrák társadalomtörténetének összehasonlítását tűzte ki célul. A konferencia és a készülő kötet finanszírozására elnyerték az Európai Emlékezet és Szolidaritás Hálózatának (European Network Remembrance and Solidarity – ENRS) támogatását. A téma iránti nagy érdeklődés miatt később bekapcsolódott a rendezésbe a budapesti Szlovák Intézet, a Cseh Centrum és a Lengyel Intézet, ahol a témáról kerekasztal-beszélgetést rendeztek angol nyelven. A konferencia felhívására több mint száz absztrakt érkezett, ezek közül a hat országot képviselő szervezőbizottság tagjai 24 előadót hívtak meg. A tizenegy országból (Magyarország, Egyesült Államok, Nagy-Britannia, Németország, Lengyelország, Csehország, Szlovákia, Szlovénia, Horvátország, Románia, Szerbia) érkezett résztvevők két fő témakörben tartottak előadásokat: 1. hogyan változott azoknak az intézményeknek a funkciója Kelet-Közép-Európában, melyek a kollaboráció és az állambiztonság forrásainak őrzésére jöttek létre; 2. hogyan befolyásolta a mindennapi kollaboráció az egyes társadalmi csoportok tapasztalatait és a történelmi szereplők életpályáját. A konferencia eredményeiből angol nyelvű, külföldön megjelenő tanulmánykötet és a *The Hungarian Historical Review* egyik különszáma készül.

A jelenkortörténeti témacsoport tagjai további sikereket értek el a nemzetközi kapcsolatok kutatása terén is. 2013-ban készült el és jelent meg a *Magyar–francia kapcsolatok, 1945–1990* című kötetük, amely azon túl, hogy e kapcsolatok legfontosabbnak ítélt dokumentumait közli, kismonográfia terjedelmű bevezetőben összegzi a kutatás eredményeit. A kutatás a két ország kapcsolattörténetét igen tágan értelmezi, nem szűkíti le csupán a diplomáciai kapcsolatok történetére. A kötetben közölt francia belügyi források közül kiemelendők a francia rendőrségnek az 1956-os magyar emigrációról írt tanulmányai és a prefektusok havi jelentéseinek belügyminisztériumi összefoglalói, amelyek kitűnő források a francia közvéleménynek az 1956-os magyar forradalom nyomán tanúsított magatartására.

További publikált eredmények születtek a magyar–amerikai, magyar–román, magyar–német, magyar–orosz és magyar–kínai kapcsolatok kutatása terén. Ez utóbbi kutatás a kelet-közép-európai egykori kommunista államok és Kína kapcsolatát is vizsgálja immár nemzetközi összehasonlításban. Az amerikai–magyar kapcsolatok kutatása terén fontos eredmény a rendszerváltás történetének vizsgálata az amerikai–magyar kapcsolatok nézőpontjából. Számos először használt forrás segítségével bizonyították, hogy a Bush-kormányzat ellenezte a szovjet érdekszférába tartozott kommunista rendszerek gyors leépítését.

Az intézet volt igazgatója, az MTA volt elnöke által vezetett *tudománytörténeti témacsoport* távlati munkaterve célul tűzi ki a magyar tudomány – ezen belül is a történettudomány, tudománypolitika, részben a természettudományok – Trianon utáni történetének kutatását, főleg az 1945 utáni évtizedekre összpontosítva. Az év során ennek részeként zajlottak *A magyar történettudomány történetének adattára* című, az OTKA által is támogatott projekt munkálatai. A témacsoport részt vett szakmai rendezvények tudománytörténeti tematikáinak kidolgozásában is. Az MTA BTK őstörténeti konferenciáján szervezte az őstörténeti historiográfiai szekciót (a témacsoport-vezető elnökletével és zárszavával), előkészítette az MTA II. osztálya által szervezett *Kosáry-émlékkülés* tematikáját (a témacsoport-vezető tartotta a bevezető előadást), részt vett a Népfőiskolák országos Benda Kálmán-émlékkonferenciájának előkészítésében (a témacsoport-vezető tartotta a bevezető előadást). Önállóan szervezte a *Magyar történettudomány kisebbségben* című konferenciát. Az intézet által korábban szervezett nemzetközi konferenciák előadásainak kötetekbe szerkesztése is megkezdődött. 2013-ban az intézet kiadványaként megjelent és nagy nemzetközi visszhangot kapott a *Magyarok és szerbek. Együttélés, múltfeltárás, megbékélés. / Hungarians and Serbs. Coexistence, Revealing the Past, Reconciliation* című kétnyelvű kötet (amely a 2011. szeptember 30-án tartott nemzetközi konferencia előadásait tartalmazza).

Az *egyház-történeti kutatócsoport* a 18–20. századi nemzeti, egyháztartományi, egyházmegyei és a katolikus nagygyűlések feldolgozását tűzte ki célul. A kutatócsoport nem csupán az MTA BTK közalkalmazotti állományában lévő személyekből áll. A program közel féldízónél, de még javában az alapkutatásnál tart, hiszen igen sok bel- és külföldi levéltár anyagát kell átnézni ahhoz, hogy a témát kielégítően feltártnak tekinthessük. A legelőrébb a kalocsai és az esztergomi főegyházmegye anyagaival tartanak: az előbbinél elkészült az 1863-as és az 1928-as zsinat elemzése, az esztergomi

főegyházmegye esetében az 1858-as tartományi és az 1860-as egyházmegyei zsinat feldolgozása is. A kutatócsoport egyik külső tagja már sikeresen publikálta az 1848-as erdélyi zsinatról írt monográfiáját. Lezárult az 1945 és 1948 közötti püspökkari konferenciák jegyzőkönyveinek forráskiadásra történő előkészítése.

Kiemelendő az új angol nyelvű folyóiratukkal kapcsolatos tevékenységük. A *The Hungarian Historical Review* (az *Acta historica Academiae Scientiarum Hungaricae* című folyóirat 2012-ben indult új folyama) az egyetlen olyan folyóirat, amely kifejezetten magyar történelemmel foglalkozik angol nyelven, évente négy lapszámban. Ezáltal elérhetővé teszi a nemzetközi tudományos világ számára a magyar történettudomány legújabb eredményeit, olyan magyar és nemzetközi kutatásoknak biztosít fórumot, amelyek érthetőbbé teszik a magyar és közép-európai történelem mélyebb összefüggéseit. A folyóirat élénkíti a párbeszédet a térségünkkel foglalkozó hazai és külföldi kutatók között (idetartozik például a 2012/3–4-es számban megjelent, Erdélyről szóló blokk, vagy a 2013/3-as, etnicitással, határon túli magyarok történetével is foglalkozó szám). A folyóirat ennek függvényében olyan történettudományi vitáknak is teret nyújt, melyek nemcsak a nemzetközi történetírásban, hanem a közös múlt miatt térségünkben is érdeklődésre tartanak számot. A megjelenő tanulmányok hozzájárulnak a térséggel kapcsolatos külföldi egyetemi oktatás szakszerűbbé válásához is. A lapban megjelenő cikkek a nyomdai megjelenés után fél évvel a folyóirat honlapjáról (www.hunghist.org) ingyenesen letölthetők. A recenziók azonnal, megjelenéskor bekerülnek a nemzetközi www.recensio.net online adatbázisba (ennek a oldala: <http://www.recensio.net/rezensionen/zeitschriften/hungarian-historical-review/hungarian-historical-review>), ahonnan ingyenesen letölthetők. A cikkek – szerződés alapján – megjelenés után egy évvel elérhetők a rangos JSTOR és EBSCO nemzetközi adatbázisokból is. A cikkeket az MTA intézményeiben dolgozók részére – külön megkeresésre – azonnal hozzáférhetővé teszik a www.hunghist.org honlapon keresztül ingyenes login adásával. Már az indulás évétől számos print- és online-előfizetővel rendelkeznek.

A folyóirat következő számai jelentek meg 2013-ban összesen másfél ezer oldalon:

Volume 1 Issue 1–2 2012: Urban History

Volume 1 Issue 3–4 2012: Migration History (Special Editor: Sándor Horváth)

Volume 2 Issue 1 2013: Reformations (Special Editor: Gabriella Erdélyi)

Volume 2 Issue 2 2013: Angevin History (Special Editor: Tamás Pálosfalvi)

Volume 2 Issue 3 2013: Ethnicity (Special Editor: Sándor Horváth)

Volume 2 Issue 4 2013: Bethlen: the Prince of Transylvania (Special Editor: Teréz Oborni)

b) Párbeszéd a tudomány és társadalom között

Az intézetben folyó alapkutatások eredményei hozzájárultak a magyar közvéleményt napjainkban foglalkoztató történeti kérdések megismeréséhez és széles körű megismertetéséhez az őskortól a Kádár-korszakig. Az intézet munkatársai ugyanis kutatómunkájuk mellett ez év során is jelentős mértékben vették ki részüket a szakmainál szélesebb közvéleményt foglalkoztató történeti kérdések tisztázására irányuló

ismeretterjesztő tevékenységből. Ennek a tevékenységnek jelentős eredménye az Árpád-kor történetét összefoglaló rövid szintézis, mely az egyik legnehezebb műfaj, a gyerekeknek szóló ismeretterjesztés révén járul hozzá a tudományosan megalapozott nemzeti önismeret kialakításához. Ezen túlmenően az intézet tagjai jelentős számú ismeretterjesztő írást publikáltak, illetve előadást tartottak 2013 folyamán, gyakran határon túli magyar közösségek felkérésének téve eleget. Számos rádiós és televíziós műsor szakértőiként gyakran szerepelnek a nyilvánosság előtt. Különösen hallgatott a Magyar Rádió *Regényes történelem* c. sorozata.

Nem keresett társadalmi nyilvánosságot kapott az intézet az év folyamán, amikor az MTA elnökének utasítására szakértői véleményeket kellett készítenie azon önkormányzatok részére, amelyek nem tudták eldönteni, hogy közterületeik egyes névadóinak tevékenysége kapcsolódott-e önkényuralmi rendszerek létrehozásához és működtetéséhez. Az erre vonatkozó törvény értelmezésében elfogadott akadémiai szerepvállalást az Akadémián belül és kívül is igen sokan bírálták. Hasonló jellegű, de kevés nyilvánosságot kapott feladatot vállalt egyik munkatársuk a Vidékfejlesztési Minisztérium Földrajzinév-bizottságának tagjaként.

A társadalmat megszólító intézeti tevékenységek közül ebben az esztendőben mindenekelőtt a Bethlen Gábor-évforduló sokrétű, nagy figyelmet kapott rendezvényei és a Lendület Szent Korona Kutatócsoport szakmai felfedezései emelkedtek ki (az utóbbiakról külön beszámoló is készült). A fejedelem 400 éves trónra lépése alkalmából a kora újkori témacsoport tagjai több konferencián (Budapest, Kolozsvár, Sopron stb.) vettek részt, melyek közül kiemelkedik a *Bethlen Gábor és kora* c. nemzetközi tudományos tanácskozás (Kolozsvár, 2013. október 24–26.). Ezenkívül – a Magyar Nemzeti Levéltár szeptember elejétől látható kamarakiállítása mellett – november 12-én a Magyar Nemzeti Múzeumban kiállítás nyílt a fejedelem uralkodásának időszakáról (egyik kurátora szintén intézeti munkatárs volt), amelyet először ugyanitt (november 19.), majd a Magyar Tudományos Akadémián (november 25–26.) emlékkonferencia követett. Emellett a frissen megjelent két Bethlen-kötetben is több munkatársuk közölte legújabb kutatási eredményeit, amint a *The Hungarian Historical Review* már említett 2013/4. évi Bethlen-számában is.

A Lendület Szent Korona Kutatócsoport által újonnan felfedezett nemzeti kincsek és a székelység történetjének vizsgálata több alkalommal is igen nagy publicitást kapott. Az előzőek például három ízben is egy napon át vezető hírként szerepeltek az Origo címlapján. Ugyanígy lett vezető hír az egyik munkatársuk és külső kollégája által adott hosszú interjú Vámbéry Ármán életútjáról. Az intézethez kötődik a Magyarország történetét és értékeit bemutató legfrissebb népszerűsítő vállalkozás történeti részének összeállítása is.

Munkatársaik többsége televízió- és rádióműsorok rendszeres szereplője, és számos ismeretterjesztő előadással is szerepet vállaltak a kutatási eredmények népszerűsítésében mind idehaza, mind a határon túli magyarság körében, Béctől Léván és Nagyváradon át Kolozsvárig. Moszkvában és Rómában dolgozó munkatársaik szintén fontos szerepet játszanak a magyar tudomány és kultúra hatékony nemzetközi képviselésében. Egyik

munkatársuk a New York-i Columbia University vendégprofesszoraként szervezte meg a *The Cultural Legacy of Transylvania* című, három előadásból álló rendezvényt, amelynek a New York-i Magyar Főkonzulátus, a Columbia Egyetem Harriman Intézete és a New York-i Román Kulturális Központ adott helyet és amelyen két munkatársuk tartott előadást.

A társadalmat intenzíven foglalkoztató jelenkor-történeti témákat elemző konferenciáikról is számos híradás jelent meg. Különös figyelmet keltett a kommunista rendszerekkel folytatott mindennapi kollaboráció kérdésköre, valamint a *Háborús társadalom, háborús traumák 1938–1948* című konferencia, amely a hagyományos korszakhatár szándékos átlépésével új értelmezési keretbe helyezte a második világháború alatti magyar társadalom történetét.

A jelenkortörténet iránti fokozott érdeklődés miatt e témákkal foglalkozó munkatársaikat gyakran hívják a magyar televíziók és rádiók tudományos-ismeretterjesztő és közéleti műsoraiba. Rendszeresen nyilatkoznak történelmi kérdésekről a legolvasottabb napilapoknak, hetilapoknak és online-portáloknak.

Az intézeti munkatársak tudományos közéleti tevékenységére a korábbiakhoz hasonló aktivitás jellemző. Számos szakmai szervezetben (Magyar Történelmi Társulat, MTA Történettudományi Bizottság, különböző vegyes bizottságok, OKTV–Történelem Szakbizottság), ill. számos folyóirat szerkesztőbizottságában és a történelemtudományt támogató alapítvány kuratóriumában töltenek be tisztségeket.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2013-ban

Az intézet feladatának tartja, hogy áttekintéssel rendelkezék a magyar történetkutatás egészéről, hogy elősegítse a különböző műhelyek közötti eszmecserét, hogy infrastruktúrájával és teljes szellemi kapacitásával támogassa a szakma országos szervezetei: az MTA Történettudományi Bizottsága, a Magyar Történelmi Társulat és az akadémiai történész vegyes bizottságok munkáját, és hogy összefogja és szervezze a történész-világkongresszusok magyar részvételét. Az intézet ezért szoros kapcsolatot tart fenn valamennyi jelentős magyarországi történettudományi kutatóhellyel. Az év során nyolc olyan rendezvényük volt, ahol egy-egy nagyobb kutatási terület újabb eredményeit tekintették át (őstörténet, középkorkutatás, Zrínyi-kutatás, a készülő székely történeti szintézis, Horthy-korszak, Balkán-kutatás).

Az intézet átlagosan havi négy-öt, különböző típusú szakmai rendezvényt szervezett. Legrangosabb az *Intézeti előadások* sorozata, ebben két intézeti és két külföldi szakember szerepelt. Különösen nagy szakmai visszhangra talált a reformkor politikai nyelveit vizsgáló előadás.

Az intézet számos konferenciát szervezett nemzetközi fórumokkal közösen. Ezek közül kiemelendők a Vámbéry Ármán emlékkonferencia és a jenai egyetemmel, valamint a European Network of Remembrance and Solidarity és a budapesti cseh, lengyel és szlovák kulturális intézetekkel közösen szervezett jelenkor-történeti konferenciák.

A hazai és a külföldi tudományos kapcsolatokat erősítette a kolozsvári Bethlen-konferencia (október 24–26.). Két munkatársuk tartott előadást a bloomingtoni Indiana University *Hungary on the Border-land of Two Powers: the Habsburgs and the Ottomans* elnevezésű szimpóziumán.

Az intézet ez évben is alaposan kivette részét a reformáció 500. évfordulója alkalmából és a kutatók és kutatásaik összekapcsolása céljából szervezett REFO500 nemzetközi alapítvány és konzorcium ez évi magyarországi rendezvényeiből. Az intézet tagjai ezenkívül több nemzetközi összehasonlító projektben vettek részt, melyeket az OTKA mellett számos nemzetközi kutatási alap és intézmény is támogatott (pl. European Network of Remembrance and Solidarity, Visegrad Fund, Fulbright Program, Woodrow Wilson Center, Zentrum für Zeithistorische Forschung Potsdam). Az intézet bekapcsolódott továbbá a Zentrum für Zeithistorische Forschung *Physical Violence and State Legitimacy in Late Socialism* című kutatási projektjébe.

Az intézeti munkatársak 2013-ban közel 20 országban tartottak előadásokat jelentős nemzetközi rendezvényeken. Különösen intenzív volt a kutatók részvétele a környező országokban (Szlovákiában, Romániában, Horvátországban) tartott konferenciákon, többször a helyi akadémia szervezésében. Így például mind magyar, mind szlovák értelmiségi körökben igen pozitív visszhangot keltett az egyik munkatársuk által szervezett *Fikció és valóság, szimbólum és politikum. A szlovák–magyar közös múlt konstruált elemei* című konferencia. Német, osztrák, bolgár, horvát, macedón, bosnyák és szlovén történész intézményekkel együttműködve meghatározó szerepet játszottak az I. világháború kitörésének 100. évfordulója alkalmából 2014 júniusában Szarajevóban tartandó konferencia előkészítésében.

Az év során új kapcsolatokat építettek ki spanyol történészekkel (egyik munkatársuk tagja lett a *Red de Investigación: La facción española. Las relaciones de la Casa de Austria a través de grupos informales* elnevezésű, 2013-ban létrehozott nemzetközi kutatócsoportnak), ami elősegítheti a magyar történetírás eddigi csekély spanyolországi jelenlétének erősítését és főként a Habsburg–spanyol–osztrák–magyar történeti kutatások összekapcsolását.

Hasonlóan eredményes kapcsolatépítést folytattak Franciaországban, melytől a legfontosabb magyarországi kutatási eredmények ottani megjelentetése, francia professzorok magyarországi szerepeltetése és a francia–magyar történészkapcsolatok további erősítése várható. Ennek a munkának meghatározó állomása volt 2013. április 9-én a neves francia történészprofesszor, Jean Bérenger előadása az intézetben, valamint a Sorbonne (Paris IV) történeti intézetével közös publikációs terv kidolgozása az *Histoire, Economie et Société* folyóirat számára, továbbá a Nantes-i Egyetem CRHIA kutatóközpontjával való együttműködés elindítása és 2014. májusi közös konferenciájuk előkészítése a szentgotthárdi csata 350. évfordulója alkalmából.

A közös kínai–magyar hidegháború-történeti kutatások keretében Budapesten jártak a Kínai Társadalomtudományi Akadémia képviselői, akikkel megállapodtak a további

együttműködésről. Egyik munkatársuk szervezi a 2015-ös történész-világkongresszus egyik várostörténeti (ST4: „Urban villagers”) szekcióját, amely iránt a beérkező absztraktok alapján nagy érdeklődés érzékelhető.

Meg kell említeni végül a munkatársak hazai és külföldi folyóirat-szerkesztőségekben kifejtett aktív tevékenységét. A legfontosabb szerkesztőbizottsági vagy szerkesztőségi tagságok nemzetközi lapoknál: *Austrian History Yearbook*, *Archivum Ottomanicum*, *Časopis Matice moravske*, *Dimensioni e Problemi della Ricerca Storica*, *Ekonomiska i ekohistorija*, *The Hungarian Historical Review*, *Review of Croatian History*, *Journal of Turkish Studies*, *Opera historica*, *Osmanlı Araştırmaları*, *Podravina*, *Scrinia Slavonica*, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti*, *Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, *Zeitschrift für internationale Freimaurerforschung*. A hazai folyóiratok közül említendő: *Acta Orientalia*, *Hadttörténelmi Közlemények*, *Keletkutatás*, *Lymbus*, *Rubicon*, *Múlt-kor*, *Századok*, *BUKSZ*, *Történelmi Szemle*, *Turul*, *Urbs Várostörténeti Évkönyv*, *Világtörténet*, *Korall*, *Tanulmányok Budapest Múltjából* c. évkönyv stb. A kutatók hazai (pl. L'Harmattan, *A múlt ösvényén*) és külföldi könyvsorozatok (pl. Berlin, Edition Ungarische Geschichte) sorozatszerkesztőiként szintén növelik az intézet nemzetközi tudományos beágyazottságát.

A munkatársak tanulmányai és könyvfejezetei jelentős részben vezető európai és hazai folyóiratokban láttak napvilágot, így például a cambridge-i *Journal of Ecclesiastical History*, a római *Rivista di Studi Ungheresi*, a francia *Revue d'histoire diplomatique*, az örmény kutatások egyik vezető fóruma, a *Haigazian Armenological Review*, *Galéria: Ročenka Slovenskej národnej galérie v Bratislave*, *Hungarian Studies*, *Metropolitan Museum Journal*, *Revue historique des armes*, illetve *Aetas*, *Fons: Forráskutatás és Történeti Segédtudományok*, *Hadttörténelmi Közlemények*, *Keletkutatás*, *Korunk*, *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, *Magyar Sion*, *Öt kontinens*, *Soproni Szemle*, *Történelmi Szemle*, *Századok*, *Világtörténet*, *The Hungarian Historical Review*. Ugyanez igaz a könyvfejezetekre és gyűjteményes kötetekre is. Többen publikáltak angolul a neves Brill kiadó, a német Böhlau–Oldenbourg konzorcium, a Franz Steiner és LIT Verlag kötetekben, a Törökországban vezető szakmai fórumnak számító The Isis Press, a szlovákiai Pro Historia kiadványaiban, az oroszországi Nestor kiadó II. Rákóczi Ferenc-kötetében.

Az intézet munkatársai hazai és nemzetközi (bilaterális) tudományos testület tagjaiként és vezetőiként, kuratóriumokban (European Science Foundation, EURIAS, Imre Kertész Kolleg, Jena, Willy Brandt Zentrum, Wrocław, Romanian Research Council) és tudományos tanácsokban dolgoznak. Többen tagjai az MTA Történettudományi Bizottságának és akadémiai történész vegyes bizottságoknak (magyar–bolgár, magyar–szerb, magyar–szlovák, magyar–török stb.). A Magyar Történelmi Társulat több vezetője az intézet munkatársa. Rendszeresen segítik a külföldi magyar kulturális intézeteket tanácsadással és előadók küldésével.

Munkatársaik folyamatosan oktatnak valamennyi jelentős magyarországi egyetemen, több doktori iskolában vesznek részt, külön megállapodás keretében működnek közre az ELTE BTK történelem államvizsgáin; opponensként, bizottsági tagként dolgoznak a

tudományos minősítés fórumain és a hazai tudományos pályázatok elbírálásában, az OTKA, TÁMOP, Nemzeti Kiválóság Program, az Akkreditációs Bizottság és a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj tisztségviselőiként és szakértőiként. Egy munkatárs a komáromi Selye János Egyetemen, két munkatárs az Egyesült Államokban, az Indiana Egyetemen és a New York-i Columbia Egyetemen oktatott.

Egyik kollégájuk Akadémiai Ifjúsági Díjban részesült, igazgatójukat a Török Történeti Társaság (Türk Tarih Kurumu) tiszteleti tagjává és az Academia Europaea tagjává választották. Munkatársuk látja el az OTKA Történettudomány–Tudomány- és Technikatörténet zsűri elnöki tisztségét, nyugdíjba vonult munkatársuk pedig a Holokauszt Dokumentációs Központ kuratóriumi elnöki feladatait.

IV. A 2013-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

A 18. századi Magyarország enciklopédiájának közzététele. Bél Mátyás Notitia Hungariae novae c. művének kritikai kiadása (3–5. kötet), OTKA K 108789, támogatás: 20 880 000 Ft, témavezető: Tóth Gergely. Ennek keretében az elkövetkező esztendőben közreadhatják a 18. század legnagyobb hazai polihistora, Bél Mátyás *Notitia Hungariae novae historico-geographica* című történeti-földrajzi-államismereti műve kiadatlan részeinek 3–5. kötetét.

Gazdaságirányítás, bányaigazgatás az Erdélyi Fejedelemségben (1600–1630) OTKA PD 108877 ösztöndíj, támogatás: 15 360 000 Ft, témavezető: Mátyás-Rausch Petra. A posztdoktori ösztöndíj keretében hazai, romániai, ausztriai levéltári források alapján az Erdélyi Fejedelemség korabeli gazdaságkormányzatának ismeretlen területét tárják fel.

Dózsa 500 nemzetközi konferencia, MTA kut. tám. 27084/2013., támogatás: 1 000 000 Ft, témavezető: Erdélyi Gabriella. A 2014. évben aktuális ötszázadik évfordulón a Dózsa-féle parasztfelkelés, valamint a korabeli európai hasonló felkelések összevetésére, új eredmények bemutatására vállalkozó nemzetközi konferencia szervezésére elnyert pályázat.

Huszárok, vértések, ulánusok, OTKA PD 104358, támogatás: 15 360 000 Ft, témavezető: Réfi Attila. A pályázat a francia forradalom és a napóleoni háborúk időszakában (1792–1815) a császári-királyi hadseregben szolgáló huszárság törzstisztikarának feltárását célozta meg, nagyrészt ausztriai levéltári források alapján.

Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon, OTKA K 108670, támogatás: 64 200 000 Ft, témavezető: Gyáni Gábor akadémikus. A 2013. szeptember 1-jétől indult kutatási program az MTA BTK hét intézetét és 25 kutatóját fogja át. A születőben lévő magyar nacionalizmust mint kulturális jelenséget igyekszik megragadni a tudományos és a kreatív művészetek anyagának átvilágításával. A cél alapkutatások végzése a kurrens nacionalizmus- és nemzetelméletek, valamint a területen folyó nemzetközi empirikus kutatások tanulságainak bevonásával.

Firenze, Velence és a Magyar Királyság diplomáciai kapcsolatai a 16–17. században, támogatás: 1 644 000 Ft, témavezető: Fodor Pál/Prajda Katalin – MTA kut. tám. Sz031/2013 akadémiai posztdoktori ösztöndíj keretében Prajda Katalin a firenzei és velencei levéltárakban folytat alapkutatásokat a jelzett tárgykörben.

A magyar–horvát együttélés fordulópontjai: intézmények, társadalom, gazdaság, kultúra, MTA kut. tám. 27084/2013, támogatás: 1 000 000 Ft, témavezető: Sokcsevits Dénes.

Nemzetállami konfliktusok regionális és nagyhatalmi erőterben. A csehszlovák–magyar bilaterális kapcsolatok alakulása 1918–1948, MTA kut. tám. SNK-10/2013, támogatás: 600 000 Ft, témavezető: Janek István.

Fikció és valóság, szimbólum és politikum. A szlovák–magyar közös múlt konstruált elemei, MTA kut. tám., SNK 19/2013, támogatás: 580 000 Ft, témavezető: Csukovits Enikő.

Közös történelem, megosztott múlt Közép- és Délkelet-Európában. Új források, új módszerek / Shared Pasts in Central- and Southeast Europe: New Sources, New Approaches, MTA kut. tám. SNK-10/2013, támogatás: 585 000 Ft, témavezető: Fodor Pál.

Népek és népcsoportok migrációja, anyagi javak áramlása Kelet-Közép-Európa és a Balkán-félsziget relációjában, MTA kut. tám., SNK-12/2013, támogatás: 1 000 000 Ft, témavezető: Ress Imre.

Kínai–magyar nemzetközi kapcsolatok, MTA kut. tám., SNK-14/2013, támogatás: 1 100 000 Ft, témavezető: Vámos Péter.

Folyóirat-támogatások

Történelmi Szemle 2013. évi megjelentetése, MTA kut. tám., KFB-036/2013, támogatás: 900 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Történelmi Szemle 2013. évi megjelentetése, NKA 3335/00023, támogatás: 1 500 000 Ft, témavezető: Tringli István.

Világtörténet c. folyóirat 2013. évi támogatása, MTA kut. tám. KFB-037/2013, támogatás: 600 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Világtörténet c. folyóirat „Ázsia” különszáma, MTA kut. tám. KK-016/2013, támogatás: 400 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Hungarian Historical Review 2013. évi megjelenése, MTA kut. tám., KFB-031/2013, támogatás: 3 500 000 Ft, témavezető: Erdélyi Gabriella.

Hungarian Historical Review 2013:4. száma, NKA 3313/00029, támogatás: 2 046 000 Ft, témavezető: Erdélyi Gabriella.

Könyvkiadások támogatása

Vámok és vámszedés az Árpád-kori Magyarországon, MTA kut. tám., KFB-044/2013, támogatás: 650 000 Ft, témavezető: Weisz Boglárka.

Paksa Rudolf: Magyar nemzetiszocialisták c. könyvének kiadása, MTA kut. tám. KFB-044/2013, támogatás: 1 000 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Apor Péter: A Tanácsköztársaság és a magyar kommunisták c. kötetének támogatása, MTA kut. tám., KK-016/2013, támogatás: 200 000 Ft, és NKA 3437/00730 támogatás: 400 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Demeter Gábor: Fejezetek a Balkán-félsziget és az Oszmán Birodalom történetéből c. könyvének támogatása, MTA kut. tám., KK-016/2013, támogatás: 1 000 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Pók Attila: Klió bűne c. könyvének támogatása, MTA kut. tám. KK-016/2013, támogatás: 600 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Bottoni, Stefano: Kelet-Európa története 1945-től napjainkig c. könyvének támogatása, MTA kut. tám., KK-016/2013, támogatás: 1 000 000 Ft, és NKA 3437/00732 támogatás: 900 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Bulgaria and Hungary at War (1912–1918) c. kötet támogatása, MTA kut. tám., KK-016/2013, támogatás: 200 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

Ádám Magda: Francia diplomáciai iratok a Kárpát-medence történetéről V. c. kötet, NKA 3437/277, támogatás: 500 000 Ft, témavezető: Ádám Magda.

More modoque. Die Wurzeln der europäischen Kultur und deren Rezeption im Orient und Okzident c. kötet, NKA 3439/00032, támogatás: 1 100 000 Ft, témavezető: Fodor Pál.

Balogh Margit: Mindszenty József c. kötete, NKA 3437/00514, támogatás: 800 000 Ft, témavezető: Balogh Margit.

Haraszi György: Hágár földjén c. kötet, NKA 3437/00731, támogatás: 600 000 Ft, témavezető: Kovács Éva.

V. A 2013-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

Apor Péter, Constantin Iordachi (ed.): *Studying Communist Dictatorships: From Comparative to Transnational History*. Leiden; New York; Köln, Brill Academic Publishers, 2013.

Apor Péter, Rebecca Clifford, Nigel Townson: Faith. In: Robert Gildea, James Mark, Anette Warring (ed.): *Europe's 1968: Voices of Revolt*. Oxford, Oxford University Press, 2013. 211–238.

Bertényi Iván, ifj.: Pósch doktor bukása. Megjegyzések egy felföldi képviselőválasztás kapcsán. In: Molnár Katalin (szerk.): *Társadalom–demokrácia–szolidaritás*. Tanulmánykötet Kozáry Andrea tiszteletére. Budapest, L'Harmattan, 2013. 101–117.

Bíró Zoltán, Sz.: A szovjet végjáték. In: Tóth Magdaléna (szerk.): *Megroppan a világrend. 1989–1991. Célok, szereplők, következmények*. Budapest, Argumentum, 2013. 21–49.

Borhi László: The Soviet Union, the United States and Eastern Europe, 1941–1953. In: Antonio S. Thompson, Christos G. Frenzos (ed.): *The Routledge Handbook of American Military and Diplomatic History, 1865 to Present*. London; New York, Routledge, 2013. 177–185.

Bottoni, Stefano: National Projects, Regional Identities, Everyday Compromises. Szeklerland in Greater Romania (1919–1940). *Hungarian Historical Review* 2: (3) 477–511. (2013)

- Bottoni, Stefano: Zögernde Spione. Die ungarische Staatssicherheit und Rumänien 1975–1989. *Halbjahresschrift für Südosteuropäische Geschichte Literatur und Politik* 25: (1–2) 9–37. (2013)
- Cieger András: Az elvszerűség paradoxonjai: Eötvös József második minisztersége (1867–1871). In: Gángó Gábor (szerk.): A kincset csak fáradsággal hozhatjuk napvilágra. Tanulmánykötet báró Eötvös József születésének 200. évfordulójára. Budapest, ELTE Eötvös József Collegium, 2013. 329–357.
- Cieger András: Les politiciens incompatibles: une campagne contre la corruption en Hongrie au début du XXe siècle. *Cahiers Jaures* 209 (2013) 53–70.
- Csukovits Enikő: Az Anjouk Magyarországon I. rész: I. Károly és uralkodása 1301–1342. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2012. 154 p. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések)
- Csukovits Enikő (a cura): L'Ungheria angioina. Viella – Istituto Balassi. Accademia d'Ungheria in Roma, Roma 2013. 342 p. Bibliotheca Academiae Hungariae–Roma. Studia 3.
- Erdélyi Gabriella: Tales of a Peasant Revolt: Taboos and Memory of 1514 in Hungary. In: Erika Kuijpers, Johannes Müller, Judith Pollmann, Jasper van der Steen (ed.): *Memory before Modernity: Practices of Memory in Early Modern Europe*. Leiden, Brill Publishers, 2013. 93–109. (Studies in Medieval and Reformation Traditions)
- Fodor Pál: Hungary between East and West: The Ottoman Turkish Legacy. In: Pál Fodor, Gyula Mayer, Martina Monostori, Kornél Szovák und László Takács (Hrsg): *More modoque. Die Wurzeln der europäischen Kultur und deren Rezeption im Orient und Okzident. Festschrift für Miklós Maróth zum siebzigsten Geburtstag*. Budapest, Forschungszentrum für Humanwissenschaften der Ungarischen Akademie der Wissenschaften, 2013. 399–419.
- Fónagy Zoltán: A nemesi birtokviszonyok az úrbérrendezés korában. Adattár I–II. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2013. 1558 p. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak)
- Fónagy Zoltán: Levelezés a 19. századi Magyarországon. *Történelmi Szemle* 55: (4) 619–638. (2013)
- Frisnyák Zsuzsa: The Centrally Planned Economy and Railways in Hungary. In: Ralph Roth, Henry Jacolin (ed.): *Eastern European Railways in Transition*. Farnham, Ashgate, 2013. 171–182.
- Glück László: A nemesi státus változásai az öt máramarosi városban a 16. század végétől. In: Font Márta, Fedeles Tamás, Kiss Gergely (szerk.): *Kor-szak-határ: A Kárpát-medence és a szomszédos birodalmak (900–1800)*. Pécs, Pécsi Tudományegyetem, 2013. 203–210.
- Glück László, Gözsy Zoltán, Tóth Gergely, Imrich Nagy, Martin Turóci (zost.): Bel, Matej: *Trenčianska stolica*. Čadca, Kysucké Múzeum v Čadci, 2013.
- Gyáni Gábor: Nép, nemzet, zsidó. Budapest, Pesti Kalligram, Bp., 2013. 279 p.
- Gyáni Gábor: A posztmodern és a magyarországi történetírás. *Századok* 147: (1) 177–188. (2013)
- Horváth Richárd: The Castle of Jajce in the Organization of the Hungarian Border Defence System under Matthias Corvinus's. In: Ante Birin (ed.): *Stjepan Tomašević (1461.–1463) –*

- sloven srednjovekovnoga Bosanskog Kraljevstva. Zagreb, Hrvatski institut za povijest, 2013. 89–98.
- Horváth Sándor: Mindennapi Sztálinváros: Ilona története. *Korunk* 24: (10) 67–76. (2013)
- Jakó Klára: Foglalkozik-e Moháccsal és a magyarsággal a 16. század vége és a 18. század eleje között a moldvai és havasalföldi krónikáirodalom? In: S. Varga Pál, Száraz Orsolya, Takács Miklós (szerk.): A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó. 2013. 351–360. (Loci Memoriae Hungaricae II.)
- Kármán Gábor: Egy közép-európai odüsszeia a 17. században: Harsányi Nagy Jakab élete. Budapest, L'Harmattan, 2013. 338 p. (Mikrotörténelem 5.)
- Kármán Gábor, Kunčević, Lovro (ed.): The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Leiden; Boston, Brill, 2013. 448 p. (The Ottoman Empire and Its Heritage: Politics, Society and Economy 53.)
- Kármán Gábor; Păun, Radu G. (ed.): Europe and the “Ottoman World”: Exchanges and Conflicts (Sixteenth to Seventeenth Centuries). Istanbul, The Isis Press, 2013. 268 p. (Centre d’Histoire Diplomatique Ottomane / Center for Ottoman Diplomatic History).
- Kármán Gábor; Teszelszky, Kees (szerk.): Bethlen Gábor és Európa. Budapest, ELTE BTK Középkori és Kora Újkori Magyar Történelmi Tanszék, 2013. 387 p.
- Kecskés D. Gusztáv (szerk.): Magyar–francia kapcsolatok, 1945–1990: Források. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2013. 840 p. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak)
- Kecskés D. Gusztáv: L’émigration politique hongroise et la diplomatie française en 1956–1957. In: Pierre Tilly, Vincent Dujardin (sous la direction): Hommes et réseaux: Belgique, Europe et Outre-Mers. Liber amicorum Michel Dumoulin. Bruxelles, Bern, Berlin, Peter Lang, 2013. 75–84.
- Klement Judit: Levelező vállalkozások. A levél mint műfaj a vállalkozások hétköznapjaiban a 19. század második felében és a 20. század elején. *Történelmi Szemle* 55: (4) 639–655. (2013)
- Konrád Miklós: A zsidó vallásváltások alakulása és indítéka 1896 és 1914 között. In: Bíró Zsuzsanna, Nagy Péter Tibor (szerk.): Zsidóság – tradicionalitás és modernitás. Tisztelegő kötet Karády Viktor 75. születésnapja alkalmából. Budapest, Wesley János Lelkészképző Főiskola, 2013. 31–43.
- Kovács Péter, E.: Ceremónia és politika. Zsigmond király bevonulásai Itáliában 1431–1433. *Történelmi Szemle* 55: (2) 351–379. (2013)
- Martí Tibor: Pázmány Péter bíboros, esztergomi érsek nemzetközi és hazai kapcsolatrendszeréhez: három kiadatlan Pázmány-levél. In: Ajkay Alinka, Bajáki Rita (szerk.): Pázmány nyomában: Tanulmányok Hargittay Emil tiszteletére. Vác, MondAt Kiadó, 2013. 315–322.
- Mátyás-Rausch Petra: A szatmári nemesérbányászat igazgatása Báthory Gábor fejedelemsége idején (1608–1613). *Történelmi Szemle* 55: (3) 491–519. (2013)
- Mihalik Béla Vilmos: Qui in foro, et e fenestris vicinarum domorum omnes patris actiones curiosius observabant. Die Rekatholisierung des städtischen Raumes in

Kaschau/Košice/Kassa, Erlau/Eger und Frauenbach/Baia Mare/Nagybánya, 1670 bis 1699. In: István Fazekas, Martin Scheutz, Csaba Szabó, Thomas Winkelbauer (Hrsg.): Frühneuzeitforschung in der Habsburgermonarchie: Adel und Wiener Hof – Konfessionalisierung – Siebenbürgen. Wien, Institut für Ungarische Geschichtsforschung in Wien; Balassi Institut – Collegium Hungaricum, Ungarische Archivdelegation beim Haus-, Hof- und Staatsarchiv, 2013. 171–183.

Molnár Antal: Kalmárok és káplánok az Oszmán Birodalomban. Források és tanulmányok a balkáni és hódoltsági katolicizmus történetéhez. Budapest, METEM, 2013. 320 p. (METEM Könyvek 80.)

Nagy Kornél: Az erdélyi örmények egyházi uniója: Oxendio Virziresco unitus püspök portréja. In: Kovács Bálint, Pál Emese (szerk.): Távol az Araráttól: Örmény kultúra a Kárpát-medencében: A Budapesti Történeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár közös kiállítása, 2013. április 5. – 2013. szeptember 15. Budapest, OSZK, 2013. 17–27.

Nagy Kornél: Az Iszfaháni-kódex és az armenisztika. *Keletkutatás* 2012: (tavasz) 5–17. (2012)

Neumann Tibor (közread.): A Szapolyai család oklevéltára I. Levelek és oklevelek 1458–1526. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2012. 592 p. (Magyar Történelmi Emlékek. Okmánytárak)

Oborni Teréz: The Artful Diplomacy of István Báthory and the Survival of the Principality of Transylvania (1571). In: Arno Strohmeyer, Norbert Spannenberger (Hrsg.): Frieden und Konfliktmanagement in interkulturellen Räumen. Stuttgart, Franz Steiner Verlag, 2013. 85–93.

Oborni Teréz: Between Vienna and Constantinople: Notes on the Legal Status of the Principality of Transylvania. In: Kármán, Gábor, Kunčević, Lovro (ed.): The European Tributary States of the Ottoman Empire in the Sixteenth and Seventeenth Centuries. Leiden; Boston, Brill, 2013. 67–89. (The Ottoman Empire and Its Heritage: Politics, Society and Economy 53.)

Paksa Rudolf: Magyar nemzetiszocialisták. Budapest, Osiris Kiadó–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2013. 399 p.

Paksa Rudolf: Szálasi Ferenc és a hungarizmus. Budapest, Jaffa Kiadó, 2013. 255 p.

Pálffy Géza: Zrínyi Miklós nagy napja: A vati hadimustra 1663. szeptember 17-én. A Marcal menti hadimustra 350. évfordulójának emlékére. Pápa, Jókai Mór Városi Könyvtár, 2013. 50 p.

Pálffy Géza, Tünde Lengyelová (zost.): Thurzoveci a ich historický význam. Bratislava, Spoločnosť Pro Historia, 2012. 260 p.

Pálosfalvi Tamás: Szegedtől Újvárig. Az 1458–1459. esztendőkrónikájához. *Századok* 147: (2) 347–380. (2013)

Péter Katalin: Comenius és a Rákócziak. In: Miklós Péter (szerk.): A hazáért és a szabadságért. Tanulmányok II. Rákóczi Ferencről, koráról és emlékezetéről. Szeged, Belvedere, 2013. 101–111.

Prajda Katalin: Florentine Merchant Companies Established in Buda at the Beginning of the 15th Century. *Mélanges de l'Ecole française de Rome*. 125: (1) 1–16. (2013)

- Réfi Attila: The Croatian-Slavonic Grenz (Border) Hussars' Role in the Campaigns 1793–94 against the Revolutionary France or the History of the Cavalry for the Wurmser Freikorps. *Öt kontinens: az Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék Tudományos Közleményei* 2012: (2) 197–212. (2013)
- Schmidt-Schweizer, Andreas: Zwischen Bonn und Budapest. Die Beziehungen der „Landsmannschaft der Deutschen aus Ungarn“ zum ungarischen kommunistischen Regime (1951–1989). In: Gerhard Seewann, Matthias Beer (Hrsg.): *Deutsche unter Beobachtung im Kalten Krieg*. München, Oldenbourg Verlag, 2013. 145–163.
- Skorka, Renáta: With a Little Help from the Cousins – Charles I and the Habsburg Dukes of Austria during the Interregnum. *Hungarian Historical Review* 2: (1–2) 243–261. (2013)
- Somogyi Éva: A Király Személye Körüli Minisztérium. *Rubicon* 24: (2–3) 62–75. (2013)
- Soós István (sajtó alá rend.): Kazinczy Ferenc levelezése. XXV. kötet. (Hivatali Levelezés.) Debrecen, Debreceni Egyetemi Kiadó, 2013. 994 p. (Kazinczy Ferenc Művei. Harmadik Osztály Levelezés. Kritikai kiadás.)
- Soós István (közread.): Jakob Glatz: Egy magyar ember őszinte megjegyzései hazájáról néhány magyar vidéken tett utazása során [A fordítást az eredetivel egybevetette, lektorálta, Jakob Glatz jegyzeteit kiegészítette és az utószót írta Soós István.] Budapest, Balassi Kiadó, 2013. 258 p.
- Stark Tamás: The 1941 Galician Deportation and the Kamenets-Podolsk Massacre: A Prologue to the Hungarian Holocaust. In: *Holocaust and Genocide Studies* 27: (2) 207–241. (2013 Fall).
- Sudár Balázs: A pécsi Idrisz baba-türbe. Budapest, Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központ, 2013. 120 p. (Épített örökségünk sorozat)
- Sudár Balázs, B. Szabó János: „Independens fejedelem az Portán kívül” II. Rákóczy György oszmán kapcsolatai. Esettanulmány az Erdélyi Fejedelemség és az Oszmán Birodalom viszonyának történetéhez. (2. rész) *Századok* 147: (4) 931–999. (2013)
- Szakály Sándor: Akik a magyar királyi csendőrséget 1919 és 1945 között vezették. Történelmi-statisztikai áttekintés a magyar királyi csendőrség felső vezetőiről. Budapest, Magyar napló 2013. 301 p.
- Tóth Ferenc: „...méltóztassék kinevezni különleges ügynökök”: A francia diplomácia magyar ágensei a hosszú 18. században. *Történelmi Szemle* 55 (3) 381–400. (2013)
- Tóth Ferenc: Un Hongrois en Égypte avant Napoléon, la mission secrète du baron de Tott. *Revue Historiques des Armes* 2013: (270) 14–22.
- Tóth Gergely: A magyar történetírás kritikája és megújításának programja az 1740-es évekből. Bél Mátyás és a Scriptorum rerum Hungaricarum. *Történelmi Szemle* 55 (4) 593–617. (2013)
- Vámos Péter et al. (ed.): DuiHua guoji zhenxiang: jiekai ZhongSu guanxi zuihou jieduan de shishi. [Az Interkit valódi arca: a kínai–szovjet kapcsolatok utolsó szakaszának valódi története] *Lengzhan Guojishi Yanjiu – Cold War International History Studies* 12: 1–31. (2012)

Völgyesi Orsolya: Ősi alkotmány és törvényhozói szabadság. Versengő politikai nyelvek a polgári törvények vitájában az 1832–1836-os országgyűlésen. *Történelmi Szemle* 55 (3) 401–424. (2013)

Weisz Boglárka: A királyketteje és az ispán harmada. Vámok és vámszedés Magyarországon a középkor első felében. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2013. 537 p. (Magyar Történelmi Emlékek. Adattárak)

Zsoldos Attila: O výsadnej listine Stoličného Belehradu z Arpádovského obdobia. *Slovenská Archivistika* 47: (2) 116–126. (2012)

MTA BTK IRODALOMTUDOMÁNYI INTÉZET
1118 Budapest, Ménesi út 11–13.
telefon: +36-1-279-2760; fax: +36-1-385-3876
e-mail: igazgato.iti@btk.mta.hu; honlap: <http://www.iti.mta.hu>

I. A kutatóhely fő feladatai 2013-ban

Az intézet 1956. januári felállítása óta folyamatosan meghatározó szerepet játszott a magyarországi irodalomtudományban. Ma is több száz hazai és külföldi kutatóval dolgozik összehangoltan, közös projektek kezdeményezőjeként és részeseként; munkatársai részt vesznek a hazai irodalomtudományi intézményrendszer működtetésében, a szakmai testületek irányításában, a tudományos minősítésben, valamint a diszciplináris utánpótlás graduális és posztgraduális képzésében. Kézikönyvei, könyvsorozatai, saját folyóiratai és ezek honlapjai, valamint internetes fóruma segítségével az intézet teret ad az új kutatási eredmények közreadásának és megvitatásának. Rendszeresen szervez közös szakmai rendezvényeket az irodalomtudományt művelő hazai és határon túli magyar egyetemi tanszékekkel, a szomszédos országok e tudományágat művelő akadémiai testvérintézeteivel, az érintező bölcsészettudományi kutatási ágak hazai akadémiai kutatóintézeteivel, valamint a közgyűjteményekkel. 2013 januárjától új igazgatói mandátum vette kezdetét, ezzel új gyakorlat kialakítása kezdődött a tudományszervezés célkitűzéseiben és logisztikájában, az intézet adminisztratív-pénzügyi stabilitásának, valamint hazai és külföldi presztízsének megerősítése céljából.

Az intézet legfontosabb szakterülete a *textológia*. Több évtizede készülő és újonnan megindított sorozatai *kritikai kiadásban*, a ma elérhető legkorszerűbb módszertani eljárásokkal és a rendelkezésre álló ismeretek legteljesebb tudományos összegzésével (keletkezés-, tárgy-, szöveg- és befogadástörténet, utóélet stb.) adják közre a klasszikus magyar írói életműveket a középkortól a modern irodalomig, gondoskodva a nemzeti kulturális örökség irodalmi szövegeinek minőségbiztosított feldolgozásáról és megőrzéséről. Jelentős irodalmi és művelődéstörténeti forrásmunkák, ritka nyomtatványok és kéziratok gyakran hasonmás kiadásban, illetve jegyzetelt szövegkiadásként látnak napvilágot.

A magyar *irodalomtörténet* korszakainak, irányzatainak, műfajainak, alkotóinak rendszeres, kiterjedt tanulmányozásával az intézet a magyar irodalomtörténet átfogó szintézisben való megírását készíti elő. Ennek során nemcsak a magyar nyelvű, hanem a magyarországi latin nyelvű és a magyarországi nemzetiségek nyelvén íródott alkotásokat is tanulmányozza, és kiterjeszkedik a szomszédos népek és a kultúra egyes területein mintaadó szereppel bíró nyugat-európai nemzetek irodalmaival való kapcsolatrendszer kutatására is (mind a genetikus, mind a tipológiai komparatiztika művelésével). A munkatársak az irodalom története mellett *az irodalmi gondolkodás, az irodalomtudomány, a kritikai megítélő elvek történetét* is tanulmányozzák: az irodalomfogalom és -értelmezés koronkénti eltérései a grammatikai, a retorikai, a poétikai, az esztétikai, a nyelvfilozófiai keretek változásainak leírása során válnak

megérthetővé, ennek kapcsán sor kerül az irodalmi képzés, az irodalmi intézményrendszer tanulmányozására és az irodalmi gondolkodásnak teret adó ismeretelméleti, filozófiai, teológiai nézetek eszmétörténeti tanulmányozására is.

Az intézet az *irodalomelméleti* kutatásnak mind a strukturalista, mind a posztstrukturalista irányzatait műveli. A főbb témák ezen a területen a *műfaj- és fordításelemzés*, a *narratológia*, a *tropológia*, a *referencia és a szövegimmanencia viszonya*, valamint az irodalomtörténet-írás és az irodalomtudomány *módszertani kérdései* és új irányzatai.

Az MTA BTK ITI a magyar nyelvű tudományos és kulturális életet szakmai érvei és speciális kompetenciái alapján alakítja és tematizálja, emellett nagy tekintélyű részese a tudományterület nemzetközi diskurzusának.

II. A 2013-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

II/a. Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

A textológia terén 2013-ban – a kiadásokhoz szükséges pénzügyi keretek korlátozott volta és a pályázati struktúrák kedvezőtlen átalakulásai ellenére – jelentős újdonságokat publikáltak és szerkesztettek az intézeti kutatók. Intenzíven folytak a kritikai kiadások munkálatai. A *Bibliotheca Scriptorum Medii Recentisque Aevorum* neolatin szövegkiadó sorozat személyi összetételében felfrissített szerkesztőbizottsága operatív működésbe fogott, hozzálátva a sorozat jó negyven éve változatlan – annak idején még Klaniczay Tibor által kidolgozott – kiadási és átírási elvei átdolgozásának, szemléleti és technológiai megújításának. A szabályzat átdolgozásának oroszlanrészét a Reneszánsz Osztály két munkatársa végezte el, tervezetüket 2014-ben vitatja meg az MTA Textológiai Munkabizottsága. A jelenleg munkában lévő három kötet közül egynek a kézírata már bizonyosan az új elveket és gyakorlatot fogja érvényesíteni. A legelőrehaladottabb állapotban a kora újkori Magyarország egyik legjelentősebb filológiai teljesítményének, a németalföldi humanista Nicasius Ellebodus Arisztotelész-kommentárjának (*Poétika*) szövegét közlétező kötet van, ennek kézírata 2013 második felében átesett a lektoráláson, az év végére a lektori véleményben megfogalmazott javaslatok zömét már érvényesítette is a sajtó alá rendező. A régi magyar költészet kritikai kiadásának referenciasorozata, a *Régi Magyar Költők Tára: XVIII. század* a 14. kötettel bővült: *Közköltészet, 3/A: Történelem és társadalom* (Bp., Universitas, 2013). A 44 ív terjedelmű impozáns kiadvány interdiszciplináris szempontok szerint építkezik, olyan verseket és dalokat tesz közzé, amelyek a társadalmi élet és a történelem átfedő, egymásba ágyazódó témaköreit jelenítik meg. A szövegek gyűjtésének elvei, majd sajtó alá rendezésük, illetve a korpuszt kísérő textológiai és értelmező jegyzetapparátus olyan szövegkiadást eredményeztek, amely az irodalomtudományi mellett a történet- és a folklórtudományi kutatás elvárásainak is messzemenően megfelel. Többkötetnyi szöveg kiadásra előkészítése folyt *Arany János műveinek kritikai kiadás-sorozatában*, amelynek a költő közelgő, 2017-es születési bicentenáriuma ad kiemelt jelentőséget. 2013-ban elkészült Arany levelezése két újabb testes gyűjteményének, az összkiadás XVIII. és XIX. kötetének a kézírata, amelyek 2014-ben jelennek meg, továbbá végbement a

Széljegyzetek című alorozat első kötetének (*Folyóiratok I.*) lektorálásra való előkészítése, így a 2014-es év folyamán ez is nyomdába kerül. Folytatódtak két másik kimagasló életmű, a Kölcsey- (*Kölcsey Ferenc minden munkái*) és a Berzsenyi-szövegek (*Berzsenyi Dániel összes munkái*) kritikai kiadásának munkálatai: a Kölcsey-sorozat IV. és V. levelezéskötete nyomdakész, hasonlóképpen elkészült a Berzsenyi-levelezés kötetének kézírata, amely jelenleg lektorálás alatt áll, megjelenése 2014-re várható. A XIX. Századi Osztálynak a Berzsenyi-kötetet is szerkesztő munkatársa – sikeres OTKA-pályázatának köszönhetően – újabb szövegkiadási munkálatokat lehetővé tevő projektet indított el (*A magyar esztétikai gondolkodás első száz éve: forrásszövegek kritikai kiadása 1750–1850*), amely az esztétikai gondolkodás irodalmi-filozófiai szöveggyűjteményét dolgozza fel. A Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály két munkatársa a Babits kritikai kiadáshoz köthető munkát végez: egyikük az életrajzi kronológiát rekonstruálja, másikuk a versek hányatott sorsú első kötetének sajtó alá rendezésén dolgozik. E munkálatok eredményeképpen jelent meg a Babits-kutatás megkerülhetetlen kézikönyve, a Babits-kronológia második kötete (*Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914*, Bp., Balassi, 2013, 763 l.); a nyitó verskötet kéziratának elkészítése pedig a kutatás három évtizeddel ezelőtti megalapozása óta 2013-ban vett végre üggyöntő lendületet, megvitatása céljából a Babits-líra kiadására szervezett intézményközi kutatócsoport jó évtizedes szünet után az év során többször is ülésre gyűlhetett össze, az év végére pedig lektoráltatásra érett a kézirat. Az Irodalomelméleti Osztályon Mikszáth Kálmán és Kosztolányi Dezső életművének a kritikai kiadása van folyamatban. 2013 decemberében jelent meg a Kosztolányi-levelezés koncepcióformáló jelentőségű nyitókötetete: *Levelezés I, 1902–1907* (Pozsony, Kalligram, 2013, 958 l.). Egy másik jelentős, elkészült Kosztolányi-kötet, *A szegény kislány panaszainak* ciklusa, noha szakmai szempontból befejezett és megjelentetésre alkalmas, sajnos pénzhiány miatt egyelőre kiadatlan.

A nem kritikai elmélyültségű, ugyanakkor tudományos igényű, kiterjedt forrásvizsgálatokon alapuló, jegyzetelt és kommentált kiadások terén is számos textológiai teljesítményt tud maga mögött az intézet. A XIX. Századi Osztály munkatársa *Petelei István összes novellái* III–IV. kötetének sajtó alá rendezésével Petelei novellisztikáját teljes egészében feldolgozta, a lektorált kézirat megjelenésre vár. Krúdy Gyula prózájának gyűjteményes összkiadását az Irodalomelméleti Osztály munkatársa készíti; 2013-ban a sorozat 23. kötetét jelentette meg: *Krúdy Gyula Összegyűjtött művei, 23, Elbeszélések, 7, 1899. május–1900. május* (Pozsony, Kalligram, 2013). A XVIII. Századi Osztály legambiciózusabb textológiai vállalkozása a mind terjedelmében, mind pedig újszerű felhasználási lehetőségeiben egyedülálló Mikes-szótár. A készülő szótár komplex informatikai támogatottságú alkotás, amely a hagyományos felhasználási mód mellett online változatban is rendelkezésre fog állni. 2013 végére az eddig elkészült 8000 szócikk már az online megjelenítés tesztverziójában is lekérdezhetővé vált (<http://mikesszotar.iti.mta.hu/kereses.html>).

Az intézet nem textológiai munkatervi feladatai közül a 2013. évi termés legjelentősebb tétele a magyarországi irodalomtudomány nélkülözhetetlen kézikönyv-sorozatának legfrissebb, immár 10. kötete, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1996–2000*. Az év végén megjelent kötet az 1960-as években megindult és 1972 óta megjelenő intézeti

vállalkozáshoz illeszkedik, a kezdetektől 1970-ig kitűzött gyűjtőkört feldolgozó nyolc és az 1991–1995 közötti anyagot feldolgozó 9. kötet után az évezred záró periódusának hazai irodalomtudományáról adva teljes körű retrospektív bibliográfiai feldolgozást. E kötet megjelenésével egész korszak zárul le abban az egyedülálló vállalkozásban, amely célul tűzte ki a magyar irodalomtörténeti szakirodalom összegyűjtését és egy jól használható irodalomtudományi szakbibliográfia összeállítását. A Bibliográfiai Osztály a 2013. évben jelentős szervezeti megújításra került, megkezdődtek az immár nem retrospektív, hanem szinkron módon gyűjtendő és online publikálandó új irodalomtörténeti bibliográfia megalapozó munkálatai.

Az irodalomtörténeti korszakok, irányzatok, műfajok, alkotók komplex értelmezésének eredményei, amelyek gyakran a textológiai munkálatokkal együtt vagy ezek szükségszerű következményeként jönnek létre, a 2013-as esztendőöt illetően is meggyőző szemléltetnek lehetősé. A Reneszánsz Osztály vezetője által szerkesztett *Humanizmus és Reformáció* sorozatban két kötetet is folytattak a munkálatok. Fontos szakmai eredmény *A reformáció nyelve* (Bp., Balassi, 2013) c. tanulmánykötet, amely a nyugat-európai reformációkutatás interdiszciplináris módszertani és elméleti invencióit rendkívül termékenyen applikálja a magyar vonatkozású forrásokon és esztörténeti kontextusokban. Szintén e sorozatban kerül kiadásra a Reneszánsz Osztály munkatársa által írt tanulmánykötet, *Asztrológia, orvoslás és fiziognómia Galeotto Marzio műveiben*, amely 2013 végén kiadóhoz került, s 2014 első negyedében megjelenik. A 2011. évi Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus régi magyar irodalom szekciójának előadásait (társszerkesztőkkel) a Reneszánsz Osztály munkatársa szerkesztette kötetbe (*Nyelv, lelkiség és regionalitás a középkor és kora újkorban: Előadások a VII. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, Kolozsvár, 2011. augusztus 22–27.*, Kolozsvár, Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság, 2013), a kötet szerzői között pedig az osztály több tagja is megtalálható. A kora újkor kálvinista mártírológiai irodalom és kultúra irodalomtörténeti és történeti antropológiai vizsgálatát célozta meg az a projekt, amely a Debreceni Egyetem Reformációkutató és Kora Újkor Művelődéstörténeti Műhelyével szoros együttműködésben valósul meg. A Reneszánsz Osztály munkatársa kezdeményezője volt ennek a projektnek és egyik szerkesztője annak a folyóirat-különszámnak, amely a projekt első eredményeit tette közzé: *Protestáns mártírológia a kora újkorban*, *Studia Litteraria*, LI. évf. 3–4. sz. (2012), 318 l.

A XVIII. Századi Osztály vezetője a tudományos bírálat műfajában készített írásait gyűjtötte össze egy olyan kötetbe, amely több tudományág kora újkor kutatásainak európai és hazai trendjeit és eredményeit tekinti át (*Hagyomány és kritika: Könyvek, könyvbírálatok a kora újkor európai irodalom és művelődés történetéhez*, Bp., MTA BTK, 2013). Az osztály másik munkatársa az általa 2012-ben indított, a közköltészet komplex irodalomtörténeti, folklórtudományi és zenetörténeti vizsgálatát kezdeményező tanulmánygyűjtemény-sorozat 2. kötetét szerkesztette meg és adta ki (*Doromb: Közköltészet tanulmányok*, 2, Bp., Reciti, 2013). A Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztályon a XX. századi magyar irodalomtörténet-írás története tárgyában folyó kutatások jelentőségét és eredményességét mutatja a Schöpflin Aladáról készült kismonográfia (*A teljes zenekar: Schöpflin Aladár és a társadalmi modernség irodalmi jelentősége*, Bp., Universitas, 2013). A levéltáros-történész Kelemen Lajos írói

hagyatékát is ennek az osztálynak a munkatársa dolgozza fel, aki a levelezés kiadásának munkálataival párhuzamosan egy kismonográfiát (*Kelemen Lajos élete képekben*, Kolozsvár, Gloria, 2013) is írt és adott ki az erdélyi tudós életéről. Az osztály egy további munkatársa tematikus tanulmánykötetet állított össze korábbi írásaiból *Hová tűnt a huszadik század?* (Bp., Balassi, 2013) címmel. Ugyanezen az osztályon jött létre a *Corpus alienum* elnevezésű munkacsoport, amely a testpoétika, korporális narratológia, xenológia, képeleméletek körében végez újszerű kutatásokat, amelyek eredményeiből önálló *Helikon-számot* állítottak össze (2013/3).

A nemzetközi tudományosságba való bekapcsolódás, sőt jelentős szakmai hozzájárulás tényét igazolja a Közép- és Kelet-európai Osztályon működő turkológiai kutatócsoport munkatársai által szerkesztett és a neves Harrassowitz Kiadónál megjelentetett *Archivum Ottomanicum* közzététele. 2013-ban a 30. évfolyamot szerkesztették meg, amely a Vámbéry Ármin halálának 100. évfordulója alkalmából szervezett nemzetközi konferencia (*Vámbéry Ármin és kora*, Budapest, 2013. szeptember 13.) anyagát teszi közzé. A Genfben a Droz Kiadó gondozásában megjelenő *Bibliographie Internationale de l'Humanisme et de la Renaissance* című nemzetközi reneszánsz bibliográfia részére pedig – mint már egy évtizednél hosszabb ideje minden évben – a Reneszánsz Osztály munkatársa gyűjtötte össze a magyar anyagot, hozzávetőleg négy nyomdai ív terjedelemben.

A korábban az intézet keretébe tartozott és a Teréz körúton önálló telephellyel is rendelkező, ott az író hagyatékának jelentős részét és könyvtárát letétként őrző és feldolgozó Illyés Gyula Archivum létét garantáló tízéves szerződés 2012 decemberében lejárt. Az MTA elnöke és Illyés Mária, az író leánya és örököse által aláírt új szerződés értelmében az Illyés Gyula Archivum 2013 februárjában megszűnt, Illyés Gyula írói hagyatéka az MTA Könyvtára tulajdonába került. Az archívumban őrzött további írói és irodalomtörténeti iratok közül Gara László hagyatéka a Petőfi Irodalmi Múzeumban, a Babits Mihály műveinek kritikai kiadásához nélkülözhetetlen, forrásértékű anyagok pedig az ELTE BTK Magyar Irodalom- és Kultúratudományi Intézete Toldy Ferenc Könyvtárában kaptak helyet megőrzésre. Intézetünk archívumába két gyűjteményrész került át a korábbi Illyés Gyula Archivum fondjai közül: az író Krasznahorkai László letétje és intézetünk korábbi osztályvezetőjének, Hopp Lajos irodalomtörténésznek a hagyatéka.

Az intézet 2013-ban is átadta saját alapítású, rangos tudományos díjait: a régi magyar irodalom kutatásáért járó Klaniczay Tibor-díjat, a XVIII. századi kutatásokért adható Faludi Ferenc Alkotói Díjat (a Magyar Jezsuita Rendtartománnyal közösen), a XIX. századi szaktanulmányokat honoráló Martinkó András-díjat, valamint a Tarnai Andor-díjat, mely a kritikátörténet kiemelkedő kutatói munkájának elismerése. Intézetünk néhai munkatársa, a kiváló textológus Kiss József (1923–1992) emlékére, születésének 90. évfordulóján az intézet a családdal, az MTA Textológiai Munkabizottságával és a Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen 2013-ban új díjat alapított, amelyet minden évben egy fiatal textológus kaphat meg. A Kiss József-díjat első ízben Kazinczy Ferenc *Pályám emlékezete* c. művének kritikai kiadásáért adtuk át.

II/b. Párbeszéd a tudomány és a társadalom között

A tudományos eredmények népszerűsítésében az intézet 2013-ban is jelentős részt vállalt. A kutatók számos előadást tartottak a nagyközönségnek (könyvbemutatók, kerekasztalok), tekintélyes mennyiségű ismeretterjesztő írást publikáltak (cikkek, interjúk, emlékbeszédek, nekrológok), a média nyilvánossága előtt is többször beszámolhattak legújabb kutatási eredményeikről, tv- és rádióinterjúkat adtak, s az internetes híryanagyban is gyakran bukkantak fel. Több kutató foglalkozik előadóművészettel, pl. az intézet egyik főmunkatársa egyúttal a *Musica Historica* együttes vezetője, több CD zenei szerkesztője és kiadója.

A XVIII. Századi Osztály munkatársa ismeretterjesztő előadásokat tartott a Magyar Zoltán Népfőiskola programjában (*Timódi és kora; Balassi Bálint költészete*) és a Berzsenyi Dániel Gimnáziumban (*Szakkák napja 2013: bölcsészettudományok*). Ez utóbbi eseményhez hasonló volt az a kezdeményezés, amelyet a Reneszánsz Osztály tagja szervezett meg, érettségi és pályaválasztás előtt álló budapesti gimnazistákat hozott el és vezetett végig az intézetben. Az egyes osztályokon a kutatók, illetve az intézeti könyvtárban a könyvtárosok elbeszélgettek a látogatókkal, annak érdekében, hogy a bölcsészszakma és tudományos életpálya kihívásaival jobban megismerkedhessenek az érdeklődők. Az akció tudatosan beépült egy olyan arculattervezési stratégiába, amely azt hivatott a nagyközönség számára világossá tenni, hogy a bölcsészettudományok professzionális képviselői nem elszigetelt világban élnek, hanem aktív résztvevői és alakítói annak a társadalmi valóságnak, amely a könyveket írók és az azokat elolvasó individuumok mindennapjait egyformán meghatározza. A XIX. Századi Osztály vezetője Géher Istvánról tartott emlékbeszédet a Duna-parti Shakespeare-emlékfal előtt 2013. április 23-án, illetve előadással járult hozzá a Könyves Szövetség konferenciájának programjához, 2013. augusztus 25–26-án. Az osztály egy másik munkatársa megszervezte és moderálta a Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság *Berzsenyi 200* című, 2013. március 18-i kaposvári megemlékezését. Végül az osztály egy harmadik munkatársa a 2014-es *Erdélyi Református Kalendárium* felkérésére rövid cikket írt Jósika Miklósról. A Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály munkatársa a budapesti Szent Margit Gimnázium diákjai számára 2013. október 15-én, *A 20. századi katolikus irodalomról* címmel tartott ismeretterjesztő előadást.

Az intézet igazgatója több olyan esemény résztvevője, szervezője és kezdeményezője volt, amely az intézet arculatépítését, illetve a tudomány és társadalom dialógusra épülő viszonyát építette és mélyítette el. A Petőfi Irodalmi Múzeum és a Magyar Irodalomtörténeti Társaság által szervezett Gara László emlékülésen, 2013. március 6-án ünnepélyesen átadta a korábban az intézet által őrzött Gara-hagyatékot a Petőfi Irodalmi Múzeumnak. A *Geschichte der ungarischen Literatur: Eine historisch-poetologische Darstellung* c. magyar irodalomtörténet (Berlin, De Gruyter, 2013) első hazai bemutatójára 2013. június 5-én került sor az OSZK-ban. A könyvbemutatót az intézet igazgatója vezette, a szerkesztővel és a régi magyar irodalomtörténeti fejezet szerzőjével ugyancsak ő folytatott nyilvános eszmecsere-t. A magyar irodalmi textológia területén kiemelkedőt alkotó fiatal kutatók munkájának elismerésül alapított Kiss József-díj első átadása alkalmából megrendezett Kiss József-emlékesten köszöntőt mondott, a díjat – a

Petőfi Irodalmi Múzeummal együtt – fenntartó intézmények, az intézet és az MTA Textológiai Munkabizottsága képviseletében szintén ő adta át (PIM, 2013. november 4.). Előkészítője volt annak az emlékülésnek, amelyre Bethlen Gábor fejedelemmé választásának 400. évfordulója alkalmából a Magyar Nemzeti Múzeum és az MTA BTK szervezésében 2013. november 19-én az MNM dísztermében *Erdélyország Európában: Az erdélyi fejedelemség külkapcsolatai Bethlen Gábor korában* címmel került sor. Itt mutatta be az Irodalomtörténeti Közlemények 2013. évi 1. számát, a Bethlen-évfordulóra készült tematikus összeállítást. A 2013-as év folyamán két alkalommal és két helyszínen is megemlékeztek a száz éve született Sötér István (1913–1988) irodalomtörténészről és íróról, aki 1957–1983 között, nyugállományba vonulásáig intézetünk igazgatója volt. Az intézet a széles közönség számára is nyílt megemlékezést szervezett (2013. június 4.), amelynek során az Irodalomelméleti Osztály vezetője Sötér egykori munkatársaival és tanítványaival együtt idézte fel a tudós emlékét, majd a résztvevők megkoszorúzták Sötér István az intézetben elhelyezett domborművét. A Sötér-emlékezés második aktusára 2013. szeptember 23-án került sor az MTA I. Osztálya által az MTA székházában szervezett tudományos emlékülésen, amelyen intézetünk számos tagja előadást tartott. Az intézetben szerkesztett Irodalomtörténeti Közlemények 2013/4. számát, amely az elhangzott előadások írott változatát tette közzé, a Sötér-centenáriumnak szentelték. Az év során e tárgyban megtartott előadások és megjelent publikációk összességében tanulságos képet rajzoltak a korai és az érett Kádár-kor tudománypolitikájának fojtott légköréről, egyéni érvényesülési lehetőségeiről és intézményi kényszerpályáiról.

Az intézet a közéletben is részt vesz és érdemben szolgáltat szakmai asszisztenciát olyan sajátos kérdésekben, amelyekhez irodalmi-kulturális kompetenciák bevonása szükséges. A közterület-elnevezések tekintetében az Akadémia akként gyakorolja a számára biztosított véleményezői jogkört, hogy irodalomtörténeti jelentőségű személyek esetén az állásfoglalást az intézet szakvéleménye készíti elő. 2013-ban hat 20. századi magyar íróról készítettük el szakvéleményünket. Ezenfelül tavasszal véleményeztük a magyar nemzeti értékek és a hungarikumok rendszerezésének részletes szabályairól szóló kormányrendelet tervezetét, össze pedig a nemzeti értékek azonosításának és rendszerezésének helyzetéről, a nemzeti értékek fenntarthatóságáról és hasznosításáról, valamint a Hungarikum Bizottság működéséről szóló országgyűlési jelentésről szóló kormány-előterjesztés tervezetét. Véleményünk nyomán módosult akként a kormányrendelet szövege, hogy hatálya kiterjedjék a magyar nemzeti kulturális örökség szöveges hányadának írásban rögzített objektumaira is, amelyek megkülönböztetett fontosságú nemzeti értékek.

Az intézetben folyó magas szintű tudományos munkát a szakma mellett a széles társadalom is figyelemmel kíséri és értékeli. A XIX. Századi Osztály munkatársa 2013. március 15-én a *Magyar Érdemrend tisztikeresztjét* vette át az MTA elnökétől, Arany János életművének sokoldalú kutatásáért. 2013. november 6-án, a Krúdy-konferencia megnyitóján került sor a Magyar Irodalomtörténeti Társaság irodalomtörténészek számára létesített *Toldy-díjának* ünnepélyes átadására, a díjazott a Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály korábbi vezetője volt. 2013. november 7-én Debrecenben az Irodalomelméleti Osztály vezetőjét *Alföld-díjjal* tüntették ki. Végül a XIX. Századi

Osztály fiatal kutatója 2013. október 15-én elnyerte a *Fiatal kutatók félidőben* konferencia legsikeresebb előadójának járó díjat.

2013-ban is jelentős volt az intézet részvétele az internetes tartalomszolgáltatásban. Az intézeti honlap (<http://www.iti.mta.hu>) folyamatosan tudósít az eseményekről, konferenciákról, emléktületekről, felolvasásokról, könyvbemutatókról, a kutatók munkásságáról, az osztályok és szerkesztőségek eredményeiről. Hálózati recenziós fórumunk és kiadónk (<http://www.reciti.hu>) megújult, az év során két könyvet és 19 recenziót tett közzé. Az oldal nemzetközi olvasóköre tovább növekedett, s a portál intenzíven hozzájárult a magyar szakirodalom megvitatásához, nemzetközi megismertetéséhez, egyben hivatkozásaihoz. Egy intézeti folyóirat, az *Irodalomtörténeti Közlemények* szerkesztőségi honlapja a 117 évfolyam minden szövegéhez teljes körű, ingyenes és nyilvános hozzáférést biztosít, megfelelően a szerkesztőségi oldalon történő open access közzététel feltételének is.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2013-ban

A 2013-as év első felében három olyan eseményre is sor került, ahol az intézet részvétele meghatározó jelentőségűnek bizonyult, minthogy épp az intézet életében centrális jelentőségű textológiai kutatások reprezentatív megjelenítésére adtak lehetőséget. Az MTA BTK Zenetudományi Intézetében került sor a *Megőrzés, kutatás, megosztás* (2013. január 17–18.) című rendezvényre, amelyen az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont archívumai, gyűjteményei, adatbázisai mutatkoztak be. Az intézet ilyen jellegű tevékenységéről az intézeti könyvtár munkatársai, az intézeti archívum vezetője, a Bibliográfiai Osztály vezetője, a Reneszánsz Osztály munkatársai és az intézet igazgatója számoltak be tudományos előadásaikban. Az MTA I. Osztálya az akadémiai közgyűlés keretében szervezett tudományos ülést *Kritikai kiadásaink legújabb eredményei* címmel, 2013. május 9-én. Az intézetben folyó kiemelkedő jelentőségű textológiai vállalkozásokról, az Arany és a Mikszáth kritikai kiadások állapotáról és eredményeiről a XIX. Századi Osztály és az Irodalomelméleti Osztály egy-egy munkatársa referált. A 2013. május 31–június 1. között Miskolctapolcán, a Miskolci Egyetem által rendezett, az MTA–DE Klasszikus Magyar Irodalmi Kutatócsoport által kezdeményezett *Textológia – filológia – értelmezés (18–19. századi irodalom)* című konferencia a 2013-as esztendő egyik legjelentősebb szakmai eseménye volt. Az intézet meghatározó szakmai hozzájárulását illusztrálja a tény, hogy a konferencia főszervezőjének, szakmai tervezőjének és megvalósítójának feladatait az intézet igazgatója látta el. A konferencia lehetővé tette, hogy az intézetben folyó kiemelkedő jelentőségű szövegkiadási projektek textológiai-filológiai vonatkozásait érdemben megvitassák és értékeljék. Az intézeti részvételt részint kiemelt előadók, részint pedig a szakmai vitához, illetve az ülések levezetéséhez hozzájáruló kutatók biztosították. A konferencia speciális jelentőségét az adja, hogy ez már a harmadik és záró konferencia volt egy olyan sorozatban – *Filológia és textológia a régi magyar irodalomban* (2011), *Filológiai és textológiai kérdések a 20. századi klasszikusok szövegkiadásában* (2012) –, amely a teljesség igényével, rendszeresen tekintette át a hazai és implicit módon az intézetben folyó filológiai és textológiai munkát.

A Reneszánsz Osztály ebben az évben is a hazai és külföldi egyetemi műhelyekkel (intézetekkel, tanszékekkel, doktori iskolákkal és programokkal) közösen szervezte meg – ezúttal különösen sok történészt, művészet- és zenetörténészt megmozgató – nemzetközi nagykonferenciáját (*Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában*, Kőszeg, 2013. május 22–25.). Az intézetnek a kora újkori magyar és európai kultúra, különösen a latin nyelvű irodalom kutatása iránti elkötelezettségét illusztrálja a szervezői és előadói részvétele a 2013. november 7–9. között Szegeden sorra került *I. Neolatin Konferencián*. A Szegedi Tudományegyetem BTK Klasszika-filológia és Neolatin Tanszéke, a Hungaria Latina Magyar Neolatin Egyesület és az intézet társrendezésében lebonyolított konferencia két témakörben indítványozott szakmai disputát, a XV–XVII. századi humanista történetírást, illetve a XVIII. századi magyarországi latin nyelvű irodalom értékelésében.

A textológián és filológián kívül az intézet az irodalomtudomány másik paradigmáját, az irodalomelméletet is kimagasló szinten műveli, vezető pozícióját e tekintetben is betölti a szakmán belül. Ezt igazolja a 2013. május 21-én sorra került intézeti konferencia is, amely *A modern irodalomelmélet történetének fordulópontjai I.* címet viselte, és érthető módon az intézet Irodalomelméleti Osztálya kezdeményezte, szervezte és rendezte meg. 2013. december 3–4. között a *Komparatiztika a 21. században – kihívások és perspektívák* témájú konferenciára került sor, amelyet az intézet a Nemzetközi Összehasonlító Irodalomtudományi Társaság (AILC-ICLA) szervezésében, az ELTE BTK Összehasonlító Irodalom- és Kultúratudományi Tanszéke közreműködésével tartott meg. Kizárólag intézeti kezdeményezés és szervezés eredménye volt, ugyanakkor jelentős intézeten kívüli erőket mozgált meg a *Hagyományfrissítés 3: Arany János Hamlet-fordítása* címmel megtartott nagy sikerű konferenciánk (2013. november 8.), amelyet a XIX. Századi Osztály munkatársai szerveztek, és amely már a harmadik eseménye egy 2011-ben elkezdett sorozatnak.

Az intézet vezetése 2013-ban is következetesen olyan tudománydiplomáciát folytatott, amellyel részint meglévő nemzetközi kapcsolatait ápolta, részint igyekezett újabbakat létrehozni rendezvények, látogatások, meghívások szervezése révén. 2013. május 29–31. között került sor az MTA és az Accademia Nazionale dei Lincei olyan közös rendezvényére az MTA székházában, amely az intézet és a Fondazione Giorgio Cini között 1969-ben aláírt tudományos együttműködési megállapodásnak már a XII. olasz–magyar művelődéstörténeti konferenciája volt. A partnerek a több mint negyven éve folyó kutatómunka során három-négy évente rendezett konferenciák és olasz nyelven megjelentetett tanulmánykötetek sorában dolgozták fel a tíz évszázados olasz–magyar kapcsolatok történetét, míg az utolsó három konferencián a klasszikus örökség olasz és magyar kultúrában elfoglalt helyéről folytattak eszmecserét. A *L'eredità classica nella cultura italiana e ungherese del Novecento dalle avanguardie al postmoderno* címmel megrendezett konferencia, amelyen számos munkatársunk adott elő és vett részt, olaszországi szakmai és kulturális kapcsolataink további fenntartását is szolgálta. Az intézet Közép- és Kelet-európai Osztályán működő turkológiai kutatócsoport munkatársai a Vámbéry Ármín Centenárium Emlékbizottsággal és az ELTE-vel közösen *Vámbéry Ármín és kora* címmel szerveztek nemzetközi konferenciát (2013. szeptember 13.),

amellyel Vámbéry Ármin halálának 100. évfordulójáról emlékeztek meg, több elismert külföldi turkológus társaságában és szakmai hozzájárulásával.

2012 áprilisában az MTA BTK a REFO500 tudományos konzorcium partnere lett. Ez a nemzetközi partnerség lehetővé teszi, hogy az MTA BTK összes intézete bekapcsolódjék egy olyan nemzetközi projektbe, amely 2012–2017 között a reformáció kezdete óta eltelt 500 év tudományos értékelését tűzte ki céljául. Ennek keretében szervezte meg 2013. november 29-én a Reneszánsz Osztály munkatársa, egyben az intézet tudományos titkára azt az angol és német nyelvű nemzetközi tanácskozást, amely a kora újkori migráció multidiszciplináris vizsgálatát jelölte meg fő témaként (*Culture of Migration: Exile and Persecution in Early Modern Europe*).

A környező országok társintézeteivel való tudományos kooperációt az intézet elsősorban a Közép- és Kelet-európai Osztály munkatársai révén építette. Ennek köszönhetően a lengyel és a szlovák kapcsolataink kifejezetten intenzívekké váltak. A legszorosabb kapcsolatot a pozsonyi Világirodalmi Intézettel (Ústav svetovej literatúry SAV) sikerült kiépíteni; az intézet a magyarországi kapcsolatokért felelős kutatónöje után az év őszén az igazgató, Adam Bžoch professzor is felkereste az intézetünket, ahol rendkívül jó hangulatú tárgyalást folytattunk. A Lengyel Tudományos Akadémia Irodalmi Kutatások Intézetével szintén szorosra fűztük kapcsolatainkat, intézetünk vendége volt az intézet igazgatóhelyettese, Dorota Krawczynska, akivel együttműködési megállapodást kötöttünk a 2014–2019 közötti periódusra vonatkozólag. A varsói intézet kutatója, Włodzimierz Bolecki professzor 2013. november 5-én a modernitás irodalom- és esztétörténeti felfogásáról tartott nagy sikerű előadást intézetünkben *A modernség modalitásai* címmel. Modernségkoncepciójának a kutatói közösséggel való megismertetése nagy jelentőségű orientációs pont majdani irodalomtörténeti szintézisünk terminológiai és szemléleti előkészítése tekintetében. A csehországi kollégáinkkal való kapcsolatfelvételt elsősorban az a nemzetközi szimpózium szolgálta, amelyet Augustinus Moravus Olomucensis (1467–1513) halálának 500. évfordulója alkalmából az intézet, az Országos Széchényi Könyvtár és az ELTE 2013. november 13-án az OSZK-ban tartott meg. Az OSZK főigazgatója és a Cseh Köztársaság magyarországi nagykövete társaságában került sor az esemény megnyitására, amelyen az intézet igazgatója köszöntötte a résztvevőket és az előadókat.

A 2013-as év folyamán több vendégelőadót hívott meg az intézet, illetve részt vett olyan rendezvények szervezésében, amelyek nemzetközileg elismert szaktekintélyeknek biztosítottak előadási lehetőséget. 2013. május 7-én a Nantes-i Egyetem professor emeritusát, Jean Garapont látta vendégül az intézet, aki a kora újkori franciaországi történeti emlékiratokról és ezek irodalmi hatásáról tartott előadást (*Les Mémoires historiques en France, XVIe–XVIIIe siècles, et leur fécondité littéraire*). Az eseményre a XVIII. Századi Osztály és az MTA BTK Történettudományi Intézete közös szervezésében került sor. A reneszánsz humanizmus kutatásának nemzetközi szaktekintélyét, James Hankinst, a Harvard Egyetem történelemprofesszorát látta vendégül az intézet 2013. június 11-én, aki a reneszánsz humanizmus politikai gondolkodásáról (*The Political Thought of Renaissance Humanism*) tartott hosszú beszélgetéssel egybekapcsolt előadást. Az eseményt az intézet Reneszánsz Osztálya és a

Közép-Európai Egyetem (CEU) közösen szervezte. 2013. október 18-án került sor a vallástörténész Rita Monaldi és a zenetörténész Francesco Sorti vendégelőadására, akik társszerzőként nagyon sikeres regényírók, műveiket világszerte olvassák és különféle nyelveken publikálják. Az eseményt az intézet XVIII. Századi Osztálya szervezte.

2013-ban voltak olyan vendégeink is, akik a kölcsönösségen alapuló akadémiai egyezmények és csereprogramok révén érkeztek intézetünkbe. Bolgár és orosz vendégeink mellett a legfontosabb látogatók a Vietnami Tudományos Akadémiáról érkezett Trinh Ba Dinh és Nguyen Duc Mau irodalomtörténész professzorok voltak, akik a két akadémiai intézmény közötti, már létező, de az utóbbi évtizedben kevésbé intenzív kapcsolatot kívánták felújítani. A találkozás és a termékeny eszmecsere eredményeként körvonalazódni látszik az ígéretes folytatás, ami szakmai együttműködést és a meglévő kapcsolatok felújítását, megerősítését célozza. A vietnami fél késznek mutatkozik egy olyan komparatív fókuszú konferencia szervezésébe kezdeni, amely az európai oralitás és írásbeliség habitusát hasonlítaná össze a sajátos ázsiai tradíciókkal.

A határon túli magyar kutatóhelyekkel állandó az együttműködés; az intézet rendszeres befogadóként segíti a Domus-ösztöndíjasok budapesti kutatásait. A világ hungarológiai műhelyeinek (tanszékek, kutatóintézetek) munkáját összekapcsoló *Nemzetközi Magyarástudományi Társaságban* a Reneszánsz Osztály munkatársa a főtítkári tisztséget tölti be. A Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály 1974 óta, közel négy évtizede szervez közös szimpóziumokat az Újvidéki Egyetem Magyar Irodalomtudományi Tanszékével (a konferenciasorozat és együttműködés nemcsak az intézet történetében, hanem az egész magyar tudományos életben is különlegesnek számít). 2013. december 9–10. között az intézet volt házigazdája a konferenciának, amelyen *Az irodalom és a lehetséges világok* témakörben hangzottak el előadások. A tanácskozás a Magyar Tudományos Akadémia és a Szerb Tudományos és Művészeti Akadémia nemzetközi projektjének keretében került megrendezésre.

A 2013-as évben az intézet három munkatársa végzett hosszabb vendégtevékenységet külföldi intézményeknél. Az Irodalomelméleti Osztály munkatársa a kínai Soochow University meghívott előadója volt, ahol előadás-sorozat tartása mellett kutatást is végzett. Az osztály egy másik munkatársa a Klebelsberg Kunó ösztöndíjat nyerte el, így két hónapot töltött Franciaországban, Párizsban és Noirmoutier-ban folytatott levéltári kutatásokat Kuncz Aladár kényszerű franciaországi tartózkodásával kapcsolatosan. Végül a Reneszánsz Osztály munkatársa a németországi Erfurtban, az egyetem gothai kutatóközpontjában (Forschungszentrum Gotha) volt két hónapig ösztöndíjas (Herzog Ernst Stipendium), ahol egy apokrif evangélium (*Evangelium Infantiae Arabicum*) korábban általa felfedezett kora újkori magyar fordításának az értelmezéséhez végzett könyvtári és orientalisztikai kutatásokat.

Az intézet nemzetközi aktivitását a fentiekén túl nagyban fokozta az is, hogy az MTA BTK által pályázati úton elnyert, kutatói mobilitást biztosító pénzkeretből való részesedésünk lehetővé tette, hogy az intézeti kutatók hazai vagy külföldi konferenciárésztételét, tanulmányútját, szakmai kurzusát vagy vidéki, illetve külföldi kutató kollégáknak az intézetbe való meghívását támogassuk. A támogatásokat a kutatók

pályázati úton nyerték el, az intézetigazgató és az osztályvezetők bírálata és rangsorolása nyomán. A Reneszánsz Osztály munkatársa és az intézet tudományos titkára, aki egyszersmind a REFO500 nemzetközi tudományos konzorcium által kijelölt tudományos projektkoordinátor, a III. REFO500 nemzetközi konferencián (*Anthropological Reformations*, Berlin, 2013. május 16–18.) vett részt és tartott előadást. A XIX. Századi Osztály munkatársa az ICLA XX. párizsi konferenciáján – *Comparative Epistemologies and Perspectives on „Realism”* (2013. június 18–24.) – tartott előadást, míg a Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály két munkatársa ugyancsak Párizsban konferenciaszerepléssel egybekötött rövid kutatást is végzett. Egyikük a kortárs francia regénynek szentelt workshopon adott elő (*CFP Marie NDiaye*, 2013. április 2–8.), másikuk a 2013. május 24–25-én rendezett, *La Hongrie engloutie: Cartographie de l'univers de Gyula Krúdy* című konferencián tartott előadást. A Közép- és Kelet-európai Osztály munkatársa a *Literatura polska w świecie: Mapowanie, opis, interpretacje* (Lengyel irodalom a világban: Tájékozás, leírás, értelmezés) címmel rendezett nemzetközi konferencián vett részt és tartott előadást. A konferencia helyszíne Cieszyn volt, és 2013. június 12–15. között zajlott.

A mobilitási pénzkeretből finanszírozott tanulmányutak is többnyire a forrásfeltárás terén hoztak látványos eredményeket. A Reneszánsz Osztály munkatársa *Pozsonyban* végzett nyolcnapos levéltári kutatást (2013. június 17–25.). A XVIII. Századi Osztály munkatársa 2013. június 8–12. közötti négynapos kutatást végzett Zalaegerszegen, a *Zala Megyei Levéltár* gyűjteményében. Az osztály két további munkatársa külföldi tanulmányútra nyert támogatást. Egyikük, a Kalmár György-életmű értelmezője két helyszínen, a németországi Coburgban (*Landesbibliothek Coburg*) és Jénában (*Landes- und Universitätsbibliothek*) végzett könyvtári kutatást, 2013. június 15–23. között. Másikuk, a Mikes-szótár szerkesztője nyolcnapos olaszországi tanulmányúton vett részt (2013. május 31–június 7.), amelynek célja a *Consiglio Nazionale delle Ricerche, Istituto Opera del Vocabolario Italiano* (OVI) intézményében folyó munka különböző részterületeinek (módszerek, eszközök, szoftverek) megismerése, valamint intézetközi kapcsolat kiépítése volt. A XIX. Századi Osztály munkatársa 2013. június 22–25. között az *Otto-Friedrich Egyetemen* Bambergben, Németországban volt tanulmányúton. Az út Arany János művei kritikai kiadásának intézeti munkálataihoz, nevezetesen a Shakespeare-fordítások német közvetítő nyelvű forrásainak felderítéséhez kapcsolódott. A Közép- és Kelet-európai Osztály vezetője hétnapos prágai tanulmányútjának (2013. június 9–16.) célja a *Helikon* című intézeti folyóirat *Cseh dekadencia* számának összeállítása volt (anyaggyűjtés, fénymásolatok készítése, a szám cseh szerzőivel való személyes találkozás). Ennek megfelelően a *Cseh Nemzeti Könyvtárban* (NKP), illetve a *CSTA Cseh Irodalmi Intézetének* (Ústav pro českou literaturu AV ČR) könyvtárában dolgozott, és szakmai kapcsolatokat is épített a cseh kollégákkal. Útjának egyik jelentős eredménye, hogy meghívást kapott előadói minőségben egy 2013 novemberében tartott bohemisztikai konferenciára. A XIX. Századi Osztály egyik munkatársa Londonban, a *British Library*ben végzett kutatást 2013. szeptember 21–29. között, fő kutatási témájához (nőírók a XIX. században) gyűjtött primer és szekunder forrásokat. A Reneszánsz Osztály munkatársa nyolcnapos kutatási úton volt Kolozsvárott (2013. október 16–24.), amelynek során a Segnyei-levéltárnak a *Kolozsvári Állami Levéltárban* őrzött iratait vizsgálta meg. A turkológiai kutatócsoport munkatársa kilencnapos kutatói kiküldetésben

volt Isztambulban (2013. november 13–22.), ahol a *Török Állami Levéltárban*, illetve az Egyetemi Könyvtár kéziratárában dolgozott. A Modern Magyar Irodalomtörténeti Osztály munkatársa egyhetes kutatóúton vett részt Pozsonyban (2013. december 3–10.), ahol a *Szlovák Nemzeti Levéltár* és a *pozsonyi Evangélikus Líceum* kéziratárában végzett forrásfeltáró munkát.

A mobilitási támogatás pénzalapjából tudományos rendezvények szervezését is finanszíroztuk. A 2013. november 28-án sorra került REFO500 tudományos tanácskozással (*Culture of Migration*) külföldi előadóinak szállás- és utazási költségeit ebből a forrásból fedezte az intézet.

Több intézeti kutató tagja olyan nemzetközi fórumoknak és társaságoknak, amelyekben nemcsak a saját osztályuk vagy az intézet szakmai érdekeit mozdíthatják előre, hanem az egész magyar tudományos társadalmat népszerűsítik. A XIX. Századi Osztály vezetője az *Academia Europaea* tagja, illetve tagja az *International Shakespeare Conferences in Stratford-upon-Avon* tanácsadó testületének. További kutatók képviselik az intézetet az *AILC (ICLA)*, a *Grimmelshausen-Gesellschaft*, az *International Association for Neo-Latin Studies*, a *Görres Gesellschaft*, valamint az *Osztrák–Magyar Akadémiai Vegyes Bizottság* munkájában.

Sokan tagjai az akadémiai szakbizottságoknak (*Irodalomtudományi Bizottság, Textológiai Munkabizottság, Sajtótörténeti Munkabizottság, Informatikai Irodalomtudomány Munkabizottság, AKT*) és más tudományos testületeknek (*MAB Társadalomtudományi Szakbizottsága, Magyar Irodalomtörténeti Társaság, Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, Magyar XVIII. Század-kutató Társaság, Hungaria Latina – Magyar Neolatin Egyesület, OTKA MIF zsűri, Magyarországi Dante Társaság* stb.), illetve több egyetem kari és doktori tanácsának. Többen töltenek be elnöki vagy elnökségi tisztséget más szakmai szervezetekben (*Mészöly Miklós Egyesület, Berzsenyi Dániel Irodalmi és Művészeti Társaság, Magyar Könyvkiadók és Könyvterjesztők Egyesülése, Ókortudományi Társaság, Musica Historica Kulturális Egyesület*), illetve további művészeti egyesületek, például a *Magyar Írószövetség, a Magyar Szépirodalom Társasága, a Magyar Műfordítók Egyesülete, a József Attila Kör, a Furtwängler Társaság* és a *Lesznai Anna Társaság* tagjai.

2013-ban is megjelentek az intézeti folyóiratok teljes évfolyamai (*Irodalomtörténeti Közlemények, Literatura, Helikon, Magyar Könyvszemle*); ezek szerkesztésében főként intézeti munkatársak vesznek részt. A szerzők és a szerkesztők felajánlásából működött az intézet hálózati fóruma, a *reciti* (<http://www.reciti.hu>). Az intézet kutatói más tudományos és szépirodalmi folyóiratok szerkesztőségének is tagjai (pl. *Lymbus, Irodalomtörténet, Alföld, Budapesti Könyvszemle, 2000, Jelenkor, Új Forrás, Vigilia, Aspecto, Kaleidoscope, Élet és Tudomány, Publicationes Universitatis Miskolcensis: Sectio Philosophica, Magyar Műhely, Irodalomismeret* stb.). A nemzetközi folyóiratok közül intézeti szerkesztők közreműködésével készül az *Archivum Ottomanicum, a Turkologischer Anzeiger, a Neohelicon, a Hungarian Studies, a Hungarian Journal of English and American Studies, a Deutsche Shakespeare Jahrbuch, a World Literature Studies* (Pozsony), illetve a horvát *Povijesni prilozi*.

IV. A 2013-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

A 2013-as évben az intézet 15 pályázati támogatással rendelkező projektet fogadott be. Ezek közül négy a Magyar Tudományos Akadémia, három az Országos Tudományos Kutatási Alapprogramok, hét a Nemzeti Kulturális Alap, egy pedig a Magyar Művészeti Akadémia anyagi támogatását nyerte el.

- *Magyar gondolkodók 18. század... c. kiadvány kiadásának költségeire*, támogató: MMA, futamidő: 2013.01.01–2014.04.30., megítélt összeg: 1 000 000 Ft.
- *Szerb–magyar nemzetközi kapcsolatok*, támogató: MTA, futamidő: 2013.03.01–2013.12.31., megítélt összeg: 504 000 Ft.
- *Szlovák–magyar nemzetközi kapcsolatok*, támogató: MTA, futamidő: 2013.03.01–2013.12.31., megítélt összeg: 600 000 Ft.
- *Hazai György idős akadémiai kutató beruházási támogatása*, támogató: MTA, futamidő: 2013.03.06–2013.12.31., megítélt összeg: 66 000 Ft.
- *Paraizs Júlia kutatásainak támogatása*, támogató: MTA, futamidő: 2013.11.19–2014.06.30., megítélt összeg: 100 000 Ft.
- *Irodalom, művészet, barokk reprezentáció Esterházy Pál udvarában*, támogató: NKA, futamidő: 2013.05.05–2013.07.19., megítélt összeg: 1 400 000 Ft.
- *Nemzetközi tudományos konferenciára Augustinus Moravus Olomucensis halálának 500. évfordulója alkalmából*, támogató: NKA, futamidő: 2013.11.12–2013.11.13., megítélt összeg: 800 000 Ft.
- *RECITI, az intézet tartalomszolgáltató portáljának 2013. évi megjelentetésére*, támogató: NKA, futamidő: 2013.01.01–2013.12.31., megítélt összeg: 800 000 Ft.
- *Kelemen Lajos levéltáros-történész levelezése I. kötet*, támogató: NKA, futamidő: 2013.07.01–2014.04.01., megítélt összeg: 600 000 Ft.
- *Petrarca-tanulmánykötet szerzői jogainak megvásárlása*, támogató: NKA, futamidő: 2013.08.01–2014.10.29., megítélt összeg: 350 000 Ft.
- *Gere Zsolt: Szebb idők (szövegkiadás)*, támogató: NKA, futamidő: 2013.09.02–2013.12.31., megítélt összeg: 400 000 Ft.
- *Lengyelországi kora újkori neolatin irodalmat bemutató tanulmánykötet*, támogató: NKA, futamidő: 2013.11.01–2014.01.31., megítélt összeg: 300 000 Ft.
- *A magyar esztétikai gondolkodás első száz éve: forrásszövegek kritikai kiadása 1750–1850*, támogató: OTKA, futamidő: 2013.09.01–2017.08.31., megítélt összeg: 5 580 000 Ft.
- *A magyar művelődéstörténet (a kezdetektől a 18. század végéig) on-line adatbázisa*, támogató: OTKA, futamidő: 2013.11.01–2016.10.31., megítélt összeg: 5 680 000 Ft.
- *Arany János összes művei XVIII. kötet*, támogató: OTKA, futamidő: 2013.08.01–2014.06.30., megítélt összeg: 970 000 Ft.

V. A 2013-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

- Ács Pál: *Thomas Cranmer's Martyrdom as Parable: Hungarian Adaptation in Verse of John Foxe's Martyrology by Mihály Sztárai (1560)*. In: Peter Opitz (szerk.): *The Myth of the Reformation*. Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht, 260–275. (2013)
- Bene Sándor: *Koncepcija „potrójnej Ilirii”*. *Trzy królestwa pewnego kanonika: Chorwacka historia Györgya Ráttkaya*. In: Jerzy Axer, László Szörényi (szerk.): *Latinitas Hungarica: Lacina w kulturze Wegierskiej*. Warsaw: Wydział „Artes Liberales”–Wydawnictwo DiG, 341–366. (2013)
- Bezeczy Gábor: *Krúdy Gyula összegyűjtött művei, 23, Elbeszélések, 7, 1899. május–1900. május*. Pozsony: Kalligram. (2013)
- Csörsz Rumén István: *Mehrsprachigkeit in der populären Dichtung Ungarns im 18. Jahrhundert*. *Germanistische Studien*, 132: (9), 33–51. (2013)
- Dávidházi Péter: *Redefining Knowledge: An Epistemological Shift in Shakespeare Studies*. *Shakespeare Survey*, 66: 166–176. (2013)
- Hafner Zoltán: *Hogyan él a múlt: Beszélgetés Szörényi Lászlóval*. Budapest: Vigilia. (2013)
- Hajdu Péter: *Linear Narrative – Did It Ever Exist?: Traditional Narratives Read as Fragmentary vs. Fractured Post-colonial Ones Read as Linear*. *Theoretical Studies In Literature And Art*, 33: (3), 155–163. (2013)
- Hegedűs Béla: *Epistemologischer Hintergrund des Litterae-Literatur-Überganges im 18. Jahrhundert: Ein Versuch*. *Germanistische Studien*, 132: (9), 49–57. (2013)
- Hites Sándor: *A kincstől a tőkéig: Kísértettörténet és pénz a korai magyar novellában (Kármán, Fáy, Kölcsey)*. *Literatura*, 39: (2), 115–138. (2013)
- Kappanyos András: *The Creativity of Remembrance or The Whetstones' Testimony*. In: Farkas Ákos, Simonkay Zsuzsa, Vesztergom Janina (szerk.): *Whack fol the dah: Írások Takács Ferenc 65. születésnapjára – Writings for Ferenc Takács on His 65th Birthday*. Budapest: ELTE BTK Angol–Amerikai Intézet, 119–126. (2013)
- Kecskeméti Gábor: *Pécseli Király Imre ismeretlen művei: új kontextusok 17. századi irodalom- és esztétikájához*. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 117: (1), 88–108. (2013)
- Rákai Orsolya: *A teljes zenekar: Schöpflin Aladár és a társadalmi modernség irodalmi jelentősége*. Budapest: Universitas Kiadó. (2013) (<http://real.mtak.hu/7600>)
- Róna Judit: *Nap nap után: Babits Mihály életének kronológiája 1909–1914*. Budapest: Balassi Kiadó. (2013)
- Szénási Zoltán: *Ciklus és szerep: Költői nagykompozíciók és szereplehetőségek a hetvenes és nyolcvanas évek Vasadi-lírájában*. *Vigilia*, 78: (9), 677–682. (2013)
- Tóth Zsombor: *Kálvinizmus és politikai (ön)reprezentáció a kora újkorban*, *Studia Litteraria*, 51: (3–4), 6–36. (2013)
- Török Zsuzsa: *Az Aranyfüst és a kulcsregény műfaja a modernizmus magyar irodalmában*. *Irodalomtörténet*, 117: (3), 350–374. (2013)
- Tüskés Gábor: *Hagyomány és kritika: Könyvek, könyvbírálatok a kora újkori európai irodalom és művelődés történetéhez*. Budapest: MTA BTK. (2013)
- Z. Varga Zoltán: *Szöveg – Mű, írás – olvasás: Roland Barthes szövegelmélete negyven év múltán*. *Literatura*, 39: (3), 273–280. (2013) (<http://real.mtak.hu/7514>)

MTA BTK ZENETUDOMÁNYI INTÉZET
1014 Budapest, Táncsics Mihály u. 7.; 1250 Budapest, Pf.: 9
Telefon: (36-1) 356-6858; Fax: (36-1) 375-9282
E-mail: zti-igazgato@btk.mta.hu; Honlap: www.zti.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2013-ban

A Zenetudományi Intézet a magyar zenetudomány Kodály Zoltánig és Szabolcsi Bencéig visszanyúló módszertani hagyományai szellemében komplex módon ötvözi a történeti zenei és a zene-, illetve táncfolklorisztikai kutatásokat. A kutatások a filológiai tudományok metodikájához igazodva elsősorban a források gyűjtésére, feldolgozására, értékelésére és közzétételére irányulnak. Ebben kivételes lehetőséget jelent, hogy a Magyar Tudományos Akadémia sok évtizedes támogatása révén az intézet – a nemzeti kultúra szempontjából kimagasló jelentőséggel bíró gyűjtemények részeként – számos elsődleges forrást maga őriz a Bartók Archívumban, a népzenei hang- és lejegyzésgyűjteményben, a néptánc-filmek gyűjteményében, valamint a Zenetörténeti Múzeumban. Ezeknek az elsődleges forrásgyűjteményeknek a gyarapítása, őrzése, állagmegóvása, hordozóik folyamatos modernizálása az intézet egyik jelentős kapacitásokat lekötő feladata, amelynek eredménye áttételesen jelenik meg a publikációs termésben.

A gyűjtemények, illetve az azokkal párhuzamosan kifejlődött kutatási témák lényegében meghatározzák a kutatóhely fő kutatási feladatait: a régi zenetörténet, elsődlegesen a középkori és kora újkori liturgikus egyszólamúság kutatása, a magyar zenetörténet 16–21. századi történetének kutatása, Bartók-kutatás, a magyar, magyarországi és szomszédnépi népzene gyűjtése, archiválása, rendszerezése, közreadása, a magyar néptánc kutatása és közreadása, zenei muzeológia, valamint a *Studia Musicologica* című nemzetközi zenetudományi folyóirat szerkesztése.

II. A 2013-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Zenetörténeti kutatások

Régi zenetörténet

A GRADUALIA projekt keretében elkészült valamennyi hangjegyes magyarországi miseforrás temporálójának összehasonlításra alkalmas tartalmi indexe. A Gradualia bővítése során Augsburgból, Prágából, Plzeňből, Mladá Boleslavból, Olmützből, Krakkóból való graduálék és misszálék indexe készült el, a magyarországi hangjelzéses graduálék anyaga pedig kiegészült a szekvenciák adataival, valamint fontos esztergomi misszálék (Pálóczi-misszále, Csukárdi-Misszále) indexével. A liturgiátörténeti vizsgálódásokba egyúttal bevonták a csak szöveges tételeket is, melyek esetében a kéziratos és nyomtatott források viszonyát is vizsgálták.

A zágrábi mise-rítus változását elemző projekt keretében azonosítottak két hangjelzéses töredéket, proveniencia-meghatározó tanulmányt készítettek az MR 6 jelzetű kódexről, elemezték az introitusokat és a Sanctoale dallamait, valamint a processziós tételeket. A Váradi Antifonale rekonstruált kiadása számára restaurálták, illetve értelmezték a magyarországi és szlovákiai könyvtárakban fellelt közel harminc töredéket. Részletesen elemezték több, az antifonále által képviselt hagyományra jellemző tételt, illetve tételcsoportot.

Tanulmányban összegezték egy a zágrábi egyházmegye területéről fennmaradt 17. századi, kézirat (ún. Medvedics-rituále) eredetének és forrásainak kutatását. A pálos rend speciális zenei hagyományáról zajló kutatások keretében egy 17. századi antifonále, illetve egy 18. századi horvát pálos graduále anyagát egybevetették a magyar provinciából fennmaradt hasonló korú forrásokkal. Tanulmányt készítettek a pálos rend kottairásának 14–18. századi változásairól. Ugyancsak tanulmányban elemezték egy a mediterrán térségre jellemző invitorium-csoportot. A *Traditio Iohannis Hollandrini* című nemzetközi zeneelméleti projekt keretében elvégezték két tonárius kottapéldáinak revízióját, és elkészítették további kettő kottapélda-közléseit, a kommentárok és a bevezető tanulmány kiegészítésével együtt.

A mikrofilm-digitalizálási program keretében 45 forrás digitális változatával gyarapították a gyűjteményt. Elkészült a Zalka-antifonále kiadása számára valamennyi Modorban fellelt töredék restaurálása és fényképezése, illetve az Ulászló-graduále, kiadásra alkalmas képanyaga. Az intézet belső számítógépes hálózatán tanulmányozhatóvá tették 1260 antifóna teljes dallamát valamennyi középkori magyar hangjelzett zsolozsmaforrás alapján. Nemzetközi együttműködés keretében 110 középkori zsolozsmakódex tartalmát bevezették a www.gradualia.eu internetes adatbázisba, s ezáltal jelentős lépést tettek a hazai zsolozsmakutatás eredményeinek nemzetközi integrációja irányában.

Több évtizedes kutatómunka összegzéseként megjelent a *Responsories* című kétkötetes kiadvány, amely magyarországi források alapján készült kritikai kiadásban, zenei rendbe sorolva közli a zsolozsma egyik alapműfajának, a responzóriumnak mintegy 1200 dallamot felölelő repertoárját. Ez a nemzetközi viszonylatban is egyedülálló gyűjtemény mind tartalmában, mind módszertanában a magyar zenetudomány nemzeti jelleget hordozó, kimagasló teljesítménye.

Magyar zenetörténet

A 16–17. századi magyar nyelvű antifónák kiadása keretében elvégezték a Huszár Gál-énekeskönyvek, a Csáti, Tolnai, Batthyány-, Ráday-, Óvári, Kecskeméti, Apostagi és Nagydobszai graduálok antifónatételeinek ellenőrzését, az alaptétel kialakításához szükséges javításokat, a dallam- és szövegvariánsok regisztrálását. Tanulmányt készítettek a Csáti graduál (1602) közreadásához, előadásban ismertették a kiadási problémáit. Cseh és magyar források alapján elkészítették az Anna Hannsen Schuman kódex gregorián tételekkel történő kiegészítését.

A piarista rend 18. századi zeneéletének kutatása keretében áttekintették az idevágó levéltári gyűjtések anyagát, feltárták a magyarországi forrásokat, bécsi és kolozsvári kutatóutak révén összehasonlító gyűjtéseket végeztek. Tanulmányozták a győri székesegyház 19. századi inventáriumait és azok viszonyát a fennmaradt kottás gyűjteményhez.

Az *Erkel Ferenc Operái Kritikai Kiadás* keretében elkészítették a *Dózsa György* című opera mintegy 600 partitúraoldalának kottagrafikáját. Megtörtént a közreadás alapjául szolgáló közel 8000 oldalnyi szölamanyag filológiai szempontú (papíryanagok és másolókezek alapján történő) rendezése. Elkészítették az első felvonás szövegkönyvének közreadását is. PhD-disszertációt védtek meg az Erkel-műhely 1840 és 1860 közötti működése témakörében.

Adatbázist készítettek az 1833 és 1840 közötti pest-budai színelőadások színlapjaiból és az ezekhez hozzárendelhető korabeli kottás és szöveges forrásokból, értékelték a forráshelyzetet. Az adatbázis külön foglalkozik a korábbi zene- és színháztörténeti kutatásokban mellőzött zenei betétekkel.

Elkészítették a *Schodel Rozália és a hivatásos magyar operajátszás kezdetei* című, az MTA doktora cím elnyerésért benyújtott és 2013-ban megvédett disszertáció publikálásra szánt változatát. Ugyancsak kiadásra készítették elő az 1935 és 1955 közötti magyar zeneélet és zeneszerzés meghatározó irányairól és személyiségeiről írott tanulmánykötetet. Richard Wagner és Giuseppe Verdi születésének 200. évfordulója alkalmából magyar, német és olasz nyelvű tanulmányokban tárgyalták a két operakomponista magyarországi recepcióját.

Bartók-kutatás

A bázeli Sacher Stiftungban tanulmányozták a *Gyermekeknek* eredeti kéziratait. Tanulmányt készítettek *A csodálatos mandarin* legkorábbi műváltozatáról néhány jellemző, elvetett részlet rekonstruálásával és átírásával. Megkezdték a rekonstruálható négykezes változat kottagrafikára történő előkészítését. Összeállították a *Bartók Béla Írásai* sorozat 2. kötetének tervezett tartalomjegyzékét, elvégezték a gyűjteményes kötetekben kiadott szövegváltozatok digitalizálását, szövegfelismertetését és első szövegellenőrzését. Véglegesítették a 2012-ben megnyílt *A folklorista Bartók* című kiállítás katalógusát. Angol nyelvű előadásban foglalták össze Bartók és Kodály kapcsolatának dokumentumait, német nyelvű előadást tartottak Kodály csellóra írt *Szólószonátájáról* friss forráskutatások alapján.

A Bartók Archívum mintegy 30 dokumentum kölcsönzésével járult hozzá az *Allegro barbaro: Béla Bartók et la modernité hongroise 1905–1920* címmel a párizsi Musée d'Orsay-ban 2013. október 14. és 2014. január 5. között megrendezésre került kiállításához, az archívum vezetője ehhez kapcsolódóan több előadást is tartott Párizsban.

Folyamatosan aktualizálták a Bartók-bibliográfiai adatbázist és 1536 adattal bővítették a levelek katalógusát. A tematikus műjegyzék (*Béla Bartók Thematic Catalog*) kb. 80

címszava számára külső gyűjteményeket is bevonva adatgyűjtést végeztek (kiadások, korai szólamanyagok, korai bemutatók, említések levelezésben).

Tanulmányozták a Pásztory Dittával kapcsolatban 1950 után keletkezett hazai forrásokat, közreadásra előkészítették Serly Tibor vele készített interjóját. Gender-szemléletű elemzésben vizsgálták Bartók „éjszaka-zenéit”. PhD-disszertáció előkészületeként tanulmányozták Bartók bánsági népzene gyűjtését, áttekintették és egymással egybevetették román népzenei gyűjteményének több helyütt őrzött forrásait (Bartók Archívum, Kodály Archívum, New York-i Columbia Egyetem). Angol nyelvű tanulmányokat jelentettek meg *A kékszakállú herceg vára* szerzői revízióiról, a *Kontrasztokról* és a *Hat bolgár tánc* forrásairól.

20–21. századi magyar zenetörténelmi kutatások

A Lendület-pályázat támogatásával 2012-ben létrejött 20–21. Századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport gyűjteménye számára átvették és feldolgozták Lajtha László, Czövek Lajos és Szöllösy András hagyatékát, valamint előkészítették további zeneszerzők – Ránki György, Dobos Kálmán, Sulyok Imre, Jemnitz Sándor, Dávid Gyula, Bozay Attila – hagyatékának átvételét, illetve a Jemnitz Sándor digitális gyűjtemény létrehozását. Katalogizálták Kalmár László zeneszerzőnek a pannonhalmi főapátságban őrzött hagyatékát. Elkészítették a kutatócsoport honlapját, amelyen adatbázisokat, a kutatások eredményeit összegző, folyamatosan frissülő tanulmányokat, másutt még publikálatlan dokumentumokat és kéziratokat, valamint a kutatási témához kapcsolódó aktuális információkat tesznek közzé. 2013-ban vált nyilvánossá a Budapesti Hangversenyek Adatbázisa (jelenleg 12 000 adat), illetve a Magyar Zenetudomány Bibliográfiája (jelenleg 2500 adat). Elvégezték a Budapesti Hangverseny Adatbázis mintegy 25 000 műcímének egységesítését, és az 1969-es adatok bevitelével megkezdték az adatbázis 1945 utáni időszakra vonatkozó továbbfejlesztését.

A zenei előadóművészet történetének kutatása keretében tanulmányutakat tettek Angliába, Németországba, Ausztriába és Szlovákiába magyar operaénekesek és a korai magyar hanglemezkiadás emlékeit kutatva. Feldolgozták és értékelték a száz éve született Faragó György zongoraművész pályájának dokumentumait.

Bővítették a magyar operett forrásainak internetes katalógusát. Tanulmányokat készítettek az operettjátékszás 1859 és 1960 közötti hazai történetéről, Offenbach magyarországi fogadtatásáról, a „szocialista realista” operettirodalom egyes darabjairól. Tanulmányozták Lajtha László szerénadzenéjét, fiatalkori zongoramuzsikáját, valamint szimfóniáinak külföldi fogadtatását. Előadásokban, illetve tanulmányokban elemezték Kurtág György orosz nyelvű kompozícióit, Kodály II. vonósnegyesét, Ligeti György korai Bartók-elemzéseit, Durkó Zsolt 1965-ös magyar fordulatát, Kadosa Pál utolsó alkotói korszakának műveit és a 20. század kezdetének vallásos hangfelvételeit. PhD-disszertációt védtek meg a 20. századi művész-opera problematikájáról, s ennek több fejezetét átdolgozva tanulmányként is megjelentették.

Új kutatási témaként jelent meg a Kádár-korszak első 15 évének (1957–1972) populáris zenéjének vizsgálata, amelyben a korszak ifjúsági sajtójának feldolgozása, illetve a beatzenéről készült két legjelentősebb film (*Ezek a fiatalok*, *Extázis 7-től 10-ig*) politikatörténeti, szociológiai és esztétikai szempontú elemzése bizonyult gyümölcsözőnek. Készült továbbá 13 terjedelmes életműinterjú a korszak legjelentősebb beat- és rockzenészeivel.

Népzene kutatás és -archiválás

Népzenei gyűjtőutakat tettek 26 erdélyi faluban. Elvégezték 467 óra hangzó anyag digitalizálását (többek között a Vujicsics-hagyatékából és a belgrádi népzenei intézet gyűjteményéből). Elkészítették a segédkatalógusok megosztásának hálózati felületét, digitalizálták a leltárkönyveket, illetve a falukartonok 50%-át. A vajdasági énekes-zenés jeles napi szokások kutatása keretében 100 népzenei lejegyzést készítettek, a dallamokat típusok szerint rendezték, és tanulmányozták az egyes szokások zenei jellemzőit. A játékgyűjtemény számára 40 új játékot gyűjtöttek moldvai forrásból, 710 új játékot osztottak be és 83 új támlapot készítettek.

Az OTKA támogatásával készítik elő a *Magyar Népdaltípusok Katalógusának* második kötetét, amihez véglegesítették a dūr-ereszkedő és a moll-ereszkedő műdalok típusainak listáját, 102 esetben a típust bemutató dallamok kiválasztása is megtörtént. Elkészült a Rákóczi-dallamkör támlapállományának szkennelése, valamint a duda-kanász mulattató stílus adatainak 50 százaléka (összesen kb. 3000 támlap). A Kodály-rendben őrzött 18–19. századi népdalok és a korabeli kottás források viszonyát kutató pályázat keretében 246 18. századi és 670 19. századi dallamot azonosítottak, és ezeket egybevetették más kottás forrásokkal. Az Irodalomtudományi Intézettel együttműködésben elkészítették Arany János népdalgyűjteménye kritikai kiadása számára kb. 150 dallam modern kottás átírását, a jegyzetekhez adatgyűjtést végeztek a népzenei típusrendben és zenetörténeti kiadványokban.

20. század eleji gramofonkiadványok alapján tanulmányozták a korabeli népies zenei előadásmódot, ezt egybevetették a hangszeres népzenei, illetve későbbi városi cigányzenei felvételekkel. A csárdás- és verbunkoshagyomány 19. századi változásainak, illetve népzenei kapcsolatainak vizsgálata keretében feldolgozták a Major Ervin hagyatékában fellelhető mintegy 1500 19. századi népies-népszerű zenei kottaanyagot.

A Magyar Tudományos Akadémia és a Román Akadémia közötti együttműködés keretében elkészítették és részletesen adatolták Jagamas János Kolozsvárott őrzött népzenei gyűjtéseinek jegyzékét, amely fonográfon (800 tétel) és magnetofonon (2000 tétel) rögzített felvételeket és 3800 lekottázott népdalt tartalmaz. Ugyancsak e két intézmény együttműködése keretében készítik elő Bartók román népzenei gyűjtésének kritikai kiadását.

Megjelentették a magyar népzene új stílusát új rendszerben, bőséges kottás és hangzó példaanyaggal bemutató, négykötetes gyűjteményt, amely nemcsak kiemelkedő kutatói teljesítmény, de egyúttal a népzeneik jelentős részét kitevő dallamanyag rendszerezett és

forráskiadás értékű bemutatása. Tanulmányt közöltek Szabó Csaba népzene-kutatói munkásságáról, és közreadták az általa összeállított csángó magyar daloskönyvet. Ugyancsak tanulmányban vizsgálták a népi harmonizálás kérdéseit, a moldvai és bukovinai karácsonyi szokásdallamokat, illetve halottas énekeket, valamint a népi játékok szövegeiben Szent István és más szentek megjelenését. Tanulmányt jelentettek meg a családban történő énekes hagyományőrzésről, az 1848–1849-es szabadságharc népzenei emlékeiről, Lajtha László hangszerkutatói tevékenységéről és Szomjas-Schiffert György népzene-kutatói munkásságáról. Elkészítették és az interneten közzétették a Kodály-rend 30 000 támlapnyi, digitalizált kéziratanyagát.

A törökös nyelvű népzene kutatása körében elkészítették a *Kazakh Folksongs* című kötet kéziratát és kottagrafikáit, a kötethez mellékelendő DVD-hez kiválogatták és megszerkesztették a hang- és filmfelvételeket. Elkészítették Bartók törökországi gyűjtéséről írt angol nyelvű tanulmányának magyar fordítását. Ugyancsak előkészítették a karacsáj népzeneét bemutató kötet török nyelvű fordítását. Az eredményeket több nemzetközi konferencián és angol nyelvű tanulmányban is ismertették.

Néptánc kutatás és -archiválás

Az év folyamán több néptáncgyűjtést végeztek, így a cigándi hagyományörző együttesről, novemberben pedig a Magyarországra látogató optas-magurai calus táncosok szokásköréről készítettek felvételeket, valamint gyűjtöttek Kalotaszeg több falujában és a Mezőségen.

A hagyományos tánc, mint közösségi tudás, társadalmi gyakorlat és kulturális örökség című OTKA-pályázat keretében elkészült az internetes *Néptánc Tudástár* öt adatbázisának táblázatos formája: a *Filmek* és a *Kéziratok* a Néptánc Archívum Filmtárának és Kézirattárának ellenőrzött metaadatait tartalmazza, a *Lexikonba* 603 szócikket válogattak be, a *Táncszók* adatbázis a korábban kigyűjtött táncszó állományt öleli fel, a *Bibliográfia* adatbázisba pedig a 20. század második felétől megjelent, több mint ezer néptánc témájú magyar forrás adatait vették fel. Az adatbázisokon túl elvégezték az 1950-es években kezdeményezett *Tánckataszter* gyűjtemény digitális feldolgozását (7000 kardon), valamint a 19. századi tánc történeti forrásfeltárás adatbázisba rendezését. A *Tudástár* számára a Néptánc Archívum 785 méter filmjét digitalizálták.

Megjelentették az ugrós táncokat bemutató monográfia-sorozat második részét, amely 70 táncot és kísérezőzenéjüket adja közre. A kötet a tényszerűsége törekvő elemző szemléletével, a közölt táncok zenei szerkezetének átláthatóságát tükröző tagolásával, a táncnotáció olvashatóságát biztosító méretével és kétnyelvűségével módszertani mintául szolgálhat a forrásközlő etnokronológiai kiadványok számára.

A Néprajzi Múzeum Etnológiai Adattárában feltárták a néprajzi és néptáncfilmzés 1945 előtti korszakára vonatkozó dokumentumokat. A 19. század második felének táncfolklorisztikai forrásai projektben áttekintették a magyar néptánc kutatás történeti szemléletű szakirodalmát és a választott korszakra vonatkozó eddig feltárt forrásokat. A

kalotaszegi legényes vizsgálatához számítógépes kinetográfiai szerkesztéseket és filológiai háttér munkát végeztek, elkészítették a táncfolyamatok motívumkatalógusát és a kísérőzenék lejegyzését. Tanulmányban vizsgálták az erdélyi köz- és főnemességnek a Mezőség paraszti kultúrájára gyakorolt hatását.

Zenei muzeológia

Február 16-án nyílt meg a Lajtha László személyes tárgyait bemutató emlékszoba, illetve emlékkiállítás. Október 15. és november 21. között volt látható a *Háry János* című Kodály-daljáték népzenei és zenetörténeti forrásait bemutató kiállítás. December 3-án kiállítást nyitottak Martin György, az intézet egykori munkatársa emlékére, amely egyúttal a néptánc kutatás 1950–1970-es évekbeli történetét is bemutatja. A kiállításokat az intézet honlapján megjelenített virtuális kiállításokkal is dokumentálták, a 2012-ben megnyílt hangszertörténeti kiállításhoz pedig elkészítették a kiállított instrumentumok hangját bemutató felvételeket.

Feldolgozták és tanulmányban elemezték Major Ervin zenetörténész az intézetben őrzött hagyatékának nemesgrafikai eljárással készült több száz darabját. Vizsgálták Telcs Ede szecessziós éremművészetét, valamint a Verdi és Wagner személyéhez kapcsolódó, Magyarországon készült érmekeket. Tanulmányokban elemezték több hangszertípus (koboz, doromb, tambura, citera) szerkezeti jellegzetességeit, magyar és osztrák gyűjtemények feldolgozásával vizsgálták az afrikai lírák és zenélőíjak alakváltozatait.

A gyűjtemény két guzlával és egy Schmidt Károly pozsonyi műhelyében készült zongorával gyarapodott.

Konferencia

2013-ban jelentősen megélénkült az intézetben a hazai és a nemzetközi konferenciaélet. Az intézet munkatársai által szervezett nemzetközi konferenciákon vizsgálták a pálos rend zenei hagyatékát, Ligeti György életművét, illetve a többszólamú népzenei gyakorlatot. Hazai kutatók részvételével szimpóziumokat rendeztek Lajtha László és Jeney Zoltán művészetéről, valamint *Évfordulók nyomában* címmel 20. századi zeneszerzőkről és előadóművészekről. Az intézetben kezdeményezték a Bölcsészettudományi Kutatóközpont gyűjteményeinek és archívumainak helyzetét áttekintő ülészakot. Tanácskozást rendeztek a hazai hangfelvétel-gyűjteményekről, illetve – a Magyar Művészeti Akadémiával közösen – a nemzetiségek hagyományos kultúrájának kutatásáról.

Kiadás

A *Studia Musicologica* 2012-es évfolyama keretében megjelentették a Bartók Archívum fennállásának 50. évfordulójára, 2011-ben rendezett nemzetközi konferencia előadásait.

b) Párbeszéd a tudomány és a társadalom között

A Zenetörténeti Múzeum 2009-ben megújult kiállítóterében rendezett zenetörténeti kiállítások jelentős közművelődési szerepükön túl az intézet aktuális tudományos eredményeinek publikációs fórumaként is szolgálnak. A Zenetörténeti Múzeum a tárgyév folyamán összesen kb. 10 000 látogatót fogadott; 107 szervezett tárlatvezetés résztvevőinek többsége rövid hangversenyt is hallhatott (68 hangversenyre került sor). Kiemelt rendezvény volt június 22-én a Múzeumok Éjszakája, amelyen a 18 órától 24 óráig tartó folyamatos programoknak összesen 2100 látogatójuk volt.

Az intézet munkatársai folyamatos közönségszolgálati teendőket láttak el zenetörténeti, népzenei és néptánc témákban. Több könyvbemutatón ismertették az intézet munkatársainak közreműködésével készült kiadványokat. Az intézeti publikációk közül különösen a kottás kiadványok (*Musicalia Danubiana*-sorozat) a zenetudományi szakmán kívül a gyakorló muzsikusok között is folyamatosan hatnak.

Jelentős érdeklődői kört vonzanak az intézet honlapján közzétett dokumentumok (különösképpen a népzenei és néptáncfelvételek); az éves egyedi látogatószám 330 000 volt, a letöltött objektumok száma 4,3 millió, összesen 467 GB mennyiségben.

Az intézet munkatársai a zene- és táncstudomány szűkebb körén túl a zeneélet számos területén tevékenykednek. A zenetörténet kutatói zenei és kulturális folyóiratokban kritikusként elemzik a kortárs magyar zeneszerzést, zenei előadó-művészetet, operajátszást. A népzene- és néptánckutató munkatársak többsége tanácsadóként, zsűritagként folyamatosan részt vállal a népzenei és néptáncmozgalom irányításában.

A Magyar Művészeti Akadémia támogatásával előkészítették a *Tiszta forrás település* programot, amelynek keretében minden évben több településnek ünnepélyes keretek között átadják az ott gyűjtött népzenei anyagot, válogatott és dokumentált hangzó felvételek formájában.

A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Millenniumi Díjjal tüntette ki a Bartók Archívumot. Az ünnepélyes díjkiosztáshoz rövidfilmet is forgattak. Ugyancsak rövidfilm készült a Lendület-kutatócsoport vezetőjéről.

Az Emberi Erőforrás Minisztérium megbízásából lebonyolították az állami tulajdonban levő mesterhangszerek szemléjét.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2013-ban

Felsőoktatás

Az előző évekhez hasonlóan az intézet szorosan együttműködött a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével a zenetudományi képzésben, annak fontos gyakorló-kutató bázisát alkotja. A zenetudományi PhD-program vezetője az intézet munkatársa, oktatói között számos intézeti munkatárs tevékenykedik előadóként,

témavezetőként, bírálóként. Az intézet munkatársa vezeti a Népzenei Tanszék munkáját, és az oktatásban is több munkatárs közreműködik.

A munkatársak valamennyi kutatási témában rendszeresen fogadnak magyar és külföldi doktoranduszokat és kutatókat alkalmi konzultációra. A néptánc- és táncíráskutatás területén tevékenykedő munkatársak a felsőfokú néptáncoktatás több intézményében tanítanak, illetve időszakos tanfolyamokat tartanak. 2013 folyamán az intézet munkatársai kinevezett oktatóként vagy óraadóként a következő felsőoktatási intézményekben tevékenykedtek: ELTE BTK (Zenei Tanszék), Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem (Zenetudományi Tanszék, Népzenei Tanszék, Kodály Zoltán Zenepedagógiai Intézet), Szegedi Tudományegyetem (Néprajzi és Kultúrantropológiai Tanszék), Magyar Táncművészeti Főiskola (Néptáncpedagógiai Tanszék).

Tudományos együttműködések

Az intézetnek érvényes együttműködési megállapodása van a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékével és Egyházzene Tanszékével, az ELTE BTK Folklore Tanszékével, a Magyar Táncművészeti Főiskolával, a Néprajzi Múzeummal, az OSZK-val, az Egyetemi Könyvtárral és az Esztergomi Hittudományi Főiskola Könyvtárával. A tudományos együttműködést segítik a szakmai szervezetekkel, a Magyar Néprajzi Társasággal, a Magyar Zenetudományi és Zenekritikai Társasággal, Magyar Táncstudományi Társasággal kialakított jó kapcsolatok. Az intézet munkatársainak az akadémiai bizottságokban való részvétele (Zenetudományi Bizottság, Néprajzi Bizottság, Művelődéstörténeti Bizottság, Táncstudományi Munkabizottság) a kapcsolatokat még intenzívebbé teszi. Az intézet munkatársai szakmai kapcsolatokat ápolnak a Hagyományok Házával, az Európai Folklór Intézettel, az UNESCO Magyar Nemzeti Bizottságával.

Nemzetközi kapcsolatok

A Magyar Tudományos Akadémia Mobilitás-pályázata keretében együttműködés kezdődött a Román Akadémia folklórintézeteivel Bartók román népzenei gyűjtései kritikai kiadása céljából, aminek révén 2013-ban több csereút is megvalósulhatott. A munkatársak aktívan részt vesznek a nemzetközi szakmai szervezetek munkájában, s többen tisztséget is viselnek ezek bizottságaiban. Ilyenek a Nemzetközi Zenetudományi Társaság (IMS), a Nemzetközi Hagyományos Zenei Tanács (ICTM), Nemzetközi Tánc Tanács (CID), a Lábán Kinetográfia Nemzetközi Tanácsa (ICKL). Intézeti kutató vezeti az ICTM Dance Study Group keretében a Movement Analysis Substudy Groupot.

A régizene-történet, a magyar zenetörténet és Bartók életművének kutatói Bayreuthban, Bécsben, Bernben, Hannoverben, Oberschützenben, Párizsban, Pozsonyban, Rómában, Vilniusban, a népzene- és néptáncutatók Asztahanban, Biskekben, Sanghajban, Torontóban és több törökországi konferencián vettek részt. Különösen jelentős volt a Liverpoolban rendezett tanácskozás, amelyen a Lendület-kutatócsoport teljes munkatársi gárdája önálló panel keretében mutatkozhatott be. A Smithonian Folklife magyar népi

kultúrára összpontosító fesztiválján a magyar népzene jellegzetességeit bemutató előadásokat tartottak Washingtonban.

Az intézet vendégeként a Corpus Hollandrinum program keretében lengyel és német kutatók tartottak előadásokat, két ecuadori folklorista pedig a latin-amerikai népi tradíciót ismertette.

IV. A 2013-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Új OTKA-témaként kezdődött a Kádár-kor zeneéletének kutatása, valamint a 19. század második fele táncfolklorisztikai forrásainak feltárása. Hét további zenetörténeti és népzenei téma részesült folytatólagos OTKA támogatásban, többek között a GRADUALIA, a zágrábi mise-ritus repertoárjának vizsgálata, a magyar népdaltípusok katalógusának elkészítése és a tánc mint tudás, társadalmi gyakorlat és kulturális örökség tanulmányozása (éves össztámogatás: 42 783 E Ft). Az OTKA által támogatott témák változatossága és a támogatásoknak a humán tudományok terén jelentősnek mondható összege jól kifejezi az intézet kutatási területeinek sokoldalúságát, illetve ennek a tudományos közösség általi elismerését.

2013 szeptemberétől az intézet munkatársa elnyerte az MTA posztdoktori ösztöndíját a budapesti operajátszás századfordulós előadói gyakorlatának vizsgálatára.

A Nemzeti Kulturális Alap támogatta a *Zenetudományi Dolgozatok 2012* című évkönyv, illetve a *Magyar képek* című tanulmánygyűjtemény megjelenését (600–600 E Ft).

2013-ban a *BTK a Magyar Kulturális Örökség – a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Film-, Hang- és Képanyagok Adatbázisa és Archívuma. I. ütem* címen 106 millió Ft támogatást nyert el az MTA INFRA 2013 pályázatán egy nagy teljesítményű mozgófilmskenner beszerzésére. A pályázat témavezetőjeként az intézet munkatársa számos minta összehasonlításával és helyszíni tapasztalatszerzéssel specifikálta a készüléket, részt vett a nemzeti közbeszerzési eljárásban, a számítástechnikai háttér kialakításában, valamint a készülék üzembe helyezésének és működtetésének megindításában.

V. A 2013-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

Önálló kötetek

Berezky János: A magyar népdal új stílusa I–IV. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2013, 3656 p.

Czagány Zsuzsa: *Historia Sancti Demetrii Thessalonicensis*, Musicological Studies LXV/20, series HISTORIAE. Lions Bay (Canada): The Institute of Mediaeval Music, 2013, 44 p.

Dobszay, László † – Szendrei Janka: *Responsories I–II*. Budapest: Balassi, 2013. 1653 p.

Fügedi János–Vavrincez András szerk.: Régi magyar táncsílus – Az ugrós. Antológia. Old Hungarian Dance Style - The Ugrós. An Anthology. Budapest: L'Harmattan – MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet, 2013. 352 p.

Tanulmányok folyóiratban vagy kötetben

Dalos Anna: Nausikaa, Sappho and other Women in Love: Zoltán Kodály's Reception of Greek Antiquity (1906–1932). In: George Vlastos–Katerina Levidou (ed.): Revisiting the Past, Recasting the Present. The Reception of Greek Antiquity in Music, 19th Century to the Present. pp. 265–273.

Kerékfy, Márton: Bartók's revisions to the instrumentation of 'Duke Bluebeard's Castle', *Tempo* 67/264 (2013), 52–65.

Paksa Katalin: „Ugrós” karakterű néptáncok zenéje Erdélyben. In: Angi István–Csákány Csilla (ed.): Zenei művelődésünk a változó régióban. A VII. Hungarológiai Kongresszus Zenetudományi Szekciójának előadásai. Kolozsvár: Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2013, pp. 65–79.

Richter Pál: Contra terrae motum – ferences énekek a földindulások ellen. In: Nyolcszáz esztendő a Ferences Rend. Tanulmányok a rend lelkiségéről, történeti hivatásáról és kulturális–művészeti szerepéről. Medgyesy S. Norbert–Ötvös István–Őze Sándor (eds.). Budapest: Írott Szó Alapítvány–Magyar Napló Kiadó, 2013, pp. 575–588.

Tari, Lujza: Revolution, War of Independence in 1848/49 and its Remembering in Traditional Music. In: Musik und Revolution. Die Produktion von Identität und Raum durch Musik in Zentraleuropa 1848/49, Barbara Boisits (ed.). Wien: Hollitzer Wissenschaftsverlag, 2013, pp. 189–208.

Sipos, János: A Musical Map of Different Turkic-Speaking Peoples as Based on Field Work from 1936 until the Present. *International Review of Turkish Studies*, 2/4, 2013, pp. 46–61.

Vikárius László: A csodálatos mandarin átlényegülései: A műfajválasztás jelentősége Bartók pantomimjának keletkezéstörténetében. *Magyar Zene* 51/4, pp. 410–444.

MTA BTK NÉPRAJZTUDOMÁNYI INTÉZET
1014 Budapest, Országház u. 30. 1250 Budapest, Pf.: 9
Tel.: +36-1-224-67-82, Fax: +36-1-356-80-58
e-mail: nti@btk.mta.hu; honlap: www.etnologia.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2013-ban

- *ETNOFOLK – Digitalizált népi kulturális örökség* – európai uniós pályázati projekt (2011–2014).
- *Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében* – kutatás OTKA-támogatással (2011–2015).
- A néprajztudomány kézikönyveinek szerkesztése: *Magyar Népköltészeti Lexikon; A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture*.
- Társadalom-néprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben: egyén és közösség, hagyomány és újítás, alkalmazkodási stratégiák a jelen és a közelmúlt átalakuló gazdasági, társadalmi, kulturális folyamataiban.
- Folyamatok a népi kultúra alakulásának történetében: forrásfeltárások és tanulmányok. Regionális és tematikus kutatások eredményeinek közzététele nemzetközi és hazai előadásokban, publikációkban.
- Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – terepmunkák, etnológiai vizsgálatok Szibériában, valamint Közép- és Délkelet-Ázsiában.
- Elméleti és módszertani kérdések a mai folklorsztikában. Folklórszövegek (mesék, mondák, kisepikai prózaműfajok, lapp jojkák) és a népi vallásosság jelenségeinek gyűjtése, forrásfeltárások, a szövegtörzsek bővítése, elemzése, a hagyományozódás kérdései, a folklorizálódás és a folklorizmus jelenségeinek vizsgálata.

II. A 2013-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

- *ETNOFOLK – Digitalizált népi kulturális örökség* – európai uniós pályázati projekt
Az MTA BTK Néprajztudományi Intézete 2011 és 2014 között konzorciumi tagként vesz részt az Európai Strukturális Alap által finanszírozott ETNOFOLK pályázatban (témaszám: 3CE296P4). A projektet négy közép-európai ország hat intézményének (Cseh Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete, a besztercebányai Bél Mátyás Egyetem, a Szlovák Tudományos Akadémia Néprajzi Intézete, az MTA BTK Néprajztudományi Intézete, a Szlovén Tudományos és Művészeti Akadémia Tudományos Kutatóközpontja és az informatika területéért felelős csehországi AiP Beroun, valamint társult partnerként az Österreichisches Volksliedwerk) konzorciuma hozta létre. Magyar részről az intézet igazgatójának vezetésével nyolc intézeti munkatárs vesz részt a terv megvalósításában. A projekt célja, hogy bemutassa a közép-európai népek hagyományos kulturális örökségét és segítse annak megőrzését. A pályázat keretében olyan közös webfelület készül, ahol szövegek, térképek, fotók, hang- és mozgóképfelvételek segítségével reprezentálják az adott terület népi kultúráját, elsősorban a népköltészet, a tánckultúra, az

öltözködés, a hit- és szokásvilág, az épített örökség különböző jelenségein keresztül. A készülő adatbázis a tudományos kutatás, a közigazgatás, az oktatás, a kulturális örökségvédelem, a turizmus és a regionális fejlesztés területén dolgozók számára is hasznos forrásként szolgál majd.

2013. április 18-án Budapesten, az MTA BTK Jakobinus Termében tartották valamennyi partner részvételével az év első *Project and Steering Committee Meetingjét*. A tudományos, informatikai, stratégiai kérdéseket tisztázó, szakmai találkozót tudományos konferencia követte, amelynek témája a közép-európai hagyományos táplálkozás múltja, jelene és jövője volt. Az angol nyelvű konferencián elhangzott előadások a szlovén, szlovák, cseh és magyar táplálkozáskultúra 20. századi változásait mutatták be, ismertetve azokat a társadalmi folyamatokat (modernizáció, mobilitás, urbanizáció stb.), technológiai változásokat és gazdasági tényezőket, amelyek a hagyományos táplálkozás háttérbe szorulásához majd pedig újbóli felfedezéséhez vezettek. A konferencián az intézet két kutatója tartott előadást.

A projekt magyar kutatói 2013-ban több helyszínen végeztek terepmunkát, készítettek néprajzi dokumentációt a szellemi kulturális örökség megőrzésének témájában: Moha: tikverőzés; Budapest: Táncháztalálkozó; Bóly: Emmausz-járás; Mende és Maglód: pünkösdi templomdíszítés; Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum: Nemzetközi szellemi kulturális találkozó. A kutatás résztvevői összeállítottak egy adatbázist a szellemi örökségvédelem magyar példáiból.

2013. október 9-én Besztercebányán tartották a tárgyév második *Project and Steering Committee Meetingjét*. A tanácskozáshoz kapcsolódóan október 7-én a néphit és a népi vallásosság témakörében rendeztek konferenciát, amelyen az intézet két munkatársa adott elő, majd workshopot tartottak a szellemi kulturális örökség megőrzésének legjobb példáiról, ennek keretében az intézet igazgatója a szellemi kulturális örökség megőrzésének magyar gyakorlatáról számolt be.

Az ETNOFOLK kutatásról, a projekt rendezvényeiről 2013-ban is az MTI, több sajtóorgánum és szakmai lap hírt adott.

– *Hármas határok vizsgálata Magyarország délnyugati, délkeleti és északkeleti térségében*
– OTKA támogatással

Az intézet igazgatójának témavezetésével 3 intézeti és 3 külsős kutató közreműködésével 2011 óta folyik Magyarország hármashatárainak kutatása OTKA (témaszám: NK 84283) támogatással. Az az államhatár, amelyik nem esik egybe az etnikai határokkal a *mások* és a *mi* újraértelmezésének sajátos terepét képezi. A határon való közlekedés jogi és adminisztratív kodifikálása az állam önmagáról és nemzetközi helyéről alkotott koncepcióját tükrözi. A kutatócsoport a határ és a határmentiség problematika feltárása érdekében 2013-ban a következő feladatokra összpontosított:

A résztvevők rendszeresen végeztek terepmunkát a hármashatárok térségében. A magyar–szlovén–osztrák határ kiválasztott kutatópontjain a kutatás vezetője a gazdasági kapcsolatok vizsgálatára koncentrált, a két részt vevő kutató közül pedig az egyik az identitás kérdéskörét és a kulturális szerveződések figyelt, míg másikuk a határátkelési

gyakorlatok történeti dimenzióira fókuszált. A magyar–ukrán–román hármas határ mentén folytatott terepmunka központi kérdése ebben az időszakban egyrészt az volt, hogy a „határ” mint széles értelemben vett diskurzív (nyelvi, társadalmi, gazdasági stb.) gyakorlatok tere, befolyásolja-e a helyi társadalmi cselekvéseket. Másrészt azt vizsgálták, hogy a határhasználat miként jelenik meg szárazberekai és csedregi magyar nemzetiségűek élettörténeteiben. A magyar–szerb–román hármas határ térségében a kulturális kapcsolatok alakulását és az egyéni kapcsolatrendszer működését befolyásoló tényezőket kutatták, illetve a határokon átnyúló intézményes kapcsolatok szerveződését, valamint az egyéni gazdasági stratégiákat.

A tárgyév több műhelyvitáján a kutatócsoport kidolgozta azt a kérdőívet, ami a terepmunka kiegészítőjeként segít mélyebben megérteni a hármas határok térségében alkalmazott gazdasági, kulturális és társadalmi kapcsolatokat. Az északkeleti hármas határ térségében a kérdőíves lekérdezés első eredményeként az állapítható meg, hogy a „határ” fizikai közelsége, illetve az egyes országok közötti gazdasági különbségek önmagukban nem szükségszerűen vezetnek el ahhoz, hogy a „határ” a társadalmi élet paradigmatisztikus értékű szervezőelvé legyen. A két, azaz a romániai és ukránjai részközösségre egyaránt jellemző, hogy a határon átnyúló kapcsolataik többnyire informálisak és nem intenzívek: társadalmi érintkezéseik szinte kizárólag a kibocsátó társadalomban élő „magyar” etnikus csoporton belüli hálózatviszonyokra korlátozódnak.

A kutatás eddigi eredményeit mutatták be széles szakmai publikum előtt a tárgyévben rendezett fotókiállításon az MTA vári épületének Jakobinus Termében (2 hónapig volt megtekinthető). A vándorkiállítás december közepétől a Szatmár Megyei Múzeumban látható 2014 első feléig. Szatmárnémetiben a kiállítást az intézet igazgatója, aki a kutatási projekt vezetője, nyitotta meg. A kiállítás 4 tematikus egységen keresztül mutatja be a határ-gyakorlatokat: a határok hármassága, a határátkelés dokumentumai és módzatai, a kulturális emlékezet és emlékezetgyakorlás, illetve a határon átívelő kereskedelem.

A kutatás céljai közé tartozik, a határkutatással foglalkozó szakemberek mind szélesebb körű összefogása, valamint a szakemberneveléshez való hozzájárulásként egyetemisták bevonása a munkába, ennek érdekében a kiállításmegnyitót követően a Szatmár Megyei Múzeumban kihelyezett workshopot tartottak. A kiállítást és a szakmai tanácskozást jelentős sajtóérdeklődés kísérte.

A projekt kutatási eredményeinek közzétételére külön honlapot készítettek, ami az MTA BTK Néprajztudományi Intézet honlapján keresztül érhető el: <http://www.etnologia.mta.hu/harmashatarok/>.

- A néprajztudomány kézikönyveinek szerkesztése: *Magyar Népköltészeti Lexikon, A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture*
Az intézet folkloristái 2010 óta dolgoznak egy *Magyar Népköltészeti Lexikon* összeállításán. Az 1977–1982 között készült néprajzi összefoglalás, a *Magyar Néprajzi Lexikon* szócikkei, többek között a folklórral kapcsolatosak is, az újabb évtizedek kutatási eredményeinek köszönhetően bővítésre, kiegészítésre szorulnak, különösen az elméleti szócikkek megfogalmazására nyomta rá bélyegét annak a korszaknak az ideológiája, amelyikben a lexikon született. Éppen ezért vélték a kutatóhely népköltészet-kutatói elengedhetetlen feladatnak a 21. század elején újraértelmezni a folklorisztika alapfogalmait (pl. folklór, népköltészet, hagyomány, színhagyomány, szóbeliség, folklórgyűjtés, archívum, hitelesség), megvizsgálni, hogy a folklorisztika

fogalomhasználata és módszertana képes-e követni, és ha igen, milyen módon a folklór jelenkori változásait. Az intézet folkloristái gyűjtik, rendszerezik a hagyományosnak mondott népköltészeti műfajokat, vizsgálják továbbélési képességüket és szerepüket a tudományszak kialakulása óta eltelt több mint másfél évszázadban, valamint az utóbbi években az elektronikus médiumok térhódítása következtében kialakuló új folklórjelenségeket, mint például az sms- és internet-folklórt. Az úgynevezett e-folklór kutatása számos elméleti, fogalomhasználati és módszertani problémát vet fel. A hazai és nemzetközi kutatási eredmények megismerése és megismertetése érdekében az intézet két folkloristája az elektronikus folklór annotált bibliográfiájának összeállításán dolgozik. A *Magyar Népköltészeti Lexikon* szerzői munkájuk elméleti megalapozásához a folklorisztika terminológiájának újragondolására vállalkoznak, támaszkodva a szövegfolklorisztika megújítását szolgáló külföldi és hazai eredményekre, a nemzetközi szakirodalom kézikönyveire, enciklopédikus vállalkozásaira. Az intézet két kutatója vett részt peregrinációs pályázati támogatással és tartott előadást az ISFNR (International Society for Folk Narrative Research) 2013-as *Folk Narrative in the Modern World: Unity and Diversity* vilniusi konferenciáján, ahol a világ szövegfolkloristái olyan kérdéseket jártak körül, amelyek a készülő kézikönyvnek is alapvető kérdéscímek: a folklórműfajok miként hagyományozódnak és változnak napjainkban, melyek a történetmesélés törvényszerűségei, mi a társadalmi szerepe, milyen a beágyazottsága a közösségben, a modern technológiáknak milyen szerepe van a folklór működtetésében. A szócikkek szerzői, a Néprajztudományi Intézet Folklór témacsoportjának mai (9 fő) és egykori kutatói (5 fő) heti rendszerességgel tartott lexikonértekezleteiken vitatják meg a folyamatosan elkészülő szócikkeket. A pillanatnyilag cca. 2400 tételből álló címszólista a műhelyviták során folyamatosan formálódik. A lexikon írói a Néprajztudományi Intézet évkönyve, az *Ethno-Lore* 2013-as évfolyamában a kézikönyv készítése során, leginkább a fogalmi, műfaji, alműfaji (mese, eszkatologikus monda, anekdota, fohász, rejtvény, vicc, elektronikus folklór) szócikkek írása során jelentkező elméleti problémák végiggondolására vállalkoztak, illetve olyan újfajta kérdéseket elemeztek szövegfolklorisztikai szemszögből, mint a dilettáns múltkutatás vagy a halandzsza (nonszensz) megjelenése a folklórban. A kötetben gazdag mutatóanyagot adtak közre a készülő szócikkekből.

A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiája / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture

Az intézet az elmúlt években komoly előkészületeket tett egy újabb kézikönyv-sorozat kiadására. *A Magyar Népi Kultúra Enciklopédiáját / Encyclopaedia of Hungarian Folk Culture* angol nyelven, gazdagon illusztrálva jelenik meg a tervek szerint. A reprezentatív mű lesz az első kézikönyv, amely összefoglaló jelleggel mutatja be a magyar néprajztudomány, folklorisztika és antropológia legfrissebb kutatási eredményeit a külföld szakmai és laikus közönségének. Az elmúlt évtizedek gazdasági, társadalmi változásai szükségessé teszik a tudományszak olyan alapfogalmainak újragondolását és értelmezését, mint: népi kultúra, populáris kultúra, tömegkultúra, hagyomány, folklór, autenticitás. A széles szakmai összefogással készülő kézikönyv főszerkesztői és szerkesztői az intézet vezetői és főmunkatársú kutatói.

- Eredmények a népi műveltség történeti kutatásában
 Az intézet 2012-ben *Visual Encounters with Alterity in East-Central and South-Eastern Europe in the Nineteenth and the First Half of the Twentieth Century* címmel háromnapos nemzetközi konferenciát szervezett. Az angol nyelvű tanácskozás második eseménye volt annak a tematikus-kronologikus konferenciasorozatnak, amely a varsói Lengyel Tudományos Akadémia Institute of Archeology and Ethnology kezdeményezésére indult 2010-ben, s amely négy, a visegrádi országokban, illetve azok tevékeny részvételével megvalósuló tudományos rendezvény lebonyolítását célozta. A konferencia 22 előadása (ebből 5 magyar) tanulmánnyá bővülve, szöveg- és képanyagában egyaránt igényes, 546 oldalas tanulmánykötetben látott napvilágot a tárgyévben. A kötet egyik szerkesztője és szerzője, valamint a kötet elméleti alapvetését adó Bevezetés egyik írója az intézet főmunkatársa. A kötet a Visegrád Fund támogatásával jelent meg. A tanulmánykötetet Budapesten – a varsóit, a prágait és pozsonyit követően –, az intézet könyvtárában mutatták be 2013 novemberében. A kötet lengyel grafikusa poszterkiállítást készített a kötethez, illusztrációként a könyvbemutatókhoz.
 Az intézet akadémikus professor emeritusa foglalta össze a regionális néprajzi kutatási eredményeit a Bódva folyó által összekötött észak-borsodi, tornai, gömöri tájakról *Munkák, emberek, hiedelmek a Bódva mentén* című tanulmánygyűjteményében, ami az intézet *Életmód és tradíció* sorozatában jelent meg.
 A tárgyévben sikeresen befejeződött az egyházi és világi gyűjtemények zászlóinak feltárása a magyar nyelvterületen, a kutatás összegzése a következő évre várható. Az *Öltözködés a 17–18. századi Erdélyben a viseletszabályozások és viseletsorozatok tükrében* témájú OTKA posztdoktori kutatás részeredményei fontos idegen nyelvű publikációkban láttak napvilágot.
- Társadalomnéprajzi változásvizsgálatok földrajzilag és típusaiban eltérő helyi közösségekben
 2013-ban az intézet egyik főmunkatársa folytatta az erdélyi gábor romák fogyasztói gyakorlatainak és értékpreferenciáinak vizsgálatát (különös tekintettel presztízstárgygazdagságukra), valamint a gyermekházasságok és apatársi szövetségek, illetve a köréjük szerveződő házasságpolitika elemzését. Megszerkesztette az *Acta Ethnographica Hungarica* roma csoportokkal foglalkozó, tematikus számát (amely a *Roma in Europe: Creating, Commodifying and Performing Social Differences* címet viseli). Ő a témavezetője annak az MTA Posztdoktori Kutatói Program által támogatott kutatásnak, ami 2013 szeptemberében kezdődött és a cigány–magyar kapcsolatok budapesti kiségyházi környezetben való alakulását vizsgálja.
 Egy másik főmunkatárs kutató a migránsok szerepét tárja fel a hazai és a nemzetközi idősgondozásban, különös tekintettel a női migráció kérdését vizsgálja, és ezzel összefüggésben az úgynevezett transznacionális családok működését. 2013-ban terepmunkáját, könyvtári kutatásait, szakmai konzultációit öt hónapos Fulbright-ösztöndíjjal az USA-ban végezte.
 Az intézet egyik kutatója a közeljövőben benyújtandó PhD-disszertációjában a szocialista urbanizáció hatására Leninvárosban és környékén lejátszódó életmódváltozást kutatja.
 Nemzetközi együttműködésben végzi az intézet társadalom-néprajzos főmunkatársa a tisztálkodási, testápolási szokások, fürdőkultúra komplex történeti, összehasonlító és

jelenkori kutatását. Több nemzetközi és hazai rendezvény mellett előadója volt az MTA Multidiszciplináris vízkonferenciájának, amely kapcsolódott a Water Summit – Budapest 2013 Víz-világtalálkozóhoz. A tanácskozáson az intézet megbízott igazgatóhelyettese, egyik tudományos tanácsadója *Áradás és vízgazdálkodás: tradicionális módszerek a Bodroghöz példáján* címmel ugyancsak előadást tartott. A magyar népi kultúra regionális struktúrájának témakörében végzett vizsgálataira épülve jelent meg a tudományos tanácsadó német nyelvű tanulmánya a *Jahrbuch für Europäische Ethnologie* 8., magyar tematikájú kötetében. A kiadványban ugyancsak olvasható az intézet igazgatójával közösen írt áttekintésük a jelenkori magyar néprajzi kutatásokról.

Több külföldi és hazai konferencia-előadás, publikáció született a magyar táplálkozás történeti és jelenkori változásainak kutatási témájában. A Bolyai-ösztöndíjjal kutató főmunkatárs választott terepén, a XX. kerületben a háztartások étkezési szokásait, tárgyi ellátottságát és a közétkeztetés szolgáltatásait dokumentálta és elemezte 2013-ban.

Az intézet egyik fiatal kutatója rendszeresen végez néprajzi-ökológia terepmunkát Gyimesben, 2013-ban *Hegyvidéki növényzet botanikai és etnoökológiai szempontú vizsgálata Gyimesben (Keleti-Kárpátok, Románia)* címmel benyújtotta PhD-disszertációját.

2013-ban két fiatal kutatói ösztöndíjas nyert felvételt az intézetbe, egyikük a magyar színhasználat és színnevezés témakörében végez kognitív antropológiai kutatásokat, másikuk a 18. századi vallási életet kutatja a váci egyházmegye területén.

2013-ban az intézet 3 kutatója szerezte meg a PhD-fokozatot, mindhárman summa cum laude eredménnyel: a Pécsi Tudományegyetem BTK Nyelvtudományi Doktori Iskola Kommunikáció Doktori Programjában készült disszertáció a magyar református felekezeti identitás újraalkotásának, a 2009-ben lezajlott Kárpát-medencei egyházegyesítést követően az egységes identitás kialakításának diszkurzív folyamatait vizsgálta. Két további, fiatal kutatói ösztöndíjas szerezte meg a doktori fokozatot, egyikük *A kerékgyártó háziipar és mesterség múltja Magyarországon* című dolgozatával az ELTE Történettudományi PhD iskola Európai Etnológia Program keretében, másikuk, a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetemen, *Csanáros és Vállaj kapcsolatainak változása a 20. század folyamán a magyar-román határ kontextusában* című disszertációjával. Egy az előző esztendőben megvédett PhD-disszertáció *Vallás Magyarfaluban. Néprajzi vizsgálat* című monográfiaként látott napvilágot.

- Hagyomány és modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák, vallási jelenségek, táj- és környezetérzékelés – terepmunkák, etnológiai vizsgálatok Szibériában, valamint Közép- és Kelet-Ázsiában.

Jakutiában végzett, állomásos terepmunkán alapuló monográfia jelent meg *Tekintély és bizalom. Kultúra és társadalom két szibériai faluközösségben* címmel. A 2011-ben magyar nyelven megjelenő, az evenkik körében végzett kutatásokról készült könyv a tárgyévben oroszul és angolul jelent meg. Az intézet egyik főmunkatársának társszerkesztésében *Buddhizmus* címmel tanulmánykötet jelent meg.

A 2012-es intézeti évkönyv, az Ethno-Lore *Modernizáció, kulturális beidegződések és ideológiák* című, etnológiai tematikus blokkjáról elemző ismertetés jelent meg a *Magyar Tudományban*.

b) Tudomány és társadalom

Az intézet az MTA „Tudomány Napja” rendezvénysorozatához két programmal kapcsolódott. Egyrészt az MTA BTK NTI két kutatója tartott minden érdeklődő számára nyitott, vetített előadást a 2013-as Közép-Ázsia-expedícióról az intézet könyvtárában. Másrészt 2013. november 28-án a programsorozat részeként nyitották meg az intézet európai uniós pályázatát bemutató kiállítást *ETNOFOLK – portál egy időtlen világba* címmel az MTA BTK Zenetudományi Intézet Haydn Termében. A kiállítás 10 tablón keresztül nyújtott betekintést Csehország, Magyarország, Szlovákia és Szlovénia népi kultúrájába olyan témakörökben, mint: kultúrtáj, hagyományos építkezés, lakásbelső, népművészet, népszokások, népzene és néptánc, viselet, kézművesség, szellemi kulturális örökség megőrzése. A kiállítás valamennyi külföldi partnerintézményben azonos tartalommal volt látható az ország nyelvén és angolul.

Az ETNOFOLK pályázatról és az MTA BTK Néprajztudományi Intézetének digitális adatbázisairól 2013. március 5-én, a Néprajzi Múzeum Napján tartott előadást az intézet egyik kutatója a Néprajzi Múzeumban.

Az intézet tudományos tanácsadó etnológusa *Istenek, ősök és sámánok. Egy vietnami hegyi törzs, a brúk vallása* címmel kiállítássorozatot rendezett terepfotóiból, 2010–2012 között összesen 9 helyszínen voltak láthatóak a képek. 2013-ban további 3 helyre jutott el a vándorkiállítás: Zenta, Szabadka, Szombathely múzeumaiba.

2013 nyarán (június 26.–július 7.) Magyarország volt a kiemelt vendége a világ legnagyobb népművészeti rendezvényének, a *Smithsonian Folklife Festival*nak Washingtonban. Az intézet kutatói voltak a rendezvény főszervezői és szervezői, összesen öten, munkájuknak köszönhetően a program szakmailag rendkívül igényes volt. A magas színvonalon megrendezett fesztiválnak nagy volt a látogatottsága, a kedvezőtlen időjárási viszonyok ellenére 1,2 millió vendége volt. Az eseményről a nemzetközi és a magyar sajtó is többször és hosszú terjedelemben adott hírt, a médián keresztül 40 millió láthatott, hallhatott róla. A fesztiválról készült összegzés az MTA honlapján is olvasható volt. A részt vevő kutatók az intézet könyvtárában személyesen is beszámoltak a magyar rendezvény sikereiről. Nagy érdeklődés kísérte a kézművesekkel készült beszélgetéseket, ismeretterjesztő előadásokat, amelyeknek moderátorai az intézet néprajzkutatói voltak. A külföldi sikert követően 2013. augusztus 21–22-én a budai várban rendezett Mesterségek Ünnepén hasonló beszélgetéseket vezettek az NTI munkatársai.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2013-ban

Az MTA BTK NTI a hazai néprajzi kutatás meghatározó intézményeként arra törekszik, hogy összefogja a hazai etnográfiai vizsgálatokat.

2013-ban 9 kutató végzett rendszeres oktatási tevékenységet a hazai felsőoktatásban az ELTE Néprajzi Intézetében, Belső-Ázsia Tanszékein és Orientalisztikai Intézetében, az ELTE TáTK Nemzetközi Tanulmányok programjában, a PTE Néprajz és Kulturális Antropológia Tanszéken, a Corvinus Egyetem International Study Programjában, a Szegei Tudományegyetem BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszékén, a

Károli Gáspár Református Egyetem Vallástudományi szakirányán, a Balassi Intézet Hungarológia tagozatán, valamint a Sárospataki Református Teológiai Akadémián.

A néprajzi kutatás sajátossága a terepmunka, az intézet munkatársai több mint 700 napot töltöttek 2013-ban terepen, elsősorban Magyarországon és a határon túli magyar nyelvterületeken, ezenkívül szibériai, kaukázusi népek körében, valamint Kínában.

A munkatársak a bilaterális egyezmények révén és peregrinációs pályázati támogatással 2013-ban összesen 257 napot töltöttek külföldi partnerintézményeknél, végeztek a magyar határokon túli terep- és adattári munkát, külföldi kollégák pedig összesen 75 napot töltöttek az intézetben.

Az intézet igazgatója évek óta kutatja az amerikai emigráns magyar közösségeket Pennsylvániában, 2013-ban két idegen nyelvű publikációja is megjelent a témában. A Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeum munkatársaival együttműködve 2013-ban tárggyűjtést és néprajzi dokumentációt végzett a Skanzenben felállítandó magyar bányászház hazaszállítása és ehhez kapcsolódva egy kiállítás megvalósítása érdekében.

Az intézet kutatói nagy gyakorisággal vesznek részt más intézmények, különösen a Bölcsészettudományi Kutatóközpont más intézetei által kezdeményezett kutatásokban, interdiszciplináris konferenciákon.

Az MTA BTK Őstörténeti Témacsoportjának 2013-ban tartott műhelyvitáinak és kétnapos konferenciájának intézeti kutatók is az előadói voltak, olyan témákban, mint az etnikum problematikája az őstörténet szemszögéből, illetve a nemzeti eredet és a honfoglalás narratívái a 19–20. században.

Az MTA BTK ZTI-ben a Lendület-pályázat által támogatott 20–21. századi Magyar Zenei Archívum és Kutatócsoport *Megőrzés – Kutatás – Megosztás* konferenciáján az intézet 4 kutatója is előadó volt, többek között az intézet igazgatója, aki az intézmény egyik kiemelt kutatásának, az ETNOFOLK európai uniós projektnek a céljáról és eredményeiről beszélt.

Az MTA TK Kisebbségkutató Intézet által koordinált *Etnikai egyensúlyhelyzetek, lokális együttélési modellek két vegyes lakosságú kistérségben (Tövishát, Zobor-vidék)* című OTKA-projekt résztvevőjeként az intézet egyik kutatója a Zobor-vidék mint referenciális státuszú magyar néprajzi tájegység megkonstruálásának folyamatát elemzi.

Az intézet kutatója résztvevője *A jogtörténeti kutatások új forrásai: jogi kultúrtörténeti, jogi néprajzi digitális adattár* című OTKA-programnak. A Tárkány Szücs Ernő Jogi kultúrtörténeti és jogi néprajzi kutatócsoport fenntartásában elindították a www.jogineprajz.hu honlapot.

Egy főmunkatárs folklorista *A 19. századi folklorisztika a nemzeteszme szolgálatában* című témával kapcsolódott a *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* elnevezésű, a BTK TTI által koordinált OTKA-kutatáshoz.

Az intézet két főmunkatársa tagja az MTA BTK Médiatudományi és Médiatörténeti Kutatócsoportjának. A kutatóhely 2013 májusában a *Sajtó kultúrák közvetítő szerepe (1867–1945)* címmel, decemberben pedig *A médiatörténet és az egyháztörténet metszéspontjai* címmel szerveztek konferenciát. A kutatók hosszabb lélegzetű tanulmányok megírását vállalták és készítették el a 19–20. századi sajtótörténet témaköréből, amelyek megjelenése 2014-ben várható.

Az intézet könyvtárának könyv- és CD-állománya 2013-ban 170 tétellel gyarapodott, valamint 65 tétel külföldi és magyar folyóirattal. A könyvtár állománya a beszámolási év végén 45 403 leltári egység (könyv, folyóirat, különnyomat, CD, térkép stb.) volt, a

könyvtár cserepartnereinek száma 160. Cserébe, tiszteletpéldányként, ajándékként, (konferenciákon, könyvgyűjtő akciók során) 324 kötetet adott az intézet saját kiadványaiból.

IV. A 2013-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok

- KFB könyvpályázat: T/1107/2013 (KFB-025/2013) az Életmód és Tradíció sorozat 11. kötetének publikálása: Paládi-Kovács Attila: *Munkák, emberek, hiedelmek a Bódva mentén*. Budapest: MTA BTK. (2013) 2013. január 1. – 2014. január 31.
A tárgyévve vonatkozó szerződésállomány: 710 000 Ft utófinanszírozással
KFB könyvpályázat: Ethno-Lore, az MTA BTK NTI évkönyv XXX. kötete megjelentetésére.
- Magyar Tudományos Akadémia Posztdoktori Kutatói Program 24 hónapnyi határozott idejű posztdoktori kutatás (2013. szeptember 1. – 2015. szeptember 1.) Kutatási téma: Budapesti kiségyházakhoz csatlakozó cigány személyek és közösségek mentalitás- és életmódváltásának a vizsgálata.

V. A 2013-ban megjelent jelentősebb publikációk

- Balogh Balázs (főszerk.) – Berta Péter – Ispán Ágota Lídia – Magyar Zoltán – Szemerkenyi Ágnes (szerk.): *Ethno-Lore, az MTA BTK Néprajzi Intézetének évkönyve*, XXX. Budapest: MTA BTK Néprajztudományi Intézet, 433 pp. (2013)
- Dagnoslaw Demski – Ildikó Sz. Kristóf – Kamila Baranieczka-Olsewska (eds.): *Competing Eyes. Visual Encounters with Alterity in Central and Eastern Europe*. Budapest: L'Harmattan, 546. pp. (2013)
- Hoppál Mihály: *Shamans and Symbols: Prehistory of Semiotics in Rock Art*. Budapest: International Society for Shamanistic Research XVI. 130. pp. 85 pictures. (2013)
- Iancu Laura: *Vallás Magyarfaluban. Néprajzi vizsgálat*. (Studia Ethnologica Hungarica XVII.) Budapest – Pécs: L'Harmattan – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék. 448. pp. (2013)
- Magyar Zoltán: *Őrségi mesék és mondák*. (Magyar Népköltészet Tára XV.) Budapest: Balassi Kiadó, 265 pp. + 24 kép (2013)
- Mészáros Csaba: *Tekintély és bizalom: Kultúra és társadalom két szibériai faluközösségben*. Budapest – Pécs: MTA BTK Néprajztudományi Intézet – PTE BTK Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan, 362 pp. (2013)
- Paládi-Kovács Attila: *Munkák, emberek, hiedelmek a Bódva mentén*. Szerkesztette: Báti Anikó. (Életmód és Tradíció 11.) Budapest: MTA BTK, 259 oldal + 32 oldal képmelléklet, (2013)
- Sántha István – Tatiana Safonova: *Culture Contact in Evenki Land: A Cybernetic Anthropology of Baikal Region*. Boston: Global Oriental, Leiden: Brill, 184 pp. (2013)
- Balogh Balázs – Borsos Balázs: Die gegenwärtige Situation der ungarischen Ethnologie. In Alzheimer, Helderun – Doering-Manteuffel, Sabine – Drascek, Daniel –

- Treiber, Angela (Hrsg.): Ungarn. *Jahrbuch für europäische Ethnologie*. Dritte Folge 8. Ferdinand Schönigh: Paderborn et al., 9–16. (2013)
- Báti Anikó: The Return of the Wood-fired Baking Oven in Hungary. In Patricia Lysaght (ed.): *The Return of Traditional Food*. Lund: Lund University. 118–127. (2013)
- Berta Péter: Classification struggles, moral criticism and the interethnic trade of prestige goods between two Romanian Roma groups. *Journal of Consumer Culture*, 13 (3): 337–365. (2013)
- Deák Éva: Study, Store and Share Unpublished Primary Sources. The Example of the Parallel Archive, In Clavert, Frédéric – Noiret, Serge (eds.): *L'histoire contemporaine à l'ère numérique – Contemporary History in the Digital Age*. Bern; Berlin; Brussels; Frankfurt am Main; New York; Oxford; Wien: P.I.E.: Peter Lang, 83–93. (2013)
- Каталин Юхас: Запах тела и аромат чистоты в культуре обитателей «самого веселого барака»: Венгрия, 1960–1989 годы. [Body-Odour-Cleanliness within the “Happiest Barracks”, Hungary 1960–1989] *Теория Моды / Fashion Theory*, №. 26, (Winter 2012–13; published: January 2013). 339–363, 457. internetes közzététel: <http://www.nlobooks.ru/node/2978>
- Sz. Kristóf Ildikó: Witch-Hunting in Early Modern Hungary. In: Brian P. Levack (ed.): *The Oxford Handbook of Witchcraft in Early Modern Europe and Colonial America*, Oxford etc.: Oxford University Press, 334–355. (2013)
- Paládi-Kovács Attila: *Időrend, kronológia, periodizáció az európai etnológiában*. (Akadémiai székfoglaló előadások sorozata) Budapest: MTA Titkársága, 28 pp. (2013)
- Somfai Kara Dávid: Religious Traditions among the Kazakh and Kirghiz (Chapter 3 Islamised Shamanism in Central Asia). In: Thierry Zarcone – Angela Hobart (ed.): *Shamanism and Islam*. London: Tauris. 47–57. (2013)

MTA BTK RÉGÉSZETI INTÉZET
1014 Budapest, Úri u. 49., 1250 Budapest, Pf.: 14
Telefon: 224-6700; Fax: 1- 224-6719
e-mail: benko.elek@btk.mta.hu; honlap: www.archeo.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2013-ban

Az MTA BTK Régészeti Intézete egyszerre igyekszik megfelelni az egyetemes régészeti kutatás igényeinek és kihívásainak, valamint a magyarországi régészeti emlékanyagra épülő adatgyűjtés és tudományos feldolgozás közfeladatának. Része a tág értelemben vett történettudományi kutatásoknak, ugyanakkor sajátos forrásanyaga fokozódó mértékben igényli a multidiszciplináris, természettudományi megközelítésmódot.

A 2013-tól új koncepció szerint dolgozó Régészeti Intézet a régészeti korok csaknem teljes spektrumát felöleli, ezért fontos, a következő évekre is áthúzódó feladat az egyes korszakok, illetve kutatott témák között kialakult aszimmetriák enyhítése, a túl szerteágazó témák nagyobb kutatási irányokba, projektekbe történő koncentrációja. Fontos feladat volt, hogy a hagyományos régészeti korszakokon és kutatási témákon átnyúló, több kutatót és intézményt bevonó munkákhoz megfelelő pályázati háttérrel biztosítsunk. Fel kellett mérnünk a *Magyarország Régészeti Topográfiaja* sorozat folytathatóságát és korszerűsítésének lehetőségét, partnerintézmények bevonásával, a környezettörténeti kutatások további bővítésével, egyben a munkálatokhoz szükséges térinformatikai laboratórium és roncsolásmentes lelőhely-diagnosztika alapfeltételeinek megteremtésével. A munkánkat alapvetően segítő könyvtár, adattár és restaurátorműhely korszerűsítése, az Archeogenetikai laboratórium fejlesztésének és középtávú kutatási koncepciójának kidolgozása sem várható magára. Kiemelt hazai partnereinkkel együttműködési szerződések segítségével szorosabbra fontuk kapcsolatunkat. Az intézet 2013-ban is nyomatékosan törekedett arra, hogy fiatal munkatársai tudományos fokozatot szerezzenek (12 futó PhD-program), és megfelelő tudományos környezetet teremtsen az MTA doktora cím elnyeréséhez is (két pályázat).

Eredményeink nemzetközi színvonalú, idegen nyelvű évkönyvben (*Antaeus*), tudományos folyóiratban (*Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae*) és monográfia-sorozatban (*Varia Archaeologica Hungarica*) történő rendszeres közzététele a megfelelő színvonalú nemzetközi jelenlét záloga, amit saját eszközökkel (publikációs pályázatokkal) csak esetlegesen tudunk megoldani. Ehhez az MTA határozottabb állásfoglalására és a folyóiratok szerkesztési feladatait átvevő kutatóközpont segítségére is szükség lesz a jövőben.

Az intézet folyamatosan jelen van az egyetemi képzésben és több doktori iskola munkájában, e munka „láthatóvá”, egyben eredményesebbé tétele fontos és időszerű feladat.

II. A 2013-ban elért kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Ősrégészeti témacsoport

A témacsoport a Kr. e. 6–1. évezredet, a neolitikumtól a vaskorig terjedő időszakot vizsgálja.

Az újkőkori munkacsoport kiemelt kutatási feladata a Balkán és Közép-Európa között fontos közvetítő szerepet játszó Dél-Dunántúl régiójának komplex tanulmányozása. A vizsgálatok egy hazai és három nemzetközi projekt keretében folytak. Alsónyék-Bátaszék európai jelentőségű lelőhelye tekintélyes mennyiségű alapadatának rendszerezése folyamatos és jól szervezett, tudományterületeken átívelő munkát követel már évek óta, mely OTKA-támogatással és az MNM Nemzeti Örökségvédelmi Központtal (MNM NÖK) kötött együttműködés keretében valósul meg. A dél-dunántúli lelőhelyek minél teljesebb abszolút kronológiai keltezése a European Research Council (ERC) által támogatott, a Cardiffi Egyetem és az English Heritage által koordinált európai kutatási programban valósul meg. A Deutsche Forschungsgemeinschaft (DFG) támogatásával, a mainzi Johannes Gutenberg Egyetemmel közösen folytatott bioarcheológiai programban az intézet koordinálásával közel 600 Kárpát-medencei újkőkori csontvázból vett minta archeogenetikai, izotóp-geokémiai és abszolút kronológiai módszerekkel való elemzése új távlatokat nyit a térség és a korszak kutatásában. A vizsgált időszak települési hálózatainak tanulmányozását a frankfurti Römisch-Germanische Kommission (RGK) munkatársaival együttműködésben végzett geofizikai felmérések tették lehetővé. A Kalocsai Sárközben végzett korábbi kutatások eredményeit egy Oxfordban megjelent tanulmánykötetben mutatták be. Közép-Európa egyik legnagyobb középső újkőkori települését korábban szintén az intézet tárta fel Balatonszárszó-Kis-erdei-dűlő lelőhelyen, a beszámolási év során egy kitűnő minőségű PhD-dolgozatban a település szerkezetét és tágabb összefüggésrendszerét elemezték.

A Kárpát-medence kora és késő rézkori társadalmainak elemzése kapcsán két, a temetkezések vizsgálatán alapuló monográfia előmunkálatai készültek el. OTKA-támogatással folyamatban van a pilismarót-basaharci temető komplex feldolgozása, valamint Balatonőszöd-Temetői dűlő lelőhelyet bemutató monográfia angol nyelvű változatának elkészítése.

A bronzkori munkacsoport 2013-ban elnyerte egy 2014-ben induló projekthez az OTKA támogatását, s benyújtottak egy Lendület pályázatot. Az MTA Wigner Fizikai Kutatóközponttal kialakított új együttműködésen belül lehetőség nyílik a Kr. e. 3500 és 1500 között készült réz- és bronztárgyak vizsgálatára. A kelet felől Alföldre érkező, kurgánok alá temetkező népesség két lelőhelyét a Visegrádi Alap támogatásával megvalósuló nemzetközi projekt résztvevőjeként tárták fel. Bolyai Kutatási Ösztöndíj támogatásával folytatódott a nyugati kapcsolatrendszerrel rendelkező harang alakú edények népének kutatása. A bronzkort bevezető időszak jelenlegi kutatási eredményeit 7 ország kutatói által írott 13 tanulmányt tartalmazó kötetben foglalták össze. Az intézet bronzkori településkutatási programja több mikrorégió vizsgálatát tűzte ki célul. Bolyai

Kutatási Ösztöndíj keretein belül valósult meg a Nyugat-Dunántúl bronzkori történetének tanulmányozása. A közép-magyarországi régióban jelenleg a Duna két oldalán a Benta völgyében és a kakucsi mikrorégióban folynak kutatások amerikai, lengyel és német partnerekkel. A Benta-völgyi vizsgálatokat a Wenner-Gren Alapítvány (USA), a kakucsi kutatást a Lengyel Kutatási Alap támogatja. A központi és nem központi településeken végzett terepbejárások és nagy felületű geofizikai felmérések alapján kiválasztott lelőhelyeken feltárásokat is végeztek. A települési hálózatok és hierarchiák tanulmányozása mellett kiemelt célkitűzés az egykori házak és háztartások megismerése, és mindezek által a bronzkori tájhasználat és társadalom rekonstruálása.

A vaskor kutatásában folyamatos az intézet egykori sopron-krautackeri ásatásának nemzetközi együttműködésben megvalósuló feldolgozása. A beszámolási évben a temetkezések antropológiai elemzése készült el.

Ókori és népvándorlás kori régészeti témacsoport

Az ókori és népvándorlás kori kutatások témaköreit az akkulturáció kérdésköre kapcsolja össze. A kutatók egyaránt nagy figyelmet fordítottak a klasszikus ókor világtörténelmi jelentőségű emlékeire és a Kr. u. I. évezredben a Kárpát-medencében letelepedett barbár népek hatalmi szervezetének kiépülésére.

Fontos könyv született az egyiptomi műemlékek utóéletéről a nagy ókori metropolisokban, Alexandriában és Rómában. Egy másik monográfia első ízben szembesíti a Hérodotoszi „adatokat” a 21. század eleji nubiológia ismeretanyagával.

Előrehaladt az ókori kultuszépületek 3D számítógépes rekonstrukciós módszerrel történő elemzése, elsősorban az olympiai Zeusz-templom keleti oromcsoportja kapcsán. A kutatások kiterjedtek a Zeusz-templom létesítése körülményeinek vizsgálatára, az építési költségek megállapítására és az itteni kultikus gyakorlatra.

Egy 30 éve zajló nemzetközi projekt keretében folytatódott a San Potitó-i (Itália, AQ) római császári villa és környezetének kutatása, illetve az itteni kerámialeletek feldolgozása. Az intézetben hagyományosnak számító császár kori kerámia kutatás a savariai Izisz-szentély, budaörsi vicus és Aquincum legkorábbi katonai tábora területéről származó terra sigillata anyagra is kiterjedt.

A késő ókori régészet szempontjából kiemelkedő jelentőségű Mediterraneum térségét intézeti kutatások is érintették a kora bizánci kikötőváros, Szinópe/Sinop (Törökország) régészeti hagyatékának feltárása kapcsán, amire egy OTKA PD-projekt támogatásával, intézeti részvétellel, a sinopi Régészeti Múzeum vezetésével került sor. Az avar kor régészete szempontjából fontos, hogy ez a projekt elvégezte a Kárpát-medencei sírokban talált kora bizánci, kelet-mediterrán eredetű amforák feldolgozását is. Egy hosszú távú nemzetközi program (RGZM) a késő antik/kora bizánci temetkezési szokások vizsgálatát célozza az egész Kelet-Mediterraneum térségében.

Nemzetközi együttműködés segíti a szőládi langobard temető multidiszciplináris feldolgozását. A projekt célja a Pannoniában letelepedő langobardok régészeti és embertani hagyatékának kutatása, különös tekintettel a közösség tagjainak kulturális és biológiai eredetére, társadalmi tagozódására, etnikai és kulturális identitására. E téren tanulságosnak bizonyult a langobardokhoz került késő antik színesfém edények elemzése, amivel e tárgyaknak az új környezetben megváltozott társadalmi szerepét ismerhettük meg.

Monografikus feldolgozás készül az újabb leletanyag ismeretében a kora avar korszakban a betelepülő keleti nomád avarok és a helyi népesség (germánok, romanizáltak, bizánciak) együttéléséről, integrációjáról, az avar hatalmi szervezet kiépüléséről. Egy másik kutatás és kézirat az Avar Kaganátus és a langobard Itália 7. század közepétől megélénkülő kapcsolataira összpontosít, különös tekintettel a kulturális csere formáira, az áruk, technológiák, szokások mozgására és az e mögött meghúzódó emberi cselekvési formákra.

Az intézet munkásságában újnak számító fegyverrégészeti kutatások, az avar kor, illetve a honfoglalás kor fegyvereire (kardokra és íjakra) összpontosítottak. Az avar kori fegyverekről angol nyelvű monográfia kézírata született, amelyet metallográfiai vizsgálatok egészítenek ki.

A Karoling-kor emblematikus lelőhelyén, Zalavár-Várszigeten sikeres ásatási idény zárult, egy 9. századi, kőfalas palota maradványainak feltárásával. Az MNM szakembereivel közösen végzik a zalavári leletanyag feldolgozását, s elkészült az ott élt előkelők életmódjára rávilágító asztali díszkerámia klasszifikációja. Befejezéséhez közeledik a Hadrianus- és a Mária-templomok körüli, egymással összeérő temetők sírjainak és a sírokban talált leletek katalógusának elkészítése. A kutatások témavezetője az év során megvédte „Pannónia a Karoling-korban” című akadémiai doktori értekezését.

Honfoglalás kori, középkori és kora újkori régészeti témacsoport

A témacsoport által vizsgált kérdések a magyar honfoglalás korától (ill. részben annak előzményeitől) a kora újkorig terjednek, tág európai, esetenként eurázsiai kitekintéssel.

Az intézet folyamatosan részt vesz a honfoglalás kori leletkorpusz köteteinek szerkesztési munkálataiban, a lelőhely-hitelesítésben és anyagfeldolgozásban (övveretek, kerámialeletek). Egy 2013-ban alakult munkacsoport OTKA-projekt keretében a 7/8–11. századi, tehát az avar kortól a késő Árpád-korig terjedő időszak településmaradványai kataszterét készíti elő. Ez utóbbi munka jelen szakaszában alapvetően Hajdú-Bihar megye területére összpontosít. Nemzetközi együttműködéssel (Mainz) külön kötet készül a legkorábbi, pénzzel keltezett honfoglalás kori temetkezésekről. A honfoglalás kori fegyverzet kutatása új anyagfelvétellel, valamint a kísérleti régészet és a tudományos rekonstrukció eredményeivel gyarapodott.

Több munkatárs orosz–magyar expedíció keretében egy magyar őstörténeti vonatkozású lelőhely, a dél-uráli Uelgi-tó melletti, 8–12. századi temető feltárásán vett részt.

Dolgoztak továbbá a Solt-Tételhegyen azonosított Árpád-kori lelőhelyen, együttműködésben a BTK MÓT kutatóival, valamint az MNM Mátyás Király Múzeumával közösen Visegrád–Sibrikdomb Árpád-kori hatalmi centruma ásatásán.

A balkáni, illetve az itáliai kapcsolatok kérdését érinti Magyarország 11. századi egyházi építészetének átfogó kutatása, különös tekintettel a formálódó Magyar Királyságban is jelen levő bizánci, illetve italobizantin kulturális hatásokra.

Helyszíni gyűjtőmunka folyt a székely rovásírás középkori és kora újkori emlékei korpuszának összeállítása érdekében.

A középkori Magyarország központi régiójának királyi központjai, királyi alapítású egyházi intézményei kutatása keretében OTKA-támogatással folytatódott a Pilis-hegység térsége középkori emlékeinek vizsgálata és szisztematikus feldolgozása, környezetrégészeti szempontok és természettudományi módszerek bevonásával, így a dömösi prépostság, a pilisi ciszterci és a kesztölc-klastrompusztai pálos kolostor területén. Ez utóbbi helyen a káptalanterem feltárása a Pázmány Péter Katolikus Egyetemmel kötött együttműködési keretszerződés alapján történt.

A „medium regni” területének régészeti-történeti-művészettörténeti kutatási eredményeiről tanulmánykötet állt össze. A királyi udvar lakáskultúrája mellett a főnemesi, nemesi várak, paloták, kúriák egykori belső berendezése, konyháinak és ellátásának kérdése önálló kutatási területté vált. A távolsági kereskedelem és a kulturális kapcsolatok számos vonatkozását érintő kályhacsempe- és kerámiakutatás több önálló publikációt eredményezett.

OTKA-programok keretében folytatódott két Tolna megyei késő középkori lelőhely (Ete mezőváros és Ócsény-Oltovány castelluma) történeti és régészeti emlékeinek feldolgozása, valamint az ország több területének szisztematikus légi felderítése és fényképezése, középkori települések, elpusztult templomok és erődítmények azonosítása érdekében.

A hódoltság kori, illetve kora újkori anyagi kultúra kutatásában az elmúlt másfél évtizedben nagy előrelépés történt, jelentős részben az intézet és együttműködő partnereinek munkája nyomán. A 2013-as kutatások – részben OTKA-támogatással – a török kori kerámiaemlékekre, az oszmán-török fémedényekre, a hódoltsági területekre került nyugati importkerámia kérdésre, a kis-ázsiai díszkerámiára és a Dráva-vidéki középkori és török kori emlékekből kiindulva a regionalitás vizsgálatára koncentráltak. E munkálatokba kapcsolódott be sikeresen egy fiatal kutató is.

A témacsoport egyik kutatója megvédte a honfoglalás kori tematikájú PhD-disszertációját.

Bioarcheológiai és környezetrégészeti témacsoport

A csoportba tartozó, széles kutatási spektrumot képviselő kollégák munkája szervesen kapcsolódik a többi témacsoportban folyó kutatásokhoz, eredményeik ugyanakkor önálló kutatási témákat is generálnak. A témacsoport több tagja vesz részt egyetemi oktatásban és doktori képzésben (paleoantropológia, archeozoológia, molekuláris biológia, földtudományok).

Az Archeogenetikai laboratórium munkáját főként egy alsónyéki neolitikus sírcsoport DNS-analízise, illetve a 10. századi adatbázis és egy avar kori csoport mintáinak ellenőrző vizsgálata határozta meg. A 10. századi adatbázisban szereplő eredmények teljesen új értelmezési lehetőséget kínálnak a régészeti kutatás számára az ún. kiscsaládi jellegű honfoglalás kori temetők tekintetében. Sor került egy vörsi sírcsoport DNS-vizsgálatára a paleoszerológiai módszer használhatóságának ellenőrzéseként, ezek a vizsgálatok a szerológiai módszerekkel elért korábbi eredményeket nem támasztották alá.

Az SZTE Embertani Tanszék doktorandusza folytatta egy neolit sírcsoport TBC-irányú molekuláris patológiai vizsgálatát. Egy PhD-hallgató elkészítette egy sorozat csont- és fogminta mtDNS-vizsgálatát egy nyitrai 10. századi temetőből. Sor került a nemzetközi langobard projekt mintavételeinek lebonyolítására a firenzei Laboratori di Antropologia doktoranduszával. A laboratórium szakértőként vett részt egy mitokondriális háttérű idegrendszeri betegség vizsgálatában. A munkatársak a laborban folyó munkák bemutatásával bekapcsolódtak a CEU nyári egyetemi kurzusába.

A laboratórium eszközparkját 2013-ban sikerült fejleszteni (DFG-pályázat, MTA eszközfelújítási pályázata). A 2013. év tapasztalatai is megerősítették azt a tényt, hogy a laboratórium nemzetközi szintű eszközparkjának kihasználásához a 2 fős laboratóriumi alapszemélyzet kevés.

A paleoantropológiai kutatások keretében egy kutató megvédte PhD-doktori értekezését az alsónyéki lengyeli temetkezések témájában. Elkészült Budakeszi neolitikus temetkezéseit tárgyaló kézírata, ismertette az alsónyéki specifikus fertőzőes (TBC) tüneteket mutató újkőkori csontvázat, továbbá vizsgálatokat végzett rézkori és avar népeiségeken. A kutatócsoport másik tagja elkészítette egy kulcsfontosságú fenékpusztai germán temető feldolgozását, részt vett a (már említett) magyar őstörténeti vonatkozású oroszországi, a dél-uráli Uelgi-tó melletti, 8–12. századi temető feltárásán, szakértői munkákat végzett kriminalisztikai ügyekben.

Az archeozoológiai kutatások keretében a régészeti korú madárcsontok nemzetközileg is elismert szakértője új OTKA-pályázata támogatásával végezte el több bronzkori és rézkori lelőhely állatcsontanyagának vizsgálatát, valamint részt vett az alsónyéki neolit lelőhely maradványainak meghatározásában. Egy fiatal kutatói ösztöndíjas archeozoológus az alsónyék-bátaszéki lelőhelykomplexum hatalmas volumenű állatcsontanyagának elemzését végzi.

A környezetrégészeti kutatások az intézet munkájának igen fontos részét teszik ki. A régészeti lelőhelyeken feltárt földminták, kagylók, iszapolással nyert szerves maradványok lehetővé teszik a vizsgált régiók éghajlat- és környezettörténeti rekonstrukcióját. A témacsoport egyik tagja az ősrégészeti munkacsoport által végzett geofizikai felmérések koordinálását végezte el.

Dokumentációs és Műtárgyvédelmi témacsoport

A Régészeti Intézet Adattára őrzi és fejleszti az intézet tudományos tevékenységét dokumentáló adatbázist. Emellett több olyan gyűjteményt is gondoz, amely a magyar régészettudomány egészét szolgálja, így a kiemelkedő jelentőségű térképtárat, negyedmillió lelet fotóit, leltárkönyvmásolatokat és a rendkívül széles körű szakirodalmi adatgyűjteményt. Az adatbázisok a szerzői jogok betartása mellett az intézmény dolgozóin túl hazai és külföldi kutatók számára is hozzáférhetőek, pótolhatatlan háttérrel biztosítva ezzel számos kutatási program számára. 2013-ban befejeződött a Hadtörténeti Intézet és Múzeum Térképtáráról ajándékba kapott 2258 db 1:10 000-es méretarányú EOTR térkép leltározása. A fotóműhelyben a beszámoló évében 1971 db publikációs minőségű felvétel készült el; a tárgyév fontos tanulsága, hogy a fotós kapacitást mindenképpen növelni kell. A TTM Embertani Tárában végzett kutatáshoz szükséges közel 1300 fényképes karton szkennelését, a restaurált régészeti leletek szállítás előtti fényképezését és a szállításhoz kapcsolódó adminisztrációt az Adattár munkatársai végezték, míg a fényképek retusálása és a publikációs minőségű grafikai és szerkesztési munkák a grafikus csoport feladatát képezik. A grafikusműhely munkáját 2013 óta két nagyobb teljesítményű új számítógép segíti.

A restaurátor-műhelyben egész évben két kiemelkedő jelentőségű lelőhely, az alsónyéki neolitikus temető és az MNM-mel együttműködésben készülő, 2014-ben megnyíló kiállításon bemutatásra kerülő Karoling-kori zalavári ásatás leleteinek restaurálása folyt.

MTA BTK Régészeti Intézet Könyvtára

A Régészeti Intézet könyvtárában sikerült megvalósítani néhány olyan újítást, amely alapvető változásokat hozott a könyvtár életében. Az informatikai háttér fejlesztésének keretében a felszerelés két olvasói géppel gazdagodott, így lehetővé vált, hogy az olvasók önállóan használhassák az elektronikus katalógust, valamint a JSTOR adatbázisát. A könyvraktár polcainak átalakításával megszűnt a könyvek leborulásával járó balesetveszély.

A könyvtár csereállománya két intézeti kiadvány, a Békés megyei mikrorégió egy részét feldolgozó *Varia Archaeologica Hungarica* 28. kötetének, valamint Benkő Elek: *A középkori Székelyföld I–II. c.* könyvének összesen 6 000 000 Ft értékű példányaival bővült. A postázás akadozásával kapcsolatos problémák sajnálatos módon ebben az évben sem oldódtak meg. Sok cserepartner nem kapta még meg ezeket a köteteket, mivel az erre a célra kapott összegek nem fedezték a költségeket. Így – noha a cserekapcsolatok erősítése és fenntartása továbbra is létszükséglete a könyvtárnak, tekintve hogy könyvgyarapodásának jelentős része (a 2013. évi gyarapodásának a 80 százaléka) ebből a

forrásból ered – ebben az évben is több, évtizedes együttműködés szakadt meg. Alapvetően a cserekapcsolatok fenntartását, az ügymenet fejlesztését szolgálta az év folyamán lezajlott csereállomány-revizíó is.

b) Tudomány és társadalom

Az intézet hagyományosan hangsúlyt fektet arra, hogy tudományos eredményei a társadalommal való párbeszédben is megjelenjenek. Ennek érdekében részt vesz az egyetemi képzésben, régészeti és kultúrtörténeti kiállítások rendezésében, megnyitásaiban, kiállítási katalógusok és ismeretterjesztő kiadványok szerkesztésében, továbbá az örökségvédelem munkájában. A társadalommal folytatott párbeszéd része a hazai tudományos közéletben végzett sokrétű munka is.

A korai élelemtermelés és a táplálkozási szokások, az ősi növény- és állatfajok kutatása, a klimatikus viszonyok, a helyiek és a bevándorlók viszonya, a mentalitás és az életmód változásai és a technikai innovációk (köztük a korai évezredek építészete) vizsgálata olyan aktuális, mai társadalmunk számára is fontos kérdésekre nyújt válaszokat, mint például a környezeti változásokra adott emberi, közösségi reakciók.

Az ókor és a népvándorlás kor (kora középkor) kiemelt, a társadalom számára is fontos kérdése az akkulturáció, annak vizsgálata, hogy a Kárpát-medencébe érkező új népek (irániak, germánok, sztyeppei nomádok) az új környezetre, a nagy civilizációk közvetlen közelségére miként válaszoltak, kultúrájukat, nyelvüket és hagyományaikat miként és mennyiben őrizték meg, és miként hatott világukra a hellenisztikus és római Mediterráneum, Bizánc, illetve a Meroving és Karoling Nyugat-Európa.

Ezek a mozzanatok olyan nagy társadalmi érdeklődést kiváltó kérdéseknél is jelentősek, mint a magyar honfoglalás és előzményei, a középkori székelyek és a székely rovásírás kutatása.

Középkori és kora újkori vizsgálatok számos közérdeklődésre számot tartó kérdéskörhöz kapcsolódnak, így a Pilis-hegység középkori emlékeihez, a Gertrúd-féle királynévilkossághoz (1213), a középkori királyi, főúri rezidenciákhoz és belső berendezésükhöz, a török kor emlékeihez, valamint városaink kora újkori előzményeihez és a polgárosodás felé mutató leletanyagához, a középkori ember és a természeti környezet viszonyához stb. Több munkatárs részt vett az MTA BTK által szervezett magyar őstörténeti konferencián és a Székelyföld történetét a nagyközönségnek igényesen bemutató kötet előkészítésében, a szentendrei Ferenczy Múzeum Gertrudis-konferenciáján.

A bioarcheológiai témacsoport a neolitikum (helyiek és bevándorlók azonosítása, a TBC korai megjelenése), továbbá a népvándorlás kor, a magyar őstörténet és a középkor terén olyan munkákat végzett, amelyek a közmédia érdeklődését ismételten felkeltették.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai 2013-ban

Az intézet összesen öt nemzetközi, valamint négy hazai tudományos rendezvényt szervezett önállóan, illetve együttműködő partnerekkel. A hazai rendezésű események közül országosan kiemelkedő jelentőségűek voltak az „Avar kori régészeti kutatások” és az „Új bioarcheológiai kutatások az újkőkori Kárpát-medence népességtörténetéről” címmel megrendezett konferenciák. A nemzetközi rendezvények közül általános elismertség övezte az Európai Régészek Szövetségének (EAA) Pilsenben megrendezett éves gyűlésén az intézeti újkőkori, bronzkoros és bioarcheológiai munkacsoportjainak tagjai által szervezett szekciókat („The bioarchaeology of the neolithic Carpathian Basin”, „Landscapes of Complexity in Bronze Age Central Europe”). A további nemzetközi rendezvények a Deutsche Forschungsgemeinschaft, illetve a European Research Council által támogatott bioarcheológiai és abszolút kronológiai témájú kutatási programok műhelybeszélgetései voltak. Az intézet munkatársai hazai közgyűjteményekkel karöltve időszakos kiállítások rendezésében vettek részt Szentendrén és Alsónyéken.

Az intézet 19 külföldről érkezett és 1 hazai vendégkutatót fogadott hat hónapnál rövidebb időre. Az intézet munkatársai közül 10 kutató végzett külföldi szakmai munkát összesen 12 intézményben (Archäologisches Landesamt Schleswig-Holstein; Babeş-Bolyai Egyetem, Kolozsvár; Cseljabinszk Tartományi Múzeum; Csíki Székely Múzeum, Csíkszereda; DAI Eurasien-Abteilung, Berlin; Dél-Uráli Egyetem Régészeti Gyűjteménye, Cseljabinszk; Freie Universität, Berlin; Ludwig-Maximilians-Universität, München; RGK, Frankfurt; RGZM, Mainz; Sinop Arkeológiai Múzeumi; Zentralinstitut für Kunstgeschichte, München;). Ebből egy hat hónapi külföldi tudományos tevékenységet takar. 12 hazai intézményben 6 szakemberük dolgozott vendégkutatóként (ATOMKI, Ionnyaláb Kutatóintézet, Debrecen; Balassa Bálint Múzeum, Esztergom; Budapesti Történelmi Múzeum, Budapest; Déri Múzeum, Debrecen; Ferenczy Múzeum, Szentendre; Jónás András Múzeum, Nyíregyháza; Katona József Múzeum, Kecskemét; Koszta József Múzeum, Szentés; Magyar Nemzeti Múzeum, Budapest; Móra Ferenc Múzeum, Szeged; Petőfi Múzeum; Aszód, Szent István Király Múzeum; Székesfehérvár).

Rendszeres felsőoktatási tevékenységet 7 kutató végez (Eötvös Loránd Tudományegyetem, Budapest; Szegedi Tudományegyetem; Pécsi Tudományegyetem; Babeş-Bolyai Tudományegyetem, Kolozsvár), akik összesen 21 elméleti és 17 gyakorlati kurzust tartottak a 2012/13. tanév II. félévében és a 2013/14. tanév I. félévében. Alkalmi oktatói tevékenységről hat további munkatárs tudott beszámolni. Doktori iskolákban tisztség, külső alapító tag 7 kutató. Az intézet 6 szakembere összesen 11 BA/BSc, 18 MA/MSc hallgató szakdolgozati témavezetője, valamint szintén témavezetőként járulnak hozzá 28 PhD-hallgató doktori disszertációjának elkészültéhez.

Az ősrégészeti témacsoport korábbi vezetője szeptember 1-jétől a németországi Römisch-Germanische Kommission igazgatója lett, de az intézetben folyamatban lévő kutatási programjait továbbra is irányítja. Két kutatót a Deutsches Archäologisches Institut levelező tagjainak sorába választott.

IV. A 2013-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

Migráció és kulturális változások a bronzkori Kárpát-medencében. / OTKA K 108597 / 2014.01.01.–2017.12.31. / 22 355 000 Ft. A kutatás során az intézet kutatóiból és további együttműködő intézmények szakértőiből álló kutatócsoport olyan közösségek vizsgálatát tervezi, amelyeknél a temetkezési szokások, a településszerkezet változása vagy az anyagi kultúra elemeinek hagyományos régészeti elemzése új, „idegen” népcsoportok megjelenését feltételezi. A régészeti elemzés mellett az utóbbi két évtizedben az emberi csontmaradványok vizsgálatára kidolgozott újabb módszerek alkalmazását tervezik, például paleopatológiai és a stabilizotópos elemzéseket.

Studies on local metal production of the Carpathian Basin from the Late Copper Age until the Middle Bronze Age (3500–1500 BC). / 2013.09.01–2014.08.31. / laboridő. Az MTA Wigner Fizikai Kutatóközpont pályázatán elnyert támogatásra épülő projekt célja a rézkor vége és a középső bronzkor vége (Kr. e. 3500–1500) közötti évszázadokban a mai Magyarország területén földbe került réz- és bronztárgyak roncsolásmentes vizsgálata a nyersanyagot és a készítésechnikát érintő kérdések megválaszolására.

Christianization and Burial: Changing Culture in Changing Societies / MTA posztdoktori pályázat / 2013.09.01–2015.08.31. / 2 762 400 Ft. A projekt célja a Kr. u. I. évezred Kárpát-medencei kereszténységének kiválasztott régészeti forrásanyagon nyugvó áttekintése. A vizsgálatok fókuszában a temetkezések állnak, s a „keresztény temető”, ill. „keresztény temetkezés” kimutathatóságát tárgyalja, elsősorban a templom és a temetkezések kapcsolatának alakulásán, illetve a keresztények mellékletadási szokásainak vizsgálatán keresztül. A Kárpát-medencei leletanyag kontrolljaként elsősorban a késő ókori kelet-mediterrán térség vizsgálata a kitűzött cél.

Pest megye őskori és középkori várai. / OTKA K 108756 / 2014–2017 / 9 147 000 Ft. A Magyarország Régészeti Topográfiája program Pest megyei kutatásaiból kinövő alapkutatás folytatása hagyományos módszerekkel (terepbejárás, ásatás, geodéziai felmérés) és szisztematikus légi felderítéssel.

A Régészeti Intézet Archeogenetikai laboratóriumának fejlesztése. / MTA műszerfelújítási pályázat / 2013–2014.06.30. / 9 100 000 Ft. A fejlesztés az MTA BTK RI Archeogenetikai laboratóriumában található géldokumentációs rendszer és lamináris boxok felújítására irányul, célja a laboratórium hatékonyabb működésének biztosítása.

A Régészeti Intézet restaurátor-műhelyének fejlesztése. / MTA műszerfelújítási pályázat / 2013–2014.06.30. / 3 900 000 Ft. A fejlesztés az intézet restaurátor-műhelyében működő fémrestaurálási technológiai felület felújítását célozza.

A Régészeti Intézet Archeogenetikai laboratóriumának akkreditációja. / MTA BTK főigazgatói pályázat / 2013–2014.06.30. / 10 000 000 Ft. A pályázati keret személyi jellegű, dologi és beruházási költségeket is tartalmaz, amelynek segítségével a jelzett

határidőn belül elkészül az Archeogenetikai laboratórium működtetésének teljes protokollja.

V. A 2013-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

Jankovich B. D., Szatmári I.: Régészeti kutatások az alföldi mikrorégió területén. Budapest: Archaeolingua (2013) (Varia Archaeologica Hungarica 28.)

Bánffy E. (with contributors): The Early Neolithic of the Danube – Tisza Interfluve, Southern Hungary. Oxford: Archaeopress (2013) (BAR International Series 2584, Archaeolingua Central European Series 7.)

Bíró Á.: Dating (with) weapon burials and the »Waffenwechsel«. A preliminary report on new investigations of the so-called Viking-Age swords in the Carpathian Basin from a chronological point of view. In: B. Tobias (szerk.): Die archäologie der frühen Ungarn. Chronologie, Technologie und Methodik. Internationaler Workshop in Budapest am 4. und 5. Dezember 2009. Mainz: Römisch-Germanisches Zentralmuseum (2012) 191–218. (RGZM – Tagungen Band 17.)

Bollók Á.: 'Byzantine Mission among the Magyars in the later 10th century?'. In: M. Salamon, M. Wołoszyn, A. E. Musin, P. Špehar, M. Hardt, M. P. Kruk, A. Sulikowska-Gąska (szerk.) Rome, Constantinople and newly-converted Europe. Archaeological and historical Evidence. Vol. II. Kraków–Leipzig–Rzeszów–Warsawa: Polish Academy of Sciences, GWZO (2012 [2013]) 131–144. (U źródeł Europy Środkowo-wschodniej/Frühzeit Ostmitteleuropas I,2)

Csíky G.: Az avar közelharcú fegyverek története – Funkcionális megközelítés. Dolgozatok az Erdélyi Múzeum Érem- és Régiségtárából, Új sorozat VI–VII. (XVI–XVII.): 71-91, 1–6. (2011–2012; [2013])

Csósz A., Mende B. G., Langó P.: Археогенетические исследования материалов салтовской и древневенгерской культур (Archaeogenetic researches of Saltovska and ancient Hungarians culture). In: Старожитності Лівобережного Подніпров'я 2012. Kiev: Institut Archeologii Nacional'noi Akademii nauk Ukraini (2012 [2013]) 94–101.

Gál E.: Pathological changes in bird bones. In: L. Bartosiewicz (szerk.): Shuffling nags – lame ducks. Tracing disease in archeozoology. Oxford: Oxbow (2013) 216–237.

Honti Sz., Horváth T. (szerk.): Balatonőszöd–Temetői dűlő (M7/S-10) lelőhely őskori településrészei. A középső rézkori, a késő rézkori és a kora bronzkori településrészek. Digitális kiadás – dupla DVD. / The prehistoric settlement parts of Balatonőszöd–Temetői dűlő. The Middle Copper Age, the Late Copper Age and the Early Bronze Age settlements. Miskolc–Budapest: MTA BTK Régészeti Intézet (2013) (dupla DVD)

P. Fischl K., Kiss V., Kulcsár G., Szeverényi V.: Transformations in the Carpathian Basin around 1600 B.C. In: H. Meller, F. Bertemes, H. R. Bork, R. Risch (szerk.): 1600 – Cultural change in the shadow of the Thera-Eruption? Halle: Landesamt für

Denkmalpflege und Archäologie Sachsen-Anhalt – Landesmuseum für Vorgeschichte (2013) 355–372. (Tagungen des Landesmuseums für Vorgeschichte Halle Band 9.)

Köhler K.: Ergebnisse der anthropologischen Untersuchungen zweier spätneolithischer Bestattungen in Alsónyék. In: Anders A., Kulcsár G. (szerk.): Moments in Time. Papers Presented to Pál Raczky on His 60th Birthday. Budapest: L'Harmattan (2013) 401–405. (Ősrégészeti Tanulmányok/Prehistoric Studies I.)

V. Heyd, Kulcsár G., Szeverényi V. (szerk.): Transitions to the Bronze Age. Interregional Interaction and Socio-Cultural Change in the Third Millennium BC Carpathian Basin and Neighbouring Regions. Budapest: Archaeolingua (2013) (Archaeolingua Main Series 30.)

M. Jaeger, Kulcsár G.: Kakucs-Balla-domb. A Case Study in the Absolute and Relative Chronology of the Vátya culture. Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, 64: 289–320 (2013)

Langó P.: The Study of the Archaeological Finds of the Tenth-Century Carpathian Basin as National Archaeology: Early Nineteenth-Century Views. In: P. J. Geary, Klaniczay G. (szerk.): Manufacturing Middle Ages Entangled History of Medievalism in Nineteenth-Century Europe. Leiden–Boston: Brill (2013) 397–418.

A. Whittle, Anders A., A. R. Bentley, P. Bickle, L. Cramp, Domboróczki L., L. Fibiger, J. Hamilton, R. Hedges, Kalicz N., Kovács Zs. E., Marton T., Oross K., Pap I., Raczky P. 3. Hungary. In: P. Bickle, A. Whittle (szerk.): The First Farmers of Central Europe. Diversity in LBK Lifeways. Oxford: Oxbow Books (2013) 49–100.

Sümegi P.: Chapter 10. Pre-Neolithization: Reconstructing The Environmental Background to Life Way Changes in the Late Mesolithic of the Carpathian Basin. M. O. Baldia, T. K. Perttula, D. S. Frink (szerk.): Comparative Archaeology and Paleoclimatology. Socio-cultural responses to a changing world. Oxford: Archeopress (2013) 109–117. (BAR International Series 2456)

Takács M.: Die Frage der Herrschaft in der mittelalterlichen Siedlungsarchäologie Ungarns. Rurália, 9: 407–422. (2013)

Török L.: Egyiptom és utókora Alexandriában és Rómában: két előadás az Eötvös Loránd Tudományegyetem Ókortudományi Intézetében. Budapest: Gondolat (2013)

Török L.: Aspects of Late Antique Art in Egypt. In: F. Feder, A. Lohwasser (szerk.): Ägypten und sein Umfeld in der Spätantike: Vom Regierungsantritt Diokletians 284/285 bis zur arabischen Eroberung des Vorderen Orients um 635–646: Akten der Tagung vom 7.–9. 7. 2011 in Münster. Wiesbaden: Harrasowitz Verlag (2013) 13–58.

Vida T.: Raumkonzepte der Awaren und Byzantiner und deren Auswirkungen im unteren Donaubecken im 6.–7. Jahrhundert. In: Sv. Hansen, M. Mayer (szerk.): Parallele

Raumkonzepte. Berlin-Boston: Walter de Gruyter GmbH (2013) 307–323. (Berlin Studies of the Ancient World 16.)

MTA BTK MŰVÉSZETTÖRTÉNETI INTÉZET
1014 Budapest, Országház u. 30. 1250 Budapest, Pf.: 29
Tel: +36-1-3750493, Fax: +36-1-3561849
E-mail: arthist@arthist.mta.hu; Honlap: <http://www.arthist.mta.hu>

I. A kutatóhely fő feladatai 2013-ban

- Művészettörténet-tudomány kézikönyv-sorozatának újraindítása és új kötetének kiadása: *A magyar művészet a 19. században* címmel
- Adattár a magyarországi tárgykultúra történetéhez
- Forrásfeltárás a középkori és újkori magyar művészet kapcsán
- 19. századi magyar politika- és mentalitástörténettel kapcsolatos kutatások egy OTKA-projekt és egy nemzetközi építészettörténeti konferencia keretében
- Magyar modernizmussal kapcsolatos kiállítások és konferenciák itthon és külföldön, valamint a művészetelméleti és tudománytörténeti forráskiadási tevékenység
- Elméleti és módszertani kérdések a mai magyar művészettörténet-írásban
- Gyűjteményfejlesztési és feldolgozási tevékenység

II. A 2013-ban elért kiemelkedő kutatási és más jelentőségű eredmények

a) Kiemelkedő kutatási és más jellegű eredmények

Művészettörténet-tudomány kézikönyv-sorozatának újraindítás és új kötetének kiadása: *A magyar művészet a 19. században* címmel

A Művészettörténeti Intézet 2013-ban megjelentette *A magyar művészet a 19. században. Építészet és Iparművészet* című kézikönyvét, amellyel két és fél évtized után folytatja a magyar művészet történetének összefoglaló sorozatát. Ez a régóta tervezett, hiánypótló kötet a 19. század, Magyarország felívelő korszaka, amelyet a művészetben, az építészetben is az Európához történő felzárkózás lendülete jellemez. Az egyetemes európai értékek mellett a sajátosan magyar formanyelv megteremtésének igénye is felmerült. A jelen kötet a korszak építészetét és iparművészetét tárgyalja. Megtalálhatók benne a nagy formátumú építészek Pollack Mihálytól Lechner Ödönig, az ország legjelentősebb épületei a Nemzeti Múzeumtól az Országházig. Nyomon követhető, hogyan a válik Budapest világvárossá, miként jönnek létre a korszak kastélyai és parkjai, milyenek az épületek berendezései, a mindennapi használatra vagy éppen különleges alkalmakra szánt tárgyak. A szerzők a magyar művészettörténet avatott művelői, akik témájukat a legújabb kutatási eredményekre támaszkodva, jól áttekinthető rendszerben összegzik. A sorozat folytatásaként komoly előrehaladás történt a 19. századi képzőművészetet bemutató kötet kéziratának megírásában, illetve a kiadás előkészítésében.

Adattár a magyarországi tárgykultúra történetéhez

A Műgyűjtéstörténet-kutatócsoport az idei évtől az MTA BTK *Adattár a magyarországi tárgykultúra történetéhez (16–19. század)* című OTKA-pályázat (K 105005) támogatásával működik. Ennek keretében kezdtük meg 2013 nyaratól Henszlmann Imre levelezésének kiadásra történő előkészítését, a tudós születésének 200. évfordulója alkalmából az MTA Művészeti Gyűjteményében Intézetünk által megrendezett kiállításához kapcsolódóan. A levelezés kötet formájában várhatóan a jövő évben jelenik meg. A K 105005 számú *Adattár a magyarországi tárgykultúra történetéhez (16–19. század)* című négyéves OTKA kutatási program résztvevői közé tartozik az MTA BTK Művészettörténeti Intézetének öt tudományos munkatársa, valamint a Lechner Lajos Tudásközpont és a Szépművészeti Múzeum egy-egy munkatársa. A kutatási program keretében készülő *Fejérváry Gábor és Pulszky Ferenc levelezése tudósokkal, gyűjtőkkel és műkereskedőkkel* című kötet anyagából vált le Henszlmann Imre levelezésének kiadása 1872-ig. 2013-ban e kétkötetesre tervezett forráskiadvány anyaggyűjtésén és anyagának átírásán dolgoztunk. A kb. fele részben a kassai Kelet-szlovákiai Múzeum Kézirattárában, másik kb. fele részben további 10–12 magyarországi és bécsi levéltárban és kézirattárban őrzött mintegy 1200 levél megjelentetésére a Balassi Kiadóval beadtuk az OTKA PUB-F 111100 számú forráskiadvány-támogatási pályázatot. A De Signis-könyvsorozat további tervezett kötetei közül jelentősen előrehaladt a kutatócsoport egyik tagjának a II. József-kori kolostorfeloszlatások során államosított műtárgytömeg útját és darabjainak sorsát követő műve.

Forrásfeltárás a középkori és újkori magyar művészet kapcsán

Magyar főúri műgyűjtemények 17–18. századi forrásanyagának kutatása. (OTKA PD 101833) A program elsősorban a Műgyűjtéstörténeti kutatócsoport tagjaihoz kapcsolódik, akik emellett több más kutatócsoport munkájában is részt vesznek, kutatásaik szakterületüktől függően hol szorosabban, hol lazábban kapcsolódnak a barokk művészet és műpártolás témaköréhez. A kutatócsoport a felkutatott, rendszerezett és feldolgozott képi, illetve írásos forrásokkal jelentős mértékben bővítette a legjelentősebb újkori magyarországi tárgygyűjtemésekről és műgyűjteményekről alkotott ismereteinket. A forrásfeltáró és rendszerező munka eredményeként hosszabb távon a mainál lényegesen gazdagabb és tagoltabb kép rajzolódhat ki az egykori magyarországi – mai fogalmaink szerint képző-, illetve iparművészeti – tárgygyűjtemések jellegéről, összetételéről, arányairól és ezek történelmi változásáról; valamint egykori készítőik, gyűjtőik és tulajdonosaik (személyek, illetve közösségek) társadalmi állásáról, életmódjáról, kapcsolatrendszeréről, előkép-választási és mintakövetési szokásairól; összességében a magyarországi tárgykultúra történetéről.

A kutatás alapját képező, elsősorban levéltári kutatáson alapuló forráskorpusz (tárgyjegyzékek, inventáriumok, hagyatéki leltárak, végrendeletek) adott szempontok szerint feldolgozott adatai kiegészültek a már korábban kiadott forrásszövegek, valamint a nyomtatott árverési katalógusok adataival, a csoport által közösen fejlesztett, s regisztrációval részben a nyilvánosság számára is hozzáférhetővé tett, kereshető

adatbázisba kerültek (pl. eszterházi kastély, pesti Károlyi-palota; Erdődy-kincstár, hédervári Viczay-gyűjtemény, Fejérváry–Pulszky-gyűjtemény).

Hazai és nemzetközi intézményekkel együttműködve részt vett a *Mátyás király és Firenze (Mattia Corvino e Firenze. Arte e umanesimo alla corte del re di Ungheria)* című, Firenzében látható kiállítás létrehozásában a firenzei Museo di San Marcóban, a Soprintendenza Speciale per il Polo Museale Fiorentino és a Budapesti Történeti Múzeum közös szervezésében. Kiállítás szakmai előkészítése és rendezése a firenzei Museo di San Marcóban (együttműködő partnerek: Budapesti Történeti Múzeum, Soprintendenza Speciale per il Polo Museale Fiorentino), tudományos katalógus szerkesztése a Giunti Editore olasz szakkiadóval együttműködésben. Az intézet egyik tudományos főmunkatársa volt a nemzetközi kiállítás egyik társkurátora és a tudományos katalógus társszerkesztője.

A Pálffy Géza (MTA BTK TTI) vezette „Lendület” Szent Korona Kutatócsoportjában a Művészettörténeti Intézet több munkatársa vesz részt. Fő tevékenységük a magyar koronázás, a Szent Korona, valamint a koronázási jelvények 1526 és 1916 közötti történetét feltáró programban a 18–19. századi Szent Korona-ábrázolások összegyűjtése, katalógusszerű összeállítása, Ipolyi Arnold, Czobor Béla tevékenységével kapcsolatos tanulmányok írása. A kutatócsoport több tudományos munkatársa bekapcsolódott a Szent István király halálának 975. évfordulójára rendezett nagyszabású székesfehérvári Szent István-kiállításba és katalógusának munkálataiba is.

Ebbe a kutatási témába kapcsolódik a *Mecenatúra, udvari kultúra és hatalmi reprezentáció a középkori és kora újkor Magyarországon* munkacsoport tevékenysége is, valamint az MTA Bolyai János Kutató Ösztöndíj keretében végzett kutatás: *Adatok az Árpád-kori művészet kutatásának történetéhez*.

19. századi magyar politika- és mentalitástörténettel kapcsolatos kutatások OTKA-projekt és egy nemzetközi építészettörténeti konferencia *Ephemeral Architecture in Central-Eastern Europe in the 19th and 20th centuries* címmel.

A Gyáni Gábor vezetésével működő, *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* (MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont) OTKA-projektben a Művészettörténeti Intézet részéről két tudományos munkatárs vesz részt építészettörténeti és iparoktatás-történeti kutatásokkal.

Az intézet egyik tudományos munkatársa szervezésében nemzetközi építészettörténeti konferenciára került sor *Ephemeral Architecture in Central-Eastern Europe in the 19th and 20th centuries*, 2013. november 28–29-én Budapesten, a Budapest Főváros Levéltárának konferenciatermében nemzetközi konferenciára került sor. A nemzetközi építészettörténeti kutatásban évek óta egyre nagyobb figyelem irányul az ideiglenes építészet, politika, reprezentáció és emlékezet kérdésére, a budapesti rendezvény egyes amerikai, nagy-britanniai és francia események mellett ebbe a tudományos párbeszédbe kívánt bekapcsolódni. A kétnapos, angol nyelvű budapesti tanácskozás a téma tizennégy ország harminc kutatójának részvételével zajlott. A nyitott, előzetes regisztrációhoz nem

kötött konferenciát a hazai gyakorlatban még ritkaságnak számító módon folyamatosan közvetítettük a weben. A konferencia híret számos (a konferenciára 65 résztvevő regisztrált, emellett a közvetítést a két nap alatt 62) látogató követte az előadásokat, a közvetítés tehát megduplázta a konferencia nyilvánosságát. Mindemellett több európai egyetemről és intézetből érkeztek érdeklődők az eseményre (Dublin, Trinity College, Berlin, Humboldt-Universität). A hazai bölcsésztudományosság és a művészettörténet nemzetközi beágyazottságát és elismertségét sikerült növelni a konferencia révén.

Magyar modernizmussal kapcsolatos kiállítások és konferenciák itthon és külföldön, valamint a művészetelméleti és tudománytörténeti forráskiadási tevékenység

A magyar modernizmussal kapcsolatos tevékenységei közül különösen jelentős az 1912-es kölni Sonderbund-kiállítással kapcsolatos konferencia, Rekonstrukciós problémák és recepciótörténeti adalékok a Sonderbund-kiállítás magyar részvételével kapcsolatban címen *Az Expresszionizmus kanonizálása, Köln 1912 – A Sonderbund-kiállítás és magyar művészei* című nemzetközi konferencián az MTA Művészeti Gyűjteményében (Képtár) 2013. március 22-én. Az expresszionizmus első nemzetközi seregszemléjeként is számon tartott, 1912-ben Kölnben rendezett ún. SONDERBUND kiállítás centenáriumára a kölni Wallraf-Richartz-Museum grandiózus rekonstrukciós kiállítással készült. A több mint 177 000 látogatót vonzó „Mission Moderne” című tárlatuk az elmúlt évek egyik legfontosabb művészettörténeti eredményeket felmutató kiállítása volt nemzetközi tekintetben is, de a hazai szakemberek bevonásának köszönhetően a magyarországi kutatásokban is mérföldkövet jelent. A száz évvel ezelőtt rendezett nagyszabású kiállításon komoly magyar szekció képviselte a hazai modern törekvéseket, így a tavalyi rekonstrukciós tárlat is híven tükrözte a magyar részleg egykori erősségét. Az ülésszak ideje alatt a résztvevők testközelben is megtekinthettek néhány művet azok közül, melyek 1912-ben, Kölnben a magyar szekciót erősítették, így a rendezvény szervezésében is tevékeny részt vállaló Iván házaspár gyűjteményéből bemutatásra került Berény Róbert *Karosszékekben ülő nő* című festménye, mely azonosításának izgalmas története révén a tavalyi kölni kiállításnak is egyik fő attrakciója volt. Az egy napos minikiállításon újra megtekinthettük azt a Rippl-Rónai József üvegablak-tervet, melynek egy kartonra festett analógiája az utóbbi időben került a párizsi Musée d'Orsay állandó kiállítására.

Az intézet jelentős nemzetközi együttműködésekben vett részt ebben az évben, közreműködött a párizsi Musée D'Orsay-ban rendezett *Bartók Béla és a magyar modernizmus (ALLEGRO BARBARO – Béla Bartók et la modernité hongroise, 1905–1920)* című 2013. október 14. – 2014. január 5. között nyitva tartó kiállításban. Ennek kísérőrendezvénye volt a budapesti és párizsi helyszínen megrendezett mozdulatművészeti kiállítások és az ehhez kapcsolódó konferenciák: *Mouvement, rythme, danse – Les débuts de la danse moderne en Hongrie (1902–1950)* című kiállítás a párizsi Magyar Intézetben (Párizsi Magyar Intézet – Balassi Intézet, 2013. november 7. – 2013. december 14.). Mindkét kiállítás felbecsülhetetlen jelentőségű a magyar művészettörténet számára, az első egy monumentális bemutatkozása a magyar modernizmusnak Párizsban, a második pedig egy szinte teljesen felfedezetlen terület, a magyar mozgásművészet (és ehhez kapcsolódóan a magyar fotó) történetének úttörő prezentációja, amit az intézet két

tudományos munkatársának szerkesztésében francia nyelvű katalógus kísért. Az MTA BTK MI Fotótörténet és Performativitás Kutatócsoportja és a Tudománytörténeti Kutatócsoport együttműködésében az Enigma 76. számában bővített verzióban adtuk közre a tanulmányokat.

Ehhez a kutatáshoz kapcsolódik egy tudománytörténeti jelentőségű korábbi eredményünk továbbgondolása. 2010-ben az Enigma 65. számában jelent meg egy fontos tanulmány az intézet egy tudományos segéd- és egy főmunkatársa tollából a Tolnay–Panofsky-afférről, melyben a világhírűvé lett magyar művészettörténész, Tolnay Károly és a princetoni művészettörténeti intézet igazgatója, Erwin Panofsky között fellángoló békétlenség forrásértékű dokumentumait adtuk közre, illetve lehetséges tudománytörténeti háttérének feltérképezésére tettünk kísérletet. A magyar művészettörténet-írás számára fontos kapcsolat történetét, illetve Tolnay princetoni éveit most a helyszínen kutathatja az intézet egyik tudományos munkatársa, aki 2013 szeptemberétől 2014 júniusáig magánúton Princetonban tartózkodik és az Institute for Advanced Study szakmai támogatásával folytatja az amerikai–magyar kapcsolatok témájához illeszkedő építészettörténeti és tudománytörténeti kutatásait.

A Genthon István projekt (2013–2014) keretében a 20. század eleje, azon belül is kiemelten a két világháború közötti magyar művészettörténet-írás történetének kutatása áll, amit már két vastag, Gerevich Tiborról és a Római iskoláról kiadott forrásgyűjteménnyel, továbbá a négykötetes Zádor Anna-interjúorozattal, valamint *Az emberek és nem frakkok. A magyar művészettörténet-írás nagy alakjai* című ötkötetes kézikönyvvel is megalapoztunk.

2013-ban megjelent az intézet két tudományos főmunkatársának szerkesztésében a Mezei Ottó: *Magyar, európai, modern. Válogatott írások* című közel ötszáz oldalas forráskiadvány. A beszámolási évben a tudománytörténeti kutatócsoport a két világháború közötti tudománytörténet megírásához szükséges források feltérképezésére is vállalkozott.

A 2014 márciusában a Magyar Nemzeti Galériában nyíló Derkovits-életműkiállítás tudományos előkészítése az intézetünk részéről egy kétkötetnyi forráskiadványban öltött testet, szerkesztését az intézet egyik tudományos főmunkatársa készítette, a korabeli recepciót mikrofilmtárban összegyűjtötte és közreadta intézetünk egyik senior tagja. Az *Enigma* – a Szépművészeti Múzeum–Magyar Nemzeti Galéria Derkovits-kutatócsoportjának, illetve az MTA BTK MI Tudománytörténeti Kutatócsoportjának együttműködésében megvalósuló – Derkovits-olvasókönyvét olyan forrásokból állítottuk össze, melyeket még nem vagy csak alig hasznosított a Derkovits-kutatás. Intézetünk egyik senior tagja többéves, mikrofilmtárban végzett kutatómunkájának köszönhetően közzétettük Derkovits Gyula korabeli recepcióját, egészen 1937-ig, illetve bécsi szerepléseinek német nyelvű sajtóját (magyar fordításban), visszaemlékezéseit gyerekkorára, verseit, a feleségével készült interjúkból a kevésbé ismerteket, s mindazokat a sajtó- és egyéb fotókat, melyek meglepő kompozicionális vagy motivikus hasonlóságot mutatnak Derkovits festményeivel. Ezzel egy új utat is szeretnénk megnyitni a Derkovits-kutatásban, mert bár esett már szó a fotográfia és a populáris

vizuális kultúra hatásáról Derkovits művészetére, az a képanyag, amelynek alapján következtetéseket lehetne levonni, mindeddig nem került összegyűjtésre és publikálásra. A forrásgyűjtemény, illetve a fotókkal történt előkészítő munka alapjául szolgál egy tanulmány is, amiben a katalógus számára feldolgozzák Derkovits és a szépirodalom (József Attila, Kassák Lajos, Füst Milán), illetve a szociofotó viszonyát.

Elméleti és módszertani kérdések a mai magyar művészettörténetben

A *hosszú hatvanas évek* projekt az MTA BTK Művészettörténeti Intézetének legszélesebb kooperációban működő kutatása. Az intézet 8 kutatóját és 6 külső kutatót (Ludwig Múzeum: 3, Magyar Nemzeti Galéria: 1, BTM: 1, Magyar Képzőművészeti Egyetem: 1) tömörítő munkacsoport az első tematikus kutatási projektre szakosodott csoportja az intézetnek. 2011-ben NKA pályázati források segítségével tematikus számot jelentetett meg az *Ars Hungaricában* a kutatások első eredményeiből. 2012-ben a Ludwig Múzeummal való megállapodás alapján elkezdte egy nagyobb volumenű, a korszakkal foglalkozó kiállítás elkészítését és az International Visegrád Fund támogatásával – egy nemzetközi munkatalálkozó megszervezésével – elkezdte a téma regionális, Közép-Európára kiterjedő kutatását is.

A regionális kutatások folytatására kiváló lehetőséget nyújtott az International Visegrád Fund Standard Grant pályázatának elnyerése. A 9000 eurós pályázat segítségével kialakíthattuk partneri kapcsolatainkat: Adam Mickiewicz University, Poznań, Zachęta, Varsó, Moravská Galerie, Brno, Slovenská Narodná Galeria, Pozsony. A fenti intézmények 2-2 kutatójának és 8 magyar kutatónak a részvételével szervezhetjük meg a Ludwig Múzeumban 2013. április 18–19-én a munkacsoport kétnapos workshopját. Az angol nyelvű, meglehetősen nagy érdeklődést kiváltó (átlagosan 50 hallgató), az elektronikus szakmédiában is megjelenő szakmai konferencián elhangzó előadások elsősorban a négy visegrádi ország művészetében megjelenő közös jelenségekre (pl. a technikai haladáshoz való viszony, atomháborús pszichózis, népművészet, népi kultúra és modernitás, új médiumok, neoavantgárd és a hivatalos művészet kapcsolata, intézményesülés, nőművészet stb.) koncentráltak. Az egyértelműen sikeresnek minősíthető találkozó után a résztvevők egyetértettek a folytatás szükségességében és megalapították (egyelőre nem hivatalosan) a Közép-Európai Modern Művészet Kutatócsoportját. Az előadások bővített, jegyzetekkel kiegészített anyaga szerkesztés alatt áll.

Közben elkészült a kiállítás részletes forgatókönyve. A hagyományostól eltérő, egy-egy meghatározott műcsoportra, annak „holdudvarára”, társművészeti és társadalmi implikációira fókuszáló kiállítás a tervek szerint 2013 novemberében nyílt volna meg a Ludwig Múzeumban. Sajnos a múzeum vezetésében időközben bekövetkezett változások nem tették lehetővé a kiállítás megvalósulását, a koncepció layoutja a munkacsoportnál maradt.

A művészettörténeti módszertan megújításában jelentős szerep jut a *Kritikai elméletek Kutatócsoport* keretében végzett munkának. A csoport úttörő tevékenysége hiánypótló és mint ilyen nagy várakozás övezi megfelelően annak a helyzetnek, hogy míg a nemzetközi

színtéren és a társtudományokban (médiaelmélet, esztétika, történelem, irodalomtörténet stb.) a már nem is igazán új kritikai teóriák ismerete és használata mostanra általánossá vált, a hazai művészettörténet-oktatásban ellenben alig van jelen, a publikációkban pedig csak szórványosan (jelentős részben a csoport tagjainak intenzív publikációs tevékenysége révén).

A munkacsoport célja, hogy létjogosultságot szerezzen a hazai modern és kortárs művészettörténet-írásban a kritikai elméletek felőli megközelítéseknek és interpretációs módszereknek a hagyományos szemlélet, módszerek mellett. 2013 decemberében a csoport az *Ars Hungarica* tematikus számának bemutatójával egybekötött, nagy sikerű konferenciát tartott a kutatásairól az MTA ZTI Bartók Termében.

Megjelent a Kritikai elméletek kutatócsoport tematikus száma: *Kritikai teóriák és lokalitás* címmel, tanulmányokkal, recenziókkal és bibliográfiákkal, amely mintegy a csoport tervezett olvasókönyvének előkészítésképpen áttekintette egy-egy vizsgálandó terület annak magyar nyelvű szakirodalmával. Az egyes tanulmányokat a csoport vezetői lektorálták, illetve szerkesztették az eredményeket közlő *Ars Hungarica* számot.

Gyűjtemények gondozása

Az intézet kezelésében lévő gyűjteményeket (Adattár, Lexikongyűjtemény, Fotótár, Levéltári Regesztagyűjtemény) az év során 272 kutató kereste fel személyesen, az előrehaladott digitalizációs programunknak köszönhetően folyamatosan nő a különböző gyűjtemények anyagaival kapcsolatos online lekérdezések száma is.

Az intézet adattára jelentős művészeti vonatkozású anyagokkal gyarapodott: Lossonczy Tamás 2 naplója (C-I-10 sz. fondhoz), 6 Rauschek-grafika (C-I-14 sz. fondhoz), Der Sturm-katalógusok fénymásolatai (C-I-63 sz. fondhoz), Ráckevei Művészettörténeti Konferencia anyaga (C-I-222 sz. fondhoz), Telepy Katalin hagyatéka (4 doboz C-I-223 sz. fond), Csatkai Endre hagyatéka (1 doboz, C-I-224 sz. fond), Frank János hagyatéka (10 doboz). Az adattárban őrzött műtárgyak közül az alábbi intézeteknek kölcsönöztek kiállításra: Párizsi Magyar Intézet, Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum, Magyar Képzőművészeti Egyetem, Paksi Képtár, Szentendre Szabadtéri Néprajzi Múzeum. Emellett 2013-ban elindult az Adattár legtöbbet kutatott iratainak digitalizálása.

A levéltári regesztaállomány a legsérülékenyebb állagú, ezért 2013-ban folytatódott digitális feldolgozásuk az MTA BTK Zenetudományi Intézetének infrastruktúrája segítségével. Az elkészült mennyiség 35 000 darab cédula, melyek az intézet honlapjáról elérhetők. A digitalizált és online, mindenki számára elérhető anyag lefedi a két legkeresettebb állomány teljességét, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium és az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat iratanyagait.

A Lexikon-gyűjteményen mind ez ideig több mint 7000 dokumentum digitalizálása történt meg, és több mint 4000 művészlől, művészettörténészlől és műkritikusról található adat a Lexikon-gyűjtemény elektronikus archívumában, mindeközben a Lexikon-adatbázist frissítettük, javítottuk és feltettük az intézet honlapjára. A gyűjtemény

egyik munkatársa a *De Gruyter Allgemeines Künstlerlexikon* magyar szócikkeinek szerkesztője, és számos szócikk szerzője is. A gyűjtemény vezetője szintén részt vesz szerzőként a De Gruyter munkálataiban, amely a *Saur Allgemeines Künstlerlexikon* utódaként a világ jelenlegi legnagyobb művészlexikona.

A Művészettörténeti Intézet munkatársai látják el az MTA két jelentős gyűjteményének, a Művészeti Gyűjteménynek (Képtár) és a Pszichiátriai Művészeti Gyűjtemény szakmai irányítását, a gyűjtemények gondozásának munkáját, beleértve kiállítások rendezését, a kapcsolódó rendezvények szervezését.

b) Tudomány és társadalom

Hazai és külföldi előadókkal folytatódott az intézet Collegium Artium nevű előadás-sorozata, amelyek mindegyike az intézetben folyó kutatásokhoz kapcsolódó, új eredményeket és módszertani újdonságokat mutatott be. Professor Diane O'Donoghue PhD: *Legends of the Night: Freud and Vienna's Dream Books in 1900*, Ecsedy Anna: *Lippay György prímás pozsonyi kertjének optikai és katóptikai csodái*, Váci Sándor: *Buda-Pesth chain suspension bridge 1839–1849. Archiving project, papers, thoughts and a disappointment*, Vincze Gabriella: *Klasszicizáló tendenciák és gótikus reminiscenciák a magyar mozdulatművészetben*, Perenyei Mónika: *Művészettörténeti hagyomány és kutatói fotóhasználatok*.

2013 márciusában befejeződött Friedrich von Amerling: *Waldstein János spanyol kosztimben* című festményének restaurálása (restaurátor: Velekei Mária) és elhelyezése a Képtár nagytermében. Az eseményhez kapcsolódott 2013. április 19-én az „Az MTA Művészeti Gyűjtemény új szerzeményei” című előadás.

A *Joseph Kosma: Budapest, Berlin, Párizs* című tudományos konferencián (2013. 06. 05–06.), amely az MTA BTK Művészettörténeti Intézet és a budapesti Francia Intézet közös szervezése, az intézet részéről egy tudományos segéd- és egy főmunkatárs vett részt. A konferencia a különböző tudományterületekről származó szakértők bevonásával Joseph Kosma (1905–1969) magyar származású francia zeneszerzőnek, a francia sanzon megújítójának sokoldalú életművét kívánta a hazai érdeklődők és szakmabeliek számára ismertebbé tenni. Egyúttal fontosnak tartva azt is, hogy bemutassuk Kosma magyarországi munkásságát.

2013. október 15-én nyílt meg a Henszlmann Imre születésének 200. évfordulójának alkalmából rendezett tudományos kiállítás, amelyhez négy szakvezetés kapcsolódott. A kiállítási koncepció kidolgozásában és a katalógus megírásában hat intézeti munkatárs és egy nyugdíjas munkatárs vett részt. Az MTA Művészeti Gyűjtemény szakmai támogatásával valósult meg Székesfehérváron az *István, a szent király* című kiállítás és annak katalógusa.

Az intézet egyik tudományos tanácsadója *A historizmus építésze és a közép-európai városkép* című előadással vett részt 2013. május 24-én a *Város a kultúra, a gazdaság és a politika mezsgyéjén* című, a Teleki László Alapítvány által szervezett szemináriumon Szabadkán.

Az intézeti gyűjteményekkel kapcsolatban is több fontos tudományos és ismeretterjesztő előadásra került sor az év folyamán. Ezek közül kiemeljük Tatai Erzsébet: *Az MTA BTK MI Adattáráról* című előadását a *Megőrzés – Kutatás – Megosztás* című konferencián a Magyar Tudományos Akadémia BTK archívumairól, gyűjteményeiről és adatbázisairól. Budapest, MTA BTK ZTI, 2013. január 17–18. Tatai Erzsébet: *Az archívumok titkos vágya. Mit akarnak a művészettörténeti archívumok? A művészettörténet új útjai 2.* című konferencián. Budapest, PMKE BTK, 2013. november 22–24.

A Párizsban a Musée d'Orsayban megrendezett *Bartók Béla és a magyar modernizmus*, valamint a budapesti és párizsi helyszínen megrendezett mozdulatművészeti kiállítások és az ehhez kapcsolódó konferenciákhoz kapcsolódva az intézet munkatársai rendszeresen szerepeltek a nemzetközi és a hazai médiában.

A Pszichiátriai Gyűjtemény nemzetközi viszonylatban is kiemelkedő jelentőségű archívumát *A művészettörténet útjai 2.* című, a művészettörténész szakma éves konferenciáján előadás keretében ismertettük. Diane O'Donoghue, a vizualitás és pszichológia határterületein kutatásokat végző bostoni művészettörténész (Department of Visual and Critical Studies, School of the Museum of Fine Arts / Tufts University, USA) novemberben meglátogatta a gyűjteményt és előadást tartott intézetünkben. A gyűjtemény képanyaga és fotóarchívuma nagy hatást tett rá. Az együttműködés következő állomásaként amerikai kollégánk 2015 elején három hónapot kíván a Pszichiátriai Gyűjteményben és intézetünkben kutatással tölteni.

A Kritikai elméletek kutatócsoport iránti széles körű érdeklődést mutatja (különösen az fiatal kutatók körében), hogy a csoport tagjaival készített interjúsorozatot az *exindex*, a kortárs művészeti szcéna egyik legfontosabb online fóruma folyamatosan publikálta.

2013 szeptemberében az intézet két munkatársa szerepelt a Szegedi Tudományegyetemen szervezett jeles nemzetközi konferencián: *Prinzip Wiederholung. Zur Ästhetik von System- und Sinnbildung in Literatur, Kunst und Kultur aus interdisziplinärer Sicht. Humboldt-Kolleg.*

A *Nemzeti évfordulók 2013* kiadvány számára elkészültek a művészettörténet-írás néhány megkerülhetetlen alapítójának és művelőjének tudományos munkásságáról szóló (Entz Géza, Henszlmann Imre és Kelemen Lajos) összefoglalók.

Az intézet nagy hangsúlyt fektet társadalmi beágyazottságára, ennek érdekében folyamatosan tájékoztatja az érdeklődőket intézeti programjairól, szakmai eseményeiről és az intézeti munkatársak közreműködésével megvalósult művészettörténeti eseményekről. Az intézet rendelkezik továbbra is a legtöbb Facebook-követővel az MTA BTK intézetei közül (2013 végén 680 fő). Az intézeti vonatkozású eseményekről egy mintegy ötszáz fős levelezőlistánkon keresztül értesítjük a művészettörténész kollégákat.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai

Az intézet szoros kapcsolatokat ápol a diszciplína két legjelentősebb nemzetközi szervezetével, a CIHA-val (Művészettörténészek Nemzetközi Bizottsága) és RIHA-val (Művészettörténeti Intézetek Nemzetközi Szövetsége). Részt vesz ez utóbbi vállalkozásában, a RIHA Journal nevű nemzetközi online szakfolyóirat megvalósításában.

A Musée d'Orsay *Allegro Barbaro*-kiállításának kíséretében megrendezésre került Párizsban, a francia Magyar Intézetben egy mozdulatművészeti kiállítás is, mely a *Mouvement, rythme, danse. Les débuts de la danse moderne en Hongrie (1902–1950)* címet viselte. A kiállítás kurátora intézetünk tudományos munkatársa, a kísérő rendezvények és a Magyar Intézetben futó kiállítás szervezésében aktív szerepet vállaltak az intézet fotós-mozdulatművészeti kutatócsoport tagjai, egy tudományos segéd és egy főmunkatárs részvételével. Az intézeti gyakorlattól nem idegen módon két kutatócsoport együttműködése jellemzi ezt a projektet is. A francia nyelvű katalógus igen jelentős művészettörténeti esemény, szövegei magyarul folyóiratban látnak napvilágot, ennek a számnak a szerkesztése most is folyik, a képanyag is igen fontos, a század első felének eddig ismeretlen mozdulatművészeti fotói kerülnek publikálásra. Megjelent továbbá az „interaktív kép” tematikával egy Enigma-szám, ami a mozgókép a kiállítási térben való megjelenését vizsgálja a kortárs művészet kontextusában, egy elméleti szöveggyűjtemény segítségével.

Az Association des Anciens Boursiers du Gouvernement Français vezetőségi tagjaként a budapesti Francia Intézettel együttműködésben is, de az MTA PMGY projektjének keretén belül az intézet egyik tudományos munkatársa révén részt vett 2013-ban a Károli Gáspár Református Egyetemen közösen a Dolto-konferencia (Francia Intézet, Budapest) megszervezésében.

A SIPE Magyar Kollokviumon (2013. október 24–26., *Pszichobiográfia, patográfia: múlt, jelen, jövő. A művészetterápia technikái*) a gyűjteményt mind előadással (Faludy Judit: *Határkérdések a test körül*), mind jelenlétünkkel képviseltük, szakmai kapcsolatainkat bővítettük (pszichiáterek, pszichológusok, művészetterapeuták). Kiállítást rendeztünk a gyűjtemény anyagából Intaházán (Intaházai Rehabilitációs Intézet, Kemenesaljai Egyesített Kórház, 2013. július–augusztus) *Kitörés* címmel, amelyet több mint 400-an tekintettek meg.

A Művészettörténeti Intézet számos munkatársa részt vett *A művészettörténet útjai 2.* című tudományos konferencián (Budapest, 2013. november 22–24). A konferenciasorozat kezdeményezésében és szervezésében az intézet igazgatói megbízottja, tudományos főmunkatársai és volt munkatársai nagy szerepet játszottak, de több tudományos főmunkatársa és munkatársa is képviselte az intézetet szekcióvezetéssel és előadással. A tudománypolitikailag rendkívül fontos konferencia egyik célja az volt, hogy nyilvános szakmai diskurzus kezdődjön a művészettörténet szakma tudományos állapotáról. Hol tart ma a művészettörténet tudomány? Miként gondolkodik – gondolkodunk – a műértelmezés feladatáról, sztenderd módszereiről, illetve az ezeket ért

kihívásokról? Mi a szakmabeliek viszonya a tárgyakhoz? Miként kell művészettörténészként a nagyközönségnek (is) készülő állandó tárlatokról, valamint nagy kiállításokról gondolkodni? Vizsgálható-e bevett művészettörténeti módszerekkel a kortárs művészet, vagy ennek a „periódusnak” saját tudománya van? Mi szakmánk viszonya más – részben rokon, részben mégis különböző – diszciplínákhoz: az iparművészet- és a designtörténethez, a fotótörténethez vagy éppen az építészettörténethez? Vannak-e a magyar művészettörténet-írásnak olyan fehér foltjai vagy elhallgatásai, amelyeket egy gender- vagy posztkolonialista-szemléletű kritika tárhat fel? Tartja-e még magát az a szemlélet, amely a művészettörténet elsődleges terepét a „grand art”-ban látta, és ennek megfelelően aránytalanul csekély érdeklődéssel tekintett az iparművészetre, a dizájnrá vagy a fotográfiára? Mennyiben más művészettörténet az, amelyet a „terepen” (a műemlékvédelemben, múzeumokban, hivatalokban) folytatnak, mint az, amelyet egyetemi és akadémiai kutatóhelyeken művelnek?

A konferencia másik célja az volt, hogy elemezzük szakmánk társadalmi helyzetét, és elindítsunk egy szakmapolitikai stratégiai gondolkodást. A szakmát rendszeresen érik különböző nagyságú és jelentőségű kihívások: a szakmai álláshelyek csökkenő száma, az ezek betöltéséhez korábban szükséges végzettség fölöslegessé válása, a régi művészettel foglalkozni akarók arányának radikális eltolódása a kortárs művészetet választók irányában, a vizuális művészeti műveltség alacsony szintje a társadalomban. Komoly problémát jelent szakmánk vélt vagy valós konzervativizmusa, amelynek egyik világos jele, hogy a magyar művészettörténet-tudomány még nem tisztázta viszonyát egy sor olyan diszciplínához – esztétika, kulturális antropológia, kritikai kultúrakutatás stb. –, amelyek időnként maguk is a tradicionálisan művészettörténeti kutatás tárgyát képező emlékművel foglalkoznak, és azt sokszor közérthetőbben vagy éppen korszerűbben, azaz korunk kérdéseire érzékenyebben teszik.

IV. A 2013-ban elnyert fontosabb hazai és nemzetközi pályázatok rövid bemutatása

NKA, MTA és a PPKE támogatásaiból az intézet folyóiratának, az *Ars Hungaricának* öt száma jelent meg 2013-ban: (1–2: Wehli Tünde köszöntése; 3: Kritikai teóriák; 4: A magyar művészettörténet-írás helyzetjelentése; Supplementum: Kelényi György köszöntése).

A Petőfi Irodalmi Múzeummal közösen több kiállítási és tudományos kutatási projektje van az intézetnek, a két intézmény közös projektjére a *Fejezetek a női művelődés 16–19. századi történetéből* című tanulmánykötetre az NKA Könyvkiadás Kollégiumától 800 000 Ft-ot kaptunk. Pályázati szám: 3412/8579. A két intézmény másik közös projektje a *Ti vagytok a polgári erény s nemzetiség védangyalai* című időszaki kiállítás és a kapcsolódó pedagógiai programokra az NKA Közgyűjtemények Kollégiumától 700 000 Ft-ot kaptunk. Pályázati szám: 3506/1846.

2013-ban 10 kutató végzett rendszeres oktatási tevékenységet az összes hazai és határon túli művészettörténeti tanszéken, az ELTE Művészettörténeti Intézetében, a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Művészettörténet Tanszékén és a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetem, valamint egyéb felsőoktatási intézetekben: Budapesti Corvinus Egyetem (International Study Programs. Angol nyelvű oktatás), a Pécsi Tudományegyetem, Pollack Mihály Műszaki és Informatikai Kar, Breuer Marcel Doktori Iskola, kurzusok az egyetemes építészetelmélet és építésztörténet tárgyköréből, valamint a Semmelweis Egyetemen, a Károli Gáspár Református Egyetemen, a Wesley János Lelkészképző Főiskolán, és a BKF Alkalmazott Művészeti Intézetében művészetelmélet szakon. Az oktatott tárgyak felölelik a kortárs művészet, művészetelmélet, muzeológia, építésztörténet, a középkori magyarországi művészet, 19. századi építésztörténet, 19. századi képzőművészet, művészetpszichológia témaköreit.

Az intézet munkatársai aktívan részt vesznek az egyetemi szintű művészettörténeti oktatásban témavezetőként és bírálóként is, valamint a művészettörténet vonatkozású doktori iskolák működésében. A Magyar Képzőművészeti Egyetemen és a Moholy-Nagy Művészeti Egyetemen egy-egy, az intézeti kutatások szempontjából is figyelemreméltó doktori munka kapcsán vettek részt opponensként az intézet munkatársai. Egyik tudományos főmunkatársunk opponensi véleményét fogalmazta meg Kótun Viktor *Neoavantgárd művek rekonstrukciójának gyakorlata* című doktori dolgozatáról (DLA) és Vigh Krisztina *Szakralitás a vizuális művészetekben* című doktori dolgozatáról (DLA). Intézetünk egy másik tudományos főmunkatársa Hessky Orsolya *Faust-illusztrációk a XIX. században* című PhD-dolgozatának témavezetése kapcsán a 19. századi magyar képzőművészet készülében lévő kézikönyve szempontjából is fontos téma tudományos feldolgozásához nyújt támogatást. Intézeti kutatásainkhoz kapcsolódó szakdolgozatok közé kapcsolódik Salamon Gáspár (ELTE, Művészettörténeti Intézet): *A Schulek-tanszék munkacímű MA-s szakdolgozata, amelynek témavezetője intézetünk egyik tudományos munkatársa.*

Különösen fontosnak tartjuk a határon túli művészettörténet-képzés támogatását, a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemen az intézet egyik tudományos munkatársa rendszeres előadó 19. századi magyar művészet és muzeológia, intézetünk tudományos tanácsadója pedig az erdélyi magyar nyelvű művészettörténet-képzéshez kapcsolódó tudományos fokozatszerzési folyamatban vesz részt rendszeresen; 2013-ban ő opponálta Bordás Beáta: *Erdélyi kastélyépítészet a historizmus korában (1840–1918). Az egykori Kolozs, Torda-Aranyos és Alsó-Fehér vármegyék kastélyai* című PhD-értekezését.

Az intézet kutatói 2013-ban 5 alkalommal tartottak vendégelőadásokat hazai és külföldi egyetemeken, kutatóhelyeken. 2013-ban a munkatársak összesen 305 napot töltöttek külföldi partnerintézményeknél, külföldi kollégák pedig összesen 83 napot töltöttek az intézetben. Az intézeti kutatók elsősorban a kelet-közép-európai térség országaiban (Ausztria, Csehország, Lengyelország), valamint a művészettörténet hagyományos nyelvterületén, Olaszországban, Németországban és Franciaországban végeztek terepmunkát, illetve adattári kutatást. Az angol és amerikai kapcsolatok hagyományosan erősek, ezekből az országokból érkezett a legtöbb, összesen 5 kutató, és 2 intézeti kutató

utazott ezekbe az országokba. Az amerikai együttműködés keretében intézetünk tudományos munkatársa kurátorként részt vett az *Art as Ambassador: Hungarian Masterpieces from the Nancy G. Brinker and Christian L. Sauska Collections* című kiállítás létrehozásában a Southport Galleries-ben, Connecticutban.

Az intézet szakmai irányításával működő MTA Pszichiátriai Művészeti Gyűjteményt az év során nagyon sok látogató kereste föl. Az intézménybe látogató diákok, orvosok, művészetterapeuták, leendő kutatóink vezetését és szakmai tanácsadását a gyűjtemény két művészettörténész munkatársa látta el. A 2013/14-es tanévben egy gyakornok a fotók egy részének digitalizálásával segítette a feldolgozó munkát.

Az intézet kutatói nagy gyakorisággal vettek részt más intézmények, különösen a Bölcsészettudományi Kutatóközpont más intézetei által rendezett konferenciákon, többek között a BTK által szervezett *Megőrzés – Kutatás – Megosztás. Bemutatkoznak a Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont archívumai, gyűjteményei, adatbázisai* című interdiszciplináris tanácskozáson az intézet öt gyűjteményi munkatársa adott elő (MTA BTK Zenetudományi Intézet, Budapest, 2013. január 18.).

V. A 2013-ban megjelent jelentősebb tudományos publikációk

Sisa József (szerk.): *A magyar művészet története a 19. században. Építészet és iparművészet*. Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Osiris Kiadó, 2013, 735 p.

Bubryák Orsolya: *Családtörténet és reprezentáció. A galgóci Erdődy-várkastély gyűjteményei*. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest, 2013. 545 p.

Pócs Dániel: *A Didymus-corvina. Hatalmi reprezentáció Mátyás király udvarában*. Budapest, MTA BTK Művészettörténeti Intézet, 2012, 464 p. [A könyv 2013-ban jelent meg]

Henszlmann Imre (1813–1888). Kiállítás születésének 200. évfordulója alkalmából / Imre Henszlmann (1813–1888): Exhibition Honouring the 200th Anniversary of his Birth. Kiállítási katalógus. Szerk.: Bubryák Orsolya. MTA BTK Művészettörténeti Intézet, Budapest, 2013, 64 p.

Havasi Krisztina: Adatok az óbudai királyi palota építészeti maradványainak értékeléséhez. In: *Kő kövön. Dávid Ferenc 73. születésnapjára / Stein auf Stein. Festschrift für Ferenc Dávid*. Szerk. Szentesi Edit–Mentényi Klára–Simon Anna. Budapest 2013, 151–176.

Gulyás Borbála: „gegen den Bluedthunden und Erbfeindt der Christenhait”, Thematisierung der Türkengefahr in Wort und Bild an den höfischen Festen der Habsburger in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhundert. In: Robert Born–Sabine Jagodzinski (Hg.), *Türkenkriege und Adelskultur in Ostmitteleuropa vom 16. bis zum 18.*

Jahrhundert (Studia Jagellonica Lipsiensia), Ostfildern, Jan Thorbecke Verlag, 2013, 217–236.

Mikó, Árpád: Amanuensi, miniatori e legatori alla corte reale di Buda. Noti sui problemi della Biblioteca Corviniana, In: Farbaký, Péter, Pócs, Dániel, Scudieri, Magnolia, Brunori, Lia, Spekner, Enikő, Végh, András (szerk.): *Mattia Corvino e Firenze. Arte e umanesimo alla corte del re di Ungheria*. Firenze 2013, 308–313.

Ecsedy Anna: Plenus sapientia: Lippay György esztergomi érsek pozsonyi kertjének látványosságai. Művészettörténeti Értesítő, 62/2 (2013), 171–232.

Székely, Miklós: From Figure to Pattern: The Changing Role of Folk Tradition in Hungarian Representations at Universal Exhibitions (1867–1911) In: *Competing Eyes: Visual Encounters with Alterity in Central and Eastern Europe*. Edited by Dagnosław Demski, Ildikó Sz. Kristóf and Kamila Baraniecka-Olszewska, Budapest, L'Harmattan, 2013. 190–212.

Lővei, Pál: Von der Millenniumsausstellung des historischen Ungarn bis zum zerstückelten Kulturerbe der Kunstgeschichte im Karpatenbecken. Acta Historiae Artium LIV (2013), 111–136.

Barki Gergely: La première avant-garde hongroise : du fauvisme au groupe des Huit. In: *ALLEGRO BARBARO – Béla Bartók et la modernité hongroise, 1905-1920*. [kiállítási katalógus], szerk: Barki Gergely, Claire Bernardi és Rockenbauer Zoltán. Musée d'Orsay, Édition Hazan, Párizs, 2013, 73–84.

MTA BTK FILOZÓFIAI INTÉZET
1014 Budapest, Úri u. 53.; 1250 Budapest, Pf.: 9
Tel: +36 1 224-6778; Fax: +36 1 224-6784.
e-mail: FI.Titkarsag@btk.mta.hu, honlap: www.fi.btk.mta.hu

I. A kutatóhely fő feladatai 2013-ban

A beszámolási évben az intézet legfontosabb feladata a belső szervezeti és kutatásszervezeti átstrukturálódás volt. Az új igazgató vezetésével, az általa létrehozott Stratégiai Tanácsadó Testület támogatásával, a kutatócsoportok vezetőinek szakmai iránymutatásával, a kutatók eddigi kutatási tapasztalataira támaszkodva zajlott le ez a folyamat, amelynek fontos célkitűzése volt az MTA BTK, valamint az MTA más intézeteiben folyó kutatásokkal való szorosabb együttműködés felé történő elmozdulás. Az intézet célja volt még, hogy a külföldi szakmai kapcsolatokon belül az eddig is meglévő kelet-közép-európai szálát tovább erősítse, közös, a térségre vonatkozó filozófiatörténeti és eszmetörténeti kutatások kezdeményezésével vagy külsős kezdeményezések felkarolásával. Ezek a célok, valamint a hozzájuk rendelt konkrét lépések részletesen megfogalmazódtak a 2012-es évről szóló jelentésnek az idej tervekről szóló részében. Most, visszatekintve az elmúlt évre, az látszik, hogy az intézet tevékenységében pontosan igyekezett követni, és többnyire el is érte a kitűzött célokat. (Ami a pályázatokat illeti, néhány, az idej évre tervezett és be is nyújtott pályázat eredménye még függőben van.) Az intézeten belül rugalmas kutatócsoport-struktúra kialakítására került sor, amelynek elve, hogy a kutatók érdeklődésüknek, aktuális kutatási tevékenységüknek megfelelően egyszerre több kutatócsoportnak is tagjai lehetnek. Az év során az új szervezeti rendszer működési rutinjai megszilárdultak, a kutatók többsége élt a lehetőséggel, hogy bekapcsolódjék szomszédos kutatási területek munkájába is.

II. Kiemelkedő eredmények

II.a Kutatási eredmények

Az intézet kutatási eredményei a fent jelzett új kutatócsoporti struktúrán belül részleteiben a következőképpen valósultak meg:

A Gyakorlati filozófia kutatócsoport felállása és összetétele. A munkacsoport létrejöttét az határozta meg, hogy a tárgyév kezdetétől új igazgatója van az intézetnek. A kialakított új kutatócsoporti struktúrában sajátos szerep jutott a kutatócsoportnak. Erre a csoportra a legjellemzőbb ugyanis, hogy kutatói állománya a korábbi kutatócsoporti beosztást felülírva, a többi kutatócsoport tagságából verbuválódott, az új intézetigazgató vezetésével. Elnevezésének megfelelően a kutatócsoport célja a hagyományos kategóriák szerinti gyakorlati filozófiai diszciplínák (etika, politikai filozófia, társadalomfilozófia stb.) művelése mellett az olyan nehezen behatárolható kutatási területek integrálása volt, mint amilyen a kommunikációelmélet vagy a digitális kultúra elmélete. Fontos célja volt továbbá a filozófia társadalmi kommunikációjának és felelősségvállalásának biztosítása, eleget téve a 21. században a filozófiával kapcsolatban megfogalmazott társadalmi elvárásoknak. A Filozófiai Intézet ugyanis új profilja szerint a társadalom számára közvetlenül vagy közvetve hasznosítható tudás művelője, olyan értéktermelő intézmény,

mely a nyugati filozófia évezredek óta felhalmozott tudáskészletét a legújabb társadalmi és kulturális-civilizációs kihívásokkal való szembenézésre kívánja mozgósítani.

A kutatási irány meghatározása. A kutatócsoport a filozófia gyakorlati (tehát az ember életével, tevékenységeivel és közösségeivel közvetlenül összefüggő) területein vizsgálódik, ha tetszik, valamifajta alkalmazott filozófia irányába nyit.

Az első feladat: a Filozófiai lexikon szerkesztési munkálatainak megszervezése. A kutatócsoport első közösen vállalt feladata egy korszerű magyar nyelvű, elsősorban az egyetemi oktatás számára készülő, de a művelt közönség számára is jól használható, a referencia könyvtárakat is ellátó Filozófiai lexikon szerkesztési munkálatainak megszervezése. A munkálatok első fázisát a kutatócsoport vezetője vezette, főszerkesztőként. Ebben a fázisban választották ki a leendő lexikon modelljét, megvizsgálva az itthon készült, valamint az itt is elérhető, külföldön szerkesztett hasonló karakterű lexikonokat, s a lehetséges igényeket is felmérve, megvitatta. Ugyancsak ebben a munkafázisban kezdődött el a szócikk-körének meghatározása, egy elsődleges lista összeállítása és a szócikk-struktúra kialakítása. A munkába bekapcsolódott a Stratégiai Tanácsadó Testület és részfeladatok elvégzésével (saját területük szócikk-listájára tett javaslatokkal) a többi kutatócsoport is.

Az év közepén a vezetésben változás állt be, a kutatócsoport vezetője más kutatási feladatai miatt lemondott a főszerkesztői feladatköréről, helyette egy szerkesztőbizottság állt fel, mely a maga köréből választott új főszerkesztőt, aki az intézeti tudományos titkár lett. Az év végén az új szerkesztőbizottság áttekintette az eddig elért eredményeket és kijelölte a további munkafázisokat. Mivel a projektekre egyelőre nincs külön, célzott forrás, ezért – s a feladat komplexitása miatt is – nem a megvalósítás gyorsaságára, hanem alaposságára, és arra esik a főhangsúly, hogy az intézet teljes állományát bevonják a munkába.

Az első konferencia: London, 2013. október. A kutatócsoport első nemzetközi megjelenése egy olyan konferencia volt, melyet a kutatócsoport vezetője az amerikai Notre Dame Egyetem történész oktatójával és a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Politológia Tanszékének vezetőjével együtt szervezett, a Notre Dame Egyetem londoni campusán, 2013. október 12–13-án. A nemzetközi konferencia a közép-európai angolszász orientáció történetét tekintette át (címe: *Anglophilia and the British Constitution in Central Europe 1700–2000*) egy másfél napos konferencia keretei között, melynek – a sikeres előadások és viták után – remélhetőleg írott változata is meg tud jelenni, remélhetően szintén a Notre Dame Egyetem kiadásában. A konferencián az említett intézmények mellett az oxfordi, a londoni, a krakkói és más nagy híré egyetemek kutatói vettek részt, akik kifejezték közös akaratukat a projekt folytatására.

OTKA kutatási tervek. A kutatócsoport a 2013-as csoportos OTKA-pályázatra az angolos orientációt vizsgáló, több kutatóhelyet integráló eszmetörténeti témával pályázott, de nem nyert el támogatást. A 2014-es OTKA csoportos pályázatra egy olyan interdiszciplináris témával készül, amely az MTA BTK profiljához igazodik: Eötvös József kiadatlan levelezésének kritikai kiadását készítené el a filozófiatörténeti kutatócsoporttal

együttműködve, egy filozófusokból és történészekből álló kutatócsoporttal, posztgraduális diákkutatókat is bevonva. A kutatás előzménye a kutatócsoport egyik tagjának igen intenzív politikai eszmetörténeti irányultságú Eötvös-kutatása, amely a 2013-as centenáriumi évben számos konferencia-előadásban és megjelent szerkesztett kötetben is testet öltött. A tervezett projekt továbbá kapcsolódna az intézet Filozófiatörténeti kutatócsoportjában zajló magyar filozófiatörténeti kutatáshoz is.

Projekt a bölcsészettudomány hasznáról. A Gyakorlati filozófia kutatócsoport a filozófiai kutatások társadalmi szerepvállalásának erősítésére tudatosan fordult a szélesebb társadalmi nyilvánosság felé. Ennek a célkitűzésnek a jegyében indította a kutatócsoport vezetője még a PPKE TÁMOP-projektje keretében azt a kutatást, amely a bölcsészettudományok társadalmi hasznát vizsgálta eszmetörténeti és gyakorlati filozófiai módszertannal és kérdésfeltevésekkel. E témát a Gyakorlati filozófia kutatócsoport is felkarolta, és a Tudomány Napja ünneppsorozatához kapcsolódva részt vett az MTA több osztálya által szervezett, a tudományok társadalmi szerepvállalásáról szóló egész napos tudományos ülésen, majd a csoport vezetőjének kezdeményezésére kerekasztal-beszélgetésre került sor az ELTE biztosította helyszínen, az ELTE és a PPKE dékánjának részvételével. A kutatócsoport vezetője vonatkozó tanulmányainak kötetben történő megjelentetését tervezi.

A tudományos közéleti tevékenység szempontjából nagy változást hozott, hogy a csoport vezetője, az intézet igazgatója személyében a kutatócsoport és az intézet is magas szinten jeleníthető meg, az MTA Filozófiai Bizottságának társalelnöki és a II. osztály választott közgyűlési tagi minőségében. Ugyancsak az ő révén vehetett részt az intézet több akadémiai pályázat elbírálásának felelősségteli munkájában, az MTA elnökének felkérésére. A felsőoktatás és az akadémiai kutatás kapcsolatát erősíti, hogy a csoport vezetője a PPKE politikaelméleti doktori iskola alapítója is.

A kutatócsoport új neve. A kutatócsoport év végi utolsó ülésén, melyen áttekintette az éves működés tanulságait és meghatározta a következő év feladatait, úgy határozott, hogy nevét a következőképp módosítja: *Gyakorlati filozófia és eszmetörténet kutatócsoport*. A névváltoztatás indoka annak a kinyilvánítása, hogy a kutatócsoport otthon kíván teremteni a Magyarországon az utóbbi néhány évtizedben egyre virágzóbb politikai eszmetörténet művelői számára is.

A tárgyévben a *Filozófiatörténet* csoportban intenzív kutatómunka folyt, melynek eredményeiről a csoport tagjai számos hazai és nemzetközi konferencián számoltak be, illetve azokat hazai és nemzetközi folyóiratokban, illetve tudományos kötetekben megjelenő tanulmányokban tették közzé. A szervezett kutatás keretei közül kiemelendő *A magyar filozófiatörténet narratívái* című OTKA-kutatás. Ugyancsak megemlítené egyrészt az a Bölcsészettudományi Kutatóközpont intézeteivel közös kutatás, amely a 2012. évben megtartott *Identitások és váltások* című konferencia nyomán egy hasonló témájú tudományos kötet megírására irányul, másrészt a *Túláradó emlékezés – archiválási kényszer* című intézetközi műhelyvita. Ezen két utóbbinak jelentősége, hogy azon az interdiszciplinaritás szempontjából kedvező helyzetben alapulnak, amely a

Bölcsészettudományi Kutatóközpont megalakulásával jött létre, és így szervesen kapcsolódnak a BTK küldetéséhez.

A nemzetközi kapcsolatok részeként a kutatócsoport együttműködött szlovákiai és erdélyi filozófusokkal, valamint részt vett a tágabb értelemben vett régió (Horvátország, Lengyelország, Litvánia stb.) filozófiai életében, miközben fenntartotta régi osztrák kapcsolatait is. A csoport egyik tagja nemzetközi tanulmánykötetet szerkesztett; míg mások a BTK olasz kutatókkal való együttműködését szervezték; illetve egy európai Leibniz-projektben, valamint egy nemzetközi tudománytörténeti-tudományfilozófiai projektben vettek részt.

Tartalmi szempontból a csoport kutatásának középpontjában a magyar és az egyetemes filozófiatörténet kapcsolata állt. Ez egyrészt magában foglalja az egyetemes filozófiatörténet magyar recepcióját, ennek részeként annak hatását a magyar kultúrára és gondolkodástörténetre, továbbá a hazai filozófia nemzetközi recepcióját. Másrészt e kapcsolat vizsgálatának részét képezi a magyar filozófia és más, nemzeti keretek közt szerveződő filozófiák összehasonlító elemzése, a párhuzamok és kontrasztok feltárása és értelmezése a mindenkori speciális társadalomtörténeti, kultúrtörténeti és gondolkodástörténeti összefüggések kontextusában. Így vizsgálták a csoport kutatói a magyar filozófusoknak a nemzetközi filozófiai életbe való beágyazottságát a két világháború között (főként a Husserl–Masaryk–Patočka szálát, valamint a Bécsi Kör és Prága kapcsolatát), a szociológia kialakulását, leválását a filozófiáról (Masaryk, Wilhelm Jerusalem, a magyar szociológia lassúbb intézményesülése stb.). A kutatócsoport foglalkozott a modernitáskonceptiókkal a két világháború közötti magyar nemzetkaraktrológiákban, illetve e nemzetkaraktrológiák Leibniz-képével, Böhm Károly és Bibó István filozófiájával, valamint a teológia és a filozófia kapcsolatával a magyar gondolkodástörténetben. Ellenpéldákkal érveltek azzal az elgondolással szemben, miszerint affinitás volna megállapítható a zsidó identitás és a szociologizáló szemléletmód között.

A kutatócsoport az egyetemes filozófiatörténet területén eredményeket mutatott fel a Wittgenstein-kutatásban, valamint a retorika és a filozófia viszonyának vizsgálatában. A tudományok és a filozófiatörténet kapcsolatának részeként elemezte az ásványok mint példa kapcsán az élettelen természet történeti szemléletének kialakulását, a „neptunista-plutonista” vita filozófiatörténeti dimenzióját, továbbá bemutatta, hogy a kvantummechanika történetileg kialakult interpretációinak lehetősége a tudományfilozófia Duhem–Quine–Lakatos-féle aluldetermináltsági tételének speciális, kiterjesztett változatán alapul, melynek nyomán a fizikai elméleteket oly módon formálhatják a társadalmi-kulturális tényezők és az elméletalkotók filozófiai elkötelezettségei, hogy ez nem vezet parttalan relativizmushoz. Az előbbi tézist mintegy Jánossy Lajos példáján illusztrálva a kutatócsoport tagjai egyúttal megmutatták azt is, hogy a kiváló magyar fizikus marxista ideológiai kategóriákban megfogalmazott, az elmélet Einstein által kidolgozott matematikai apparátusát és empirikus előrejelzéseit elfogadó, de annak fizikai értelmezését megkérdőjelező relativitáselmélet-kritikája valójában a klasszikus polgári kultúra racionalizmus-felfogása melletti elkötelezettségen

alapul, s ez az oka annak, hogy e kritikához számos mai – a marxizmus által egyáltalában nem érintett – tudományfilozófus is pozitívan viszonyul.

A csoport tagjainak többsége a tudományos kutatás mellett részt vett az egyetemi oktatásban és a tudományos ismeretterjesztésben is. A tudományos közéleti tevékenység szempontjából kiemelendő, hogy a csoport tagjai között van a Magyar Filozófiai Társaság egyik alelnöke, a Magyar Filozófiai Szemle egyik szerkesztője, valamint a Magyar Wittgenstein Társaság elnöke, és az intézettel kötött együttműködési szerződés alapján a kutatócsoport egyik tagja a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kara Tudományfilozófia és Tudománytörténet Doktori Iskolájának törzstagja.

Az *Ismeretelméleti kutatócsoport* tagjai igen aktívan részt vettek mind a hazai, mind a nemzetközi filozófiai diskurzusban. Ezt bizonyítja a konferenciákon való aktív részvétel, a futó kutatási projektek száma, valamint az eleven nemzetközi kapcsolatok, az aktív tudományos közéleti tevékenység. Bár az intézet szinte minden csoportja érintett volt benne, mégis itt kerül feltüntetésre a *Kellék* című folyóirat Kuhn-évfordulóra kiadott tematikus száma, amely az intézetnek BME doktoriskolájával való régi együttműködéséből született, és amely nagy többségben az intézet munkatársainak írásait tartalmazza.

A csoport részt vett az intézet által felvállalt lexikon előkészületi munkálataiban, valamint hozzájárult az intézeti szemináriumok szervezéséhez, illetve a csoport tagjai előadással is képviseltették magukat. A csoport számos tagja részt vesz az intézetben folyó *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című OTKA-kutatásban, így nem meglepő, ha a fő profil mellett a filozófiatörténeti vetület is megjelenik. A Filozófiatörténet csoporttal közösen szervezett egy műhelybeszélgetést, amelynek keretében arra kereste a választ, hogy vajon lehetséges és szükséges-e újraírni a filozófia történetét, és ha igen, akkor milyen alapon/alapokon. Filozófiatörténeti példák mentén számos módszertani és ismeretelméleti kérdés is megfogalmazódott. Szintén közös szervezésnek tekinthető az a vita, amely a történetírás, és így a filozófiatörténet-írás módszereinek kérdését, valamint a tudományok módszertanát és a humán tudományok episztemológiáját feszegette.

A filozófiatörténeti vonulathoz kapcsolódik, noha attól sok tekintetben el is válik, a különféle reprezentációs módozatok, ezen belül a nyelvi, a képi és mozgó képi reprezentációnak a megismerésben, érvelésben és közösségi érintkezésben, illetve annak formálódásában betöltött szerepének vizsgálata. A vizuális reprezentáció különféle elméletei szoros összefüggést mutatnak a percepcióról alkotott elképzelésekkel, ez utóbbi pedig elválaszthatatlan ismeretelméleti és metafizikai megfontolásoktól. Mindez szorosan érinti a vizualizáció szerepéről alkotott elképzeléseket, akár a matematika szűkebb, akár a fogalomalkotás tágabb területét tekintjük.

A 'megismerés', a 'tudás' mint az ismeretelmélet kulcsfogalmai alapos változáson mentek és mennek keresztül az utóbbi évtizedekben. Az elme kizárólagos szerepe a megismerésben több szempontból is vita tárgyát képezi. Egyre többen (és többféle

megfontolás alapján) érvelnek az emberi test, illetve a fizikai és közösségi/társas világ mint környezet fontossága mellett. A csoport tagjai, mint a konferenciákon, szemináriumokon való részvétel és a publikációk is mutatják, aktívan részt vesznek ezen diskurzusokban, vitákban. A csoport kutatói előrelépést tettek a tudás racionális és társadalmi összetevőinek feltárásában. Igyekeztek feltérképezni a reprezentacionalista és komputációs megközelítések alternatíváiként értelmezhető filozófiai elgondolásokat; vizsgálták azok összeegyeztethetőségét, helytállóságát, valamint gondolati előzményeiket. Ezen vizsgálódások inkább csak elkezdődtek, lezárásukhoz – ha egyáltalán lehetséges – hosszú távú kutatásokra van szükség.

A *Tudománytörténet és tudományfilozófia* kutatócsoport tevékenységének gerincét egyrészt a kutatócsoport szemináriumai, másrészt a csoport által szervezett előadás-sorozat alkotta. A szemináriumon a csoport tagjainak és olykor meghívott vendégeknek kéziratként elkészült munkáit vitatták meg a megjelentek abban a reményben, hogy a diszkusszió hozzájárul a szövegek szakmai színvonalának emeléséhez.

Az előadás-sorozat az Equilor Zrt. és az Eufire Kft. támogatásával szerveződött, részben együttműködve a Bécsi Egyetem Filozófia Tanszékével, amely Martin Kusch professzor jóvoltából a szervezők rendelkezésére bocsátotta az általuk meghívandók listáját, és így nagyban hozzájárult a költségek csökkentéséhez. A meghívottak között voltak Theodore Arabatzis, David Bloor, Sorana Corneanu, Paul Faulkner, Ilkka Niiniluoto, Hans-Jörg Rheinberger is. A legnagyobb érdeklődést David Bloor előadása váltotta ki, akinek az előadása mintegy 80–100 fős közönség előtt hangzott el, s a látogatás apropóján egész oldalas interjút közölt vele az egyik országos terjesztésű napilap. A szeminárium-sorozat 2014-ben az NKA-tól elnyert támogatással folytatódik.

A fenti két rendezvénysorozat mellett a nyári hónapokban Hume-szeminárium szerveződött külsős résztvevők, főleg külföldön tanuló doktori hallgatók részvételével, melynek során főként a projektivizmus problémáit járták körül a résztvevők Hume metafizikájában.

A kutatócsoport egyik tagja belgiumi posztdoktori ösztöndíjat nyert, másik tagja sikeresen védte meg doktori értekezését a Pittsburgh-i Egyetemen. A csoport tagjait számos bírálatra kérték hazai és nemzetközi folyóiratok (pl. *British Journal for the Philosophy of Science*, *Monist*, *Canadian Journal of Philosophy*, *Journal for General Philosophy of Science*) és pályázató szervezetek (ERC).

Az intézet új profiljának megfelelően a következő két kutatócsoport létrejöttéhez kifejezetten a BTK, illetve az MTA más kutatóközpontjainak kutatásaival való együttműködés célja vezetett a történettudománnyal, illetve az elméleti fizikával kapcsolódó területeken.

A *Vallástudományi interdiszciplináris kutatócsoport* tagjai a történelem megismerhetőségének és leírhatóságának, a narratív történelemszemlélet és történetfilozófia kérdéseinek kutatásával foglalkoztak. Ezen belül többek között azt vizsgálták, hogy a mitológiai hagyományban foglaltak vajon történelmi tényeknek

tekinthetők-e, vagyis történet-hermeneutikai értelemben hordoznak-e releváns információkat. Részben ehhez kapcsolódva kutatták, hogy logikai értelemben összeegyeztethető-e egy univerzalisztikus gondviselés-teória a történelmet alakító és formáló szabad akarattal. Ugyancsak vizsgálták azt, hogy a hagyományos – popperi értelemben vett – történelmi tény fogalma kiterjeszhető-e a képiség, a vizualitás érzéki aspektusára. Rávilágítottak arra, hogy a kép mint „dokumentum” a történelem sajátos interpretációjaként magának a történelmi eseménynek is a részét képezi, hiszen a történelemről való beszéd, a történelem valamennyi reflexiója, továbbá a történelemről szóló beszéd-folyam magát az elmúlt eseményt reprezentálja és manifesztálja. Azt az „egykor volt”-at, ami ontológiai értelemben nincs, de ami a kollektív emlékezet részeként – legalábbis az emlékezés aktusában – múltként „revitalizálódik”.

A *Fizika filozófiája intézetközi kutatócsoport* a Filozófiai Intézet kezdeményezésére a BTK és a Wigner Fizikai Kutatóközpont közös vállalkozása, melynek két-két tagja a nevezett kutatóhelyek munkatársa. A kutatócsoport központi kutatási célja a modern fizika és tágabban a formalizált természettudományok filozófiai alapjainak vizsgálata. Ennek a célkitűzésnek megfelelően is több előadást szerveztek az intézeti szeminárium keretein belül, amelyben a természettudományok és a filozófia érintkezési pontjait vizsgálták. A *Tudományfilozófiai kutatócsoporttal* karöltve kétheti rendszerességgel olvasószemináriumot szervezett. A csoport tagjai számos külföldi konferencián vettek részt, illetve meghívott előadóként szerepeltek. A tagoknak összesítve négy nemzetközi és két hazai publikációja jelent meg az elmúlt évben, közöttük két monográfia.

II.b Tudomány és társadalom

Az intézetben folyó kutatások társadalmi megismertetését célzó intézeti stratégia a tárgyévben megújult. Az új stratégia két, jól elkülöníthető célközönséget szólított meg:

A művelt nagyközönséget számos, az intézet eddigi gyakorlatához képest jelentősen nagyobb számú ismeretterjesztő előadással, rádióműsorral, ismeretterjesztő írásokkal igyekezett az intézet elérni, főként a vallási élettel és a történelemmel kapcsolatos területeken.

A társtudományok érdeklődő kutatóit kulturális rendezvények, közös könyvbemutatók révén igyekezett az intézet megismertetni eredményeivel. Utóbbiban többek között partnerek voltak a pozsonyi filozófiai intézet, a budapesti szlovák intézet, illetve – a geológia filozófiai vonatkozásairól szóló kutatások kapcsán – az MTA X. osztálya és a Magyar Földtani Társaság.

III. A kutatóhely hazai és nemzetközi kapcsolatai

A nemzetközi kapcsolatok fejlesztésének érdekében az intézet megállapodást írt alá a kolozsvári Babeş–Bolyai Tudományegyetemmel évi 2 filozófia szakos hallgató fogadására szakmai gyakorlat céljából. A beszámolási évben az intézet egy hallgatót fogadott három hónap időtartamban.

Kooperációs megállapodás jött létre az intézet és a *Centre of Global Studies, the Institute of Philosophy of the Academy of Sciences of the Czech Republic* között. (A prágai kapcsolattartó Marek Hrubec, az intézmény igazgatója.)

Ezenfelül a következő nemzetközi együttműködéssel járó pályázatok benyújtására került sor:

Valóság, kauzalitás, valószínűség, MTA bilaterális pályázat. (Partner: *Instytut Filozofii UJ, Kraków*, kapcsolattartó Leszek Wronski.)

A nemesi örökség szerepe a közép-európai állampolgárság kiformálódásában, MTA bilaterális pályázat. (Partner: *Institute of Philosophy and Sociology of PAN*, Varsó, kapcsolattartó: Rafal Smoczyński.)

A nemesi nemzet hagyománya a közép-európai politikai kultúrában. Kutatási pályázat a Nemzetközi Visegrádi Alaphoz. (Az intézet tagja a pályázói konzorciumnak, melynek koordinátora az *Institute of Philosophy and Sociology of PAN*, Varsó, képviselő: Rafal Smoczyński.)

A nemzetközi és hazai kapcsolatok napi működését jól jelzi az intézet kutatóinak aktivitása a hazai és nemzetközi konferenciákon, illetve az intézet konferenciaszervező tevékenysége. Nemzetközi konferenciákon a térség országai mellett többek között Szingapúrban, az Egyesült Államokban, Spanyolországban és Nagy-Britanniában tartottak előadást az intézet kutatói. A nemzetközi és a hazai tudományos nyilvánosságban való arányos megjelenést jól tükrözi, hogy a beszámolási évben nyolc nemzetközi és nyolc hazai konferencia szervezésében vett részt az intézet, a kutatók pedig 47 hazai és 48 nemzetközi konferencián vettek részt előadással. Az intézet saját kutatószemináriumán hat hazai és 14 külföldi vendég fordult meg, ezenkívül több közös rendezvény szervezésére is sor került az ELTE és a PPKE filozófiai intézeteivel és bölcsészkarjaival, az MTA BTK más intézeteiben dolgozó kutatók bevonásával. A legfontosabbak voltak a *Beszélgetés a bölcsészettudományok hasznáról*, *A kortárs filozófia a vallásról*, a *Mobil média-alapú tudástranszfer* című rendezvények, valamint a *Túláradó emlékezés – archiválási kényszer* című műhelyvita.

A nemzetközi kapcsolatokhoz tartozik még Rafal Smoczyński (Varsó) és Marek Hrubec (Prága) vendégkutatók fogadása az intézetben akadémiaközi bilaterális megállapodás alapján, tíz-tíz munkanapra.

IV. A fontosabb hazai pályázatok

A *Gyakorlati filozófia kutatócsoport* egyik, Londonban tartott nemzetközi konferenciájára harmincezer dollárt nyert társszervezőként a *Nanovic Institute for European Studies*től és az *Institute for Scholarship in the Liberal Arts at the University of Notre Dame*-tól.

A *Filozófiatörténeti kutatócsoport*ban folytatódott *A magyar filozófiatörténet narratívái (1792–1947)* című OTKA-kutatás.

A *Gyakorlati filozófia* és a *Filozófiatörténet kutatócsoport* tagjai közül négyen vesznek a BTK nagy, a *Történettudományi Intézetben* futó, 2013-ban *Művészetek és tudomány a nemzetépítés szolgálatában a 19. századi Magyarországon* címmel elnyert OTKA-kutatásban.

A *Tudománytörténet és tudományfilozófia kutatócsoport* korábban kizárólag saját forrásból és magánszponzori adományokból finanszírozott szemináriumsorozatára 700 000 forint támogatást nyert az intézet az NKA Ismeretterjesztés és Szépirodalom Kollégiumától.

A BTK belső pályázati forrásaiból (*peregrinációs keret*) 1 260 000 Ft-tal tudta támogatni az intézet a kutatók külföldi tanulmányútajait.

V. Az év legjelentősebb tudományos publikációi

Demeter Tamás (szerk.): *Mental Fictionalism*, pp. 483–638. *Monist* 96, 2013/4 (2013)

Gángó Gábor (szerk.): *A kincset csak fáradtsággal hozhatjuk napvilágra: Tanulmánykötet báró Eötvös József születésének 200. évfordulójára*, Budapest: ELTE Eötvös József Collegium, 2013. 399 p.

Gyenis Balázs: *Determinizmus és interpretáció*, *Magyar Filozófiai Szemle* 57, 2013/2: pp. 85–100. (2013)

Horkay Hörcher Ferenc: *Esztétikai gondolkodás a felvilágosodás korában (1650–1800): Az ízlésesztétika paradigmája*, Budapest: Gondolat, 2013. 310 p. + mutatók

Hörcher Ferenc, Lautner Péter (szerk.): *The Politics of Aristotle: reconstructions and interpretations*. *Magyar Filozófiai Szemle* 57, 2013/4 (2013)

Kondor Zsuzsanna (szerk.): *Enacting Images: Representation Revisited*, Köln: Herbert von Halem Verlag, 2013. 134 p.

Laki János: *The Role of Informal Logic in the Kuhnian Scientific Change*. In: Andrew Schumann (szerk.): *Logic in Central and Eastern Europe: History, Science, and Discourse*, USA: University Press of America, 2013. pp. 614–630.

Mester Béla (szerk.): Kuhn 50: A tudományos forradalmak szerkezete 1962–2012. KELLÉK 47. szám (2013) [Laki János, Békés Vera, Székely László, Golden Dániel tanulmányai.]

Neumer Katalin (szerk.): Wittgenstein munka után, pp. 82–133. Tiszatáj 57, 2013/3 (2013)

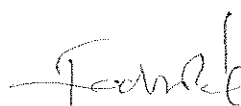
Gábor Hofer-Szabó, Miklós Rédei, László E. Szabó: *The Principle of the Common Cause*, Cambridge: Cambridge University Press, 2013. 209 p.

Szabó Gábor: A valószínűség interpretációi, Budapest: Typotex Kiadó, 2013. 226 p. (Alkalmazott matematika)

Székely László: Lajos Jánossy's Reformulation of Relativity Theory in the Contexts of 'Dialectical Materialism' and Traditional Scientific Rationalism, In: Poggi Stefano, Breidbach Olaf, Forstner Christian (szerk.): *Physics and Dialectical Materialism*, Stuttgart: Franz Steiner Verlag, 2013. pp. 254–270. (Jahrbuch für Europäische Wissenschaftskultur / Yearbook for European Culture of Science)

Turgonyi Zoltán: La filosofia ungherese all'epoca del Dualismo, In: Roberto Ruspanti (szerk.) *Storia, letteratura, cultura dei popoli del Regno d'Ungheria all'epoca della Monarchia austro-ungarica (1867–1918)*, Alessandria: Edizioni dell'Orso, 2013. pp. 285–306. (Ister; 4.)

Budapest, 2014. február 07.

Fodor Pál
főigazgató

